

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI'NDA KADIN TEMSİLLERİ
VE KİMLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA BİR VAROLUŞ MÜCADELESİ:
“ÖLMEYE YATMAK”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elmas DÖNMEZ

1510090104

Anabilim Dalı: İLETİŞİM TASARIMI

Programı: İLETİŞİM TASARIMI

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Perihan TAŞ ÖZ

HAZİRAN 2018

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI'NDA KADIN TEMSİLLERİ
VE KİMLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA BİR VAROLUŞ MÜCADELESİ:
“ÖLMEYE YATMAK”

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Elmas DÖNMEZ
1510090104

Anabilim Dalı: İLETİŞİM TASARIMI
Programı: İLETİŞİM TASARIMI

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Perihan TAŞ ÖZ

MAYIS 2018

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI'NDA KADIN TEMSİLLERİ
VE KİMLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA BİR VAROLUŞ MÜCADELESİ:
“ÖLMEYE YATMAK”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elmas DÖNMEZ

1510090104

Anabilim Dalı: İLETİŞİM TASARIMI

Programı: İLETİŞİM TASARIMI

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 18 Mayıs 2018

Tezin Sunulduğu Tarih: 06 Haziran 2018

Tez Danışmanı: Dr. Perihan TAŞ ÖZ

Jüri Üyeleri: Dr. Öğr. Üyesi Perihan TAŞ ÖZ

Dr. Öğr.Üyesi Remziye Köse özelçi

Doç.Dr. Okan Ormanlı

MAYIS 2018

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda kadın temsilleri ve kimlik sorunları tartışılmıştır. Toplumsal kurtuluş ya da varoluş mücadelesi kapsamında gerek politik gerek fiziksel olarak her daim kullanılmaya hazır bir nesne muamelesi gören kadınların; bir birey, bir sanatçı veya bir entelektüel olarak karar mekanizmaları içinde neden söz sahibi olamadıkları araştırılmıştır. Beni bu araştırmaya yönelten ve söz konusu döneme bakış açımı değiştiren temel etken, yaptıkları çalışmalar ile kadın tarihi konusunda bizlere keşfedilecek yeni alanlar açan feminist tarihçi ve araştırmacılar olmuştur. Birçoğunun adını bu çalışmanın satır aralarında bulacağınız araştırmacı yazarların beni aydınlatan ve tarihsel algımı değiştiren sessiz ve görünmez emeklerine teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu teze başlarken ve tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup beni yüreklendiren, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle yardım sunan, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Perihan TAŞ ÖZ'e teşekkürü bir borç biliyor, sevgilerimi sunuyorum. Dört yıllık üniversite hayatım boyunca kazandırdıkları bilgilerle ufku açıp beni yüksek lisans yapmaya yönlendiren başta Zeyno PEKÜNLÜ olmak üzere bütün lisans hocalarıma ve ayrıca yüksek lisans derslerimdeki katkılarından dolayı Doç. Dr. Ayşe YILDIRAN, Doç. Dr. Okan ORMANLI, Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Koçer ERVERDİ, Dr. Öğr. Üyesi Dide Akdağ SATIR'a teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu tez çalışmam süresince desteklerini ve bana olan güvenlerini esirgemeyen değerli aileme ki, en başta beni ben yapan, bir an olsun fedakarlık yapmaktan vazgeçmeyen annem Mehtiye SOYLU'ya, kardeşlerim Erim SOYLU, Sevim SOYLU, Celal SOYLU ve Nagihan SOYLU'ya, çocuklarım Özlem-Fırat ERGUN ve M. Cem DÖNMEZ'e teşekkür ediyorum. Yine çalışmamda yaptığı okuma ve düzeltmeler için Fırat ERGUN'a, Olcay KIRCALI'ya; kaynak kitap konusunda yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarım Haldun KARADAYI ve Evin GÜLEKER'e; gösterdikleri destek, sabır ve anlayış için bütün arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
TÜRKÇE ÖZET.....	vi
YABANCI DİL ÖZET.....	viii
1.GİRİŞ.....	1
2. BİR KURULUŞ VE KURTULUŞ HİKAYESİ: TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN REFORMLARI.....	8
2.1 Cumhuriyet Öncesi Osmanlı-Türk Modernleşmesi.....	9
2.2 Cumhuriyet Projesi ve Reformlarla Gelen Değişim.....	13
2.2.1 Cumhuriyet Projesi Kapsamında Eğitimin Önemi.....	18
2.2.2 Türk Toplumunun Görünen Yüzü: Kılık-Kıyafet İnkılabı.....	22
2.2.3 Medeni Kanun Sonrasında Kadının Değişen Konumu.....	24
2.2.4 Devrimin İdeolojik ve Sosyolojik Boyutu.....	27
2.3 Bir Cumhuriyet Projesi Olarak Türk Kadını.....	31
2.3.1 Cumhuriyet Öncesi Kadına Bakış: Sosyal Yaşam ve Sosyal Haklar.....	35
2.3.2 Cumhuriyet Sonrası Kadına Bakış: Sosyal Yaşam ve Sosyal Haklar.....	39
2.3.3 Türk Modernleşmesinde Ataerkil Söylemin Yansımaları.....	43

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI'NDA KADIN TEMSİLİYETLERİ	48
3.1 Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatı'nda Roman Geleneği.....	50
3.2 Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatı'nda Kadın Sorunsalı.....	54
3.2.1 İffetli ve Erdemli Kadınlar.....	56
3.2.2 Hem Modern Hem İyi Anne Olmak.....	60
3.3 Türk Edebiyatı'nda Toplumsal Cinsiyetçi Söylem (Gender).....	64
3.4 Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı.....	72
3.5 Cumhuriyet Dönemi Kadın Yazarlar ve “Kadına Bakış”.....	77
4. BİR VAROLUŞ ÖYKÜSÜ: “ÖLMEME YATMAK”.....	88
4.1 Adalet Ağaoğlu ve “Ölmeye Yatmak”.....	89
4.2 Adalet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Eserleri.....	90
4.2.1 Ölmeye Yatmak.....	97
4.2.2 Öykü Özeti.....	99
4.2.3 Öykünün Karakter Analizi.....	103
4.2.4 Bir Cumhuriyet Kadını Olarak Aysel.....	116
4.3 Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı Bağlamında Aysel	122
4.4 Varoluş Mücadelesi İçinde Aysel'in Yabancılaşması: Yaşamak, Ölmek ve Yeniden Doğmak.....	129

5. SONUÇ.....137

KAYNAKÇA.....144

KISALTMALAR

Adı Geçen Yapıt	a.g.y.
Alıntıldığı Yer	al.y.
Yazara ait adı geçen son yer	a.y
Cilt	C.
Cumhuriyet Halk Partisi	CHP
Çevirmen	Çev.
Çok yazarlı yapıtlarda ik yazardan sonra diğerleri	v.d.
Demokrat Parti	DP
Dil Tarih Coğrafya Fakültesi	DTCF
Türkiye Büyük Millet Meclisi	TBMM
Sayı	S.
Ve benzerleri	V.b.
Vesaire	Vs.
Yüzyıl	yy

Üniversite : İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Anabilim
Dalı : İletişim Tasarımı
Programı : İletişim Tasarımı
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Perihan Taş Öz
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans-Mayıs 2018

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI'NDA KADIN TEMSİLLERİ VE KİMLİK SORUNLARI BAĞLAMINDA BİR VAROLUŞ MÜCADELESİ: “ÖLMEYE YATMAK”

Elmas Dönmez

Toplumsal cinsiyet rollerini belirleyen ve kültürel olarak inşa edilmesini sağlayan cinsiyet rejimleri, uygulama aşamasında her toplumun yapısına göre farklılıklar göstermiştir. Toplumsallaşmanın bir ürünü olan bu politikalar /ideolojiler döneminin özelliklerine göre yeniden üretilmiş ve yaratılış özelliklerine göre şekillendirilerek, sürdürülebilir kılınmışlardır. Türkiye modernleşmesinin cinsiyet rejimi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet döneminde şekillenmiş ve bir zihniyet olarak gelecek nesillere devredilmiştir. Sanatın ideolojik işlevi göz önüne alındığında, topluma özgü kültürel öğelerin oluşturulmasına ve toplumsal cinsiyet rollerinin benimsetmesine katkı sunan edebiyat, hem tarihsel hem sosyolojik bir olgu olarak bu sürece hizmet etmiştir. Bir devrim projesi olarak “ideal kadının” şekillenme sürecinde erkek egemen edebiyatın modern kadına bakışı, 1960’lı yıllardan itibaren kadın yazarlar tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Kadını nesneleştiren, onu özgürlüğünden ve arzularından mahrum bırakan bakış açısını değiştirmek istemişlerdir. Bu anlamda çalışmanın temel sorunsalı; elde ettiği bütün kazanımlara rağmen, hayatının her alanında cinsiyet ayırımına maruz kalan “Cumhuriyet kadınının” kendi kimliğini neden özgürce yaşayamadığı olmuştur.

Araştırma kapsamında; Cumhuriyet öncesi ve sonrası gerçekleştirilen toplumsal yapılanma süreçlerinde “kadın meselesinin” nasıl ele alındığı tarih-siyaset-sanat üçgeninde sorunsallaştırılmış ve çözüm aşamasında “kadın konumunun” ne ölçüde iyileştirildiği tartışılmıştır. 1930’lu yıllarda başlayan ve 1960’lı yılların sonlarına doğru ilerleyen sürece edebi romanlar üzerinden ışık tutulmuştur. Cumhuriyet devrimleriyle büyüyen bir neslin değişim sürecine tanıklık eden Adalet Ağaoğlu’nun Dar Zamanlar adlı üçlemesinin ilki olan “Ölmeye Yatmak” adlı kitabı; kadın temsilleri ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. Atatürk devrimleri doğrultusunda yetiştirilen fakat geleneksel değerler ile yeni kültürel değerler arasında sıkışıp kalan Aysel’in yaşadığı kimlik bunalımı “yabancılaşma” kavramı üzerinden irdelenmiş ve geçmişten geleceğe nasıl bir söylem bıraktığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet (Gender), Modernleşme Projesi, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, “Ölmeye Yatmak”, Adalet Ağaoğlu.

University : **Istanbul Kultur University**
Institute : **Institute of Social Sciences**
Department : **Communication Design**
Programme : **Communication Design**
Supervisor : **Dr. Lecturer Perihan Taş Öz**
Degree Awarded and Date : **MA- May 2018**

ABSTRACT

A STRUGGLE FOR EXISTENCE IN THE CONTEXT OF FEMALE REPRESENTATION AND IDENTITY PROBLEMS IN TURKISH REPUBLICAN LITERATURE ERA: "ÖLMEYE YATMAK"

Elmas Dönmez

Gender regimes, which determine gender roles and enable them to be culturally constructed, differ in the implementation phase with respect to the structure of each society. These policies / ideologies, which were a product of socialization, have been reproduced according to the characteristics of the period they were part of and they were shaped and made sustainable according to the characteristics of their origin. Gender regime of Turkish modernization was formed late Ottoman and early Republican period and was transferred to future generations as a mindset. Given the ideological function of art, the literature which has contributed to the creation of collective-specific cultural items, has become a historical and sociological phenomenon. During the phase of forming of the "ideal woman" as a revolutionary project, the view of male dominated literature on modern women has begun to be criticized by female writers since the 1960s.

They wanted to change this view of objectifying women, depriving them of their freedom and desires. The main problem of working in this sense; is the very fact why the "Republican woman" who is subjected to gender discrimination in every aspect of her life has not been able to live freely with her own identity despite all the gains she has achieved during her life. Within the context of research, handling of 'women issue' during the process of social structuring carried out before and after the republic period, was questioned/problematised within the triangle of history-politics-art. How and to what extent the "women's position" was improved was discussed during the solution phase. The process that has started in 1930s and progressed towards the end

of the 1960s was enlightened by novels. The very first book named 'Ölmeye Yatmak' of her trilogy 'Dar Zamanlar' by Adalet Ağaoğlu -an author who witnessed the evolution of a generation that grew up with the Republican revolution- is discussed and analyzed by means of women representations and social gender. The identity crisis that Aysel - who was raised with Atatürk's revolutions but was trapped between traditional values and new cultural values – lived was examined through the concept of "alienation" and tried to find out what kind of discourse she left behind from the past .

Keywords: Social Gender, Modernization Project , Turkish Literature During the Republican Period, "Ölmeye Yatmak" , Adalet Ağaoğlu.

1.GİRİŞ

17. yüzyılda Avrupa’da başlayıp 20. yüzyılda tüm dünyayı etkisi altına alan, önce “Aydınlanma” ve ardından “Sanayi Devrimi” ile devam eden modernleşme süreci, toplumların sosyal, siyasal ve ekonomik olarak yeniden yapılanmasına öncülük etmiştir. Dinin hegemonyasından sıyrılan yeni bir bakış açısı kazanılmış ve geleneksel anlayış büyük ölçüde yıkılmıştır. Bu süreçten en çok etkilenen ise “kadın”lar olmuştur. Batı’da olsun Doğu’da olsun temsil ve kimlik sorunu yaşayan kadınlar baskı ve zulümden kurtulup var olabilmek için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bütün sorunların cehaletten kaynaklandığına inanan ve bilinçli birey olmanın önemine vurgu yapan bir avuç Batılı kadın, eşitlik ve özgürlük talebiyle yola çıktıklarında, kendilerine öncelikle hak ettikleri değerin gösterilmesini istemişlerdir. Yaşadıkları toplumun çarpıklık ve eksikliklerini farklı açıdan görüp değerlendirirken, sorunlarını ve çözüm önerilerini yazmaya koyulmuşlardır. Mary Wollstonecraft’ın 1792 yılında yayınladığı “Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi” adlı kitabı, feminist düşüncenin doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. Kadını baskı altında tuttuğu sürece iktidarını muhafaza eden eril iktidarın gücünü kırmadan konumlarının değişmeyeceğine inanan bu öncü kadınlar, bu bilinçle hareket etmiş ve en büyük gücü “Evrensel İnsan Hakları”ndan almışlardır. Eşit ve özgür vatandaşlık idealleri 19. yüzyılın başlarından itibaren toplumda karşılık bulmaya başladığında, kadınlar hak ettikleri değeri görmüş ve eşit haklara kavuşmuşlardır. Batı’da bütün bu gelişmeler olurken bir Doğu ülkesi olarak Türkiye geç de olsa bu süreci yakalamış ve bir ideal olarak Batı medeniyetini yakalama ülküsü en öncelikli devlet politikası haline getirilmiştir. Tanzimat’ın ilanıyla birlikte başlayan toplumsal değişim, II. Meşrutiyet yıllarında etkisini göstermiş ve bilinçli Osmanlı kadını mevcut konumunu sorgulamaya başlamıştır. Batılı hemsinlerini örnek alan münevver/aydın kadınlar, kendilerini ev içinde “anne” ve “eş” olarak sınırlandıran toplumsal kurallara itiraz ederek, hak ve özgürlük taleplerini dile getirmişlerdir.

Yaşamın her alanında kendi üstünlüğünü ilan edip, kadınları hor gören eril bakış karşısında ezilen ve sömürülen kadınlar, tarihin en eski dönemlerinden bugüne hep geri planda tutulmak istenmiştir. Bu yüzden genel olarak sözlü ya da yazılı anlatılarda edilgin, güçsüz veya eksik bir varlık olarak gösterilmişler fakat toplumsal yapıda var olan bütün “öteki”ler gibi bu duruma boyun eğmek istememişlerdir. Mülkiyet hakkı

verilmeyen, kölelerle bir tutulan kadın, cehalete mahkûm edilirken, kendi olanaklarıyla eğitim gören veya bilgilenen kadın yok sayılmış ya da çeşitli nedenlerle suçlanıp, cezalandırılmıştır. Kadınların konumundaki görece eşitsizliği açıklamak için ne 1968 sonrası feminist kuram ne de kadın tarihi çalışmalarının yeterli olmadığını ileri süren S. Margaret Pelizzon, “Kadının Konumu Nasıl Değişti?” başlıklı çalışmasında, “Son dönem düşünürlerinin kadınların tabii konumunu, erkeklerle olan ekonomik eşitsizliğe, hatta karşılıksız yapılan ev içi işçiliğine bağladıklarını” söylemiştir. Çünkü kapitalizm sürecinde ekonomik temeller üzerinde yükselen ve iktidarını sağlamlaştıran eril güç, toplumda yaratılan her tür eşitsizliğin önüne geçmiştir. Cinsiyet farklılıklarını tetikleyen politikalarıyla, ötekileştirilen diğer bütün toplumsal figürler gibi kadınların da ezilmesine ve sömürülmesine neden olmuştur (9). Sanayi Devrimi kadın hareketine güç vermiş olsa da, görünür ya da görünmez kurallarıyla toplumsal cinsiyetin oluşumuna katkı sunan “erkek iktidarı”nın yıkılması hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Geleneksel toplum yapısı modern toplum yaratmak amacıyla dönüştürülürken, kadınlara uygulanan baskı ve sömürü aygıtları da dönüştürülmüştür. Bir nesne muamelesi gören kadın, “ideal eş” ya da “ideal anne” olarak konumlandırılmış ve özel alanda sıkışıp kalmıştır. Kadının ev içi ortama mahkûm edilmesini sağlayan oluşum, sürdürülmesi gereken “geleneksel” bir kültür olarak tüm dünyada kabul görmüş ve böylece toplumsal değer yargılarının kadınlar üzerindeki egemenliği sürdürülebilir kılınmıştır.

19. yüzyıldan itibaren Batı’da gerçekleştirilen değişime ne hükümet ne aydın kesim kayıtsız kalamamış, ekonomik ve askeri gücünü kaybeden Osmanlı Devleti çöküşün önüne geçmek için yeni bir kalkınma hamlesi başlattığında Batı’yı örnek almak zorunda kalmıştır. 1839 yılında Tanzimat’ın ilanı ile birlikte başlatılan yenilikler Türkiye modernleşme sürecinin başlangıcı olarak tarihe geçmiştir. Osmanlı’da başlatılan ve Cumhuriyet devrimleriyle devam eden bu süreç içerisinde kadın konumu önemsenmiş ancak yeni düzenlemelerin geleneksel yapıya ve ataerkil yapıya zarar vermeyecek şekilde yapılmasına özen gösterilmiştir. Sömürgeleşme tehdidi ile karşı karşıya kalan bir imparatorluğu yeniden ayağa kaldırmak isteyen aydınların öncülüğünde temkinli ve yavaş ilerleyen bir değişim politikası uygulanmıştır. Tanzimat’ın ilanı ile başlayan, eşitlik ve özgürlük kavramlarının yeşertildiği Meşrutiyet yapılanmasına evrilen değişim, Cumhuriyet Dönemi’nde hız kazanmıştır. Cumhuriyet projesiyle birlikte yepyeni bir toplum yapılanması gerçekleştirilmiştir. II.

Meşrutiyet yıllarında ivme kazanan kadın hareketi esas amacına Cumhuriyet Dönemi'nde ulaşmış, kadınlar hak ettikleri haklara yasal olarak kavuşturulmuşlardır. Her iki dönemin belirleyici özelliği olarak öne çıkan en önemli unsur, toplumsal cinsiyet rolleri belirlenirken erkek egemen ideolojinin kadınlara söz hakkı tanımadığı gerçeği olmuştur. “Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar” adlı araştırmasında, kadınların yaşam biçimlerinin toplumların içinde buldukları erkek egemen ideoloji çevresinde belirleniyor olmasına “ataerkil pazarlıklar” adını veren Kandiyoti'ye göre “Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden müzakeresi ya da mücadelesi için yeni alanlar açan ataerkil pazarlıklar tarihsel dönüşümlere açık bir kurum olmuştur” (126). Nitekim, ne medeniyeti temsil eden Batı'da ne de geleneği temsil eden Doğu'da, yapılan bütün toplumsal değişimlere rağmen, erkek bakış açısının tamamen değişmediği görülmüştür. Bu yüzden de kadın meselesinin layıkıyla çözülemediği ve kadınların gerçek anlamda özgür olamadığı düşünülmüştür.

Kadın kimliği hep olumsuz ve ikincil taraf olarak görüldüğü için toplumun kadınlardan beklentisi devletin kadına biçtiği roller çerçevesinde olmuştur. İktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak var olan devlet ya da ataerki, cinsiyet rolleri ve cinsler arası ilişkileri belirlerken, zaman içinde erkek tahakkümünün kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra (1938) Osmanlı-Türk toplumu Batı uygarlığının etkisinde kabuk değiştirmeye başladığında, sosyo-kültürel akımlar ve milliyetçi söylemler doğrudan veya dolaylı olarak Türk kadın ve erkeğini dönüştürmeye başlamıştır. Ancak toplumun kadınlardan beklentisi doğal olarak yine erkeklerin öngördüğü roller çerçevesinde olmuştur. Batılı değerleri alma veya uygulama noktasında farklı dünya görüşleri ve farklı yaklaşımlar sergileyen Osmanlı aydınları genel olarak gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Batıcı olanlar Batı uygarlığını, Batı değerlerini her anlamda uygulamayı tercih ederken, Doğucular muhafazakar toplum yapısından ödün vermeyi kesinlikle reddetmişlerdir. Fusun Üstel, “Makbul Vatandaş'ın Peşinde” adlı çalışmasının “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı” başlıklı bölümünde imparatorluk döneminde “tebaa”dan vatandaşa geçiş sürecinden söz etmiş ve bu durumun, 19. yüzyılın ortalarından itibaren merkezi bürokratik devletin tahkimi doğrultusunda ortaya çıkan anayasal gelişmeler ve kanunlaştırma hareketleri bağlamında anlam kazandığını ifade etmiştir (25). Yeni bir yapılanmaya doğru gidilirken, toplumsal roller ve toplumsal ilişkiler değişmeye başlamıştır. Topluma hâkim kılınmaya çalışılan yeni kültürel öğelerin anlatılma

kaygısı aydınları harekete geçirmiş ve aynı dönemde “Tanzimat Edebiyatı” değişimin hizmetine girmiştir. Bu süreçte öncelikle kadının eğitimi ön plana çıkarılmış ve “kadın” değişimin öznesi olmuştur. Okuyup-yazmanın, hem dünyayı hem “dini” bilmenin kadınları daha iffetli kılacağı fikri edebiyatın temel sloganı haline getirilmiştir. Dolayısıyla eğitilmiş kadının sahip olduğu görev bilinciyle iyi bir eş iyi bir anne olacağı iyi evlatlar yetiştireceği öngörülmüştür. II. Meşrutiyet’in öngördüğü siyasal modernleşme ise; “[...] cemaatten topluma, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişle tarifini bulan yeni bir siyasal-kamusal alan anlayışını ve onun aktörü olacak vatandaşı gerekli kılmıştır” (Üstel 27).

Hareket özgürlüğü sınırlı olan ve mahrem alan içinde konumlandırılan Osmanlı kadınının yaşam koşulları az da olsa değişmeye başlamıştır. Kendilerini çok yönlü geliştiren ve mevcut koşullarını değiştirmek için her alanda mücadele eden eğitilmiş Osmanlı kadınları, Cumhuriyet’in ilanından sonra eşit yurttaşlık hakkına ve kamusal görünürlüğe kavuşmuşlardır. Çağdaş uygarlık yolunda gerçekleştirilen devrimler çerçevesinde “kadın” yine değişimin rol modeli olmuştur. Kadını temel insani hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakan geleneksel toplum yapısı Batı örnek alınarak dönüştürülmüştür. Hukuksal, siyasal ve toplumsal düzenlemeler doğrudan Türk aile yapısı ve geleneksel kadın-erkek rollerini etkilemiştir. Cumhuriyet ile birlikte yaşanan toplumsal kırılma kadınlar adına yepyeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Cumhuriyet yapılanması içinde kadınların yaşam ve davranış biçimlerini yansıtan yazarlar, bireysel ve toplumsal olarak var olan “eşitlikçi” veya “eşitlikçi olmayan” unsurların meşrulaştırılmasında rol oynamışlardır. Dolayısıyla, Cumhuriyet kadını kültürel değerler çerçevesinde yeniden biçimlendirilirken, edebiyatın bir nesnesi olarak kadın, ataerkil ideolojinin hizmetine girmiştir. Toplumsal sorunlarla söylem arasında epistemolojik bir bağ olduğunu ileri süren Michel Foucault’a göre “söylem” veya “dil” tüm dünyayı ve insanları şekillendiren sınırları belli bir organizma olmuştur. Foucault, “Bilginin Arkeolojisi” adlı çalışmasında söyleme ve söylemin temeli olan bilgi ve düşünceye; tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşmıştır. Dil, “Sahip olduğu hiyerarşik yapı içerisinde bir takım güç ilişkileri, sarsıcı düşünceler, inanışlar, yargılar, değerler, semboller, normlar, gelenekler barındırmıştır” (222). Bu nedenle toplumsal yapılanma süreçlerinde erkek egemen iktidara hizmet eden önemli bir aygıt olarak edebiyatın, hegemonik bir mücadeleye sahne olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Nitekim Cumhuriyet öncesinde veya

sonrasında kadın haklarını sonuna kadar destekleyen fakat aynı zamanda onların aşırı değişmesinden endişe duyan erkeklerin romanlarında, “cinsiyet hiyerarşisi”ne bağlı kadın temsillerinden asla ödün vermedikleri görülmüştür.

Modernleşme serüveni boyunca kadının konumu her ne kadar iyileştirilmiş olsa da, erkek egemen toplumda kadınların nasıl temsil edildiği veya edilmesi gerektiği her zaman tartışmaya açık bir konu olmuştur. Temsilde adalet söz konusu olduğunda ise, bütün değişim süreçlerinde ataerkilliğin nasıl muhafaza edildiği ve kadının toplumsal yaşamdaki konumunun ne şekilde dönüştürüldüğü önem kazanmıştır. Bu nedenle tezin birinci bölümünde; Cumhuriyet öncesi ve sonrası toplumsal dönüşüm süreçleri bağlamında kadın sorununa nasıl yaklaşıldığı, kadının eğitim, ekonomi, siyaset ve aile yaşamında nasıl bir değişim yaşadığı bilimsel veriler ışığında irdelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise; Tanzimat’tan Cumhuriyet’e edebiyatın gelişim süreci, toplumsal değişime katkısı bağlamında ele alınmış ve sürece paralel olarak romanlarda kadın temsilleri ve davranış kurallarının nasıl şekillendiğine bakılmıştır. “Erkeklerin inşa ettiği bir dünyada kadın olmak, toplumsal değerlerle sınırlandırılmış bir nesneyi ya da en iyi ihtimalle erkek olmayan “öteki”yi temsil etmiştir” yaklaşımından yola çıkılmış, gerek toplumda gerekse edebiyatta, kendi öznelğine sahip olamayan ve sesini duyuramayan kadının, egemen kültür tarafından nasıl dışlandığı ve nasıl temsil edildiği” tartışılmıştır. Her ne kadar kurgulanmış olsalar da, bünyesinde barındırdığı kişi-zaman-mekân vb. unsurların çoğu zaman günlük yaşamda bir karşılığı olduğu düşüncesinden hareketle romanlar, edebiyatın bir türü olarak incelenmeye değer bulunmuştur. Roman öykülerinin satır aralarında inşa edilen toplumsal cinsiyet politikaları takip edilerek, “yeni” kadın ile uzlaşmaya çalışan ama geleneksel toplum değerlerinden vazgeçmeyen eril kimliğin kadın meselesine nasıl yaklaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tarihi; “iktidar ilişkileri çerçevesinde yaşanan olaylar ve anlatılar” olarak tanımlayan Foucault’dan yola çıkarak, ataerki söylem ve ideolojilerin toplumsal yapıları nasıl şekillendirdiği ve toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl oluşturulduğu romanların satır aralarında tespit edilmeye çalışılmıştır. Cinsel ayrımcılıktan beslenen ve kendini her şekilde var eden “ataerki” -hukuki yasaların dışında oluşan güçlü bir ideoloji olarak- egemenliğini daima sürdürmüş ve bu sürecin mağduru hep kadınlar olmuştur. Çünkü kadınlar söz konusu olduğunda ahlaki değerler her zaman adalet duygusunun önüne geçmiştir. Gerçeğin kaynağına ulaşmak için tarihsel olguların geçmişe uzanan izlerini sürmek yerine, içinde bulunulan

zamandaki konumlarının derinlemesine incelenmesi tercih edilmiştir. Bu yaklaşımdan yola çıkıldığında, ataerkil söylem ve ideolojilerin farklı söylem alanlarına hangi durumlarda ve nasıl eklemlendiğini çözümleyebilmek için döneminin koşullarının göz önünde tutulması gerekmiştir.

Ataerkinin toplumun geleneksel değerlerini diri tutarak modern toplumsal düzende varlığını daima sürdürdüğünü, kendi üzerinde yaratılan egemenlik ve baskı unsurlarının aile ortamı ile sınırlı kalmadığını gören Batılı kadınlar, tarihe ikinci dalga olarak geçen yeni bir hareketin öncüsü olmuşlardır. Varoluşları ya da toplumsal katkıları görmezden gelindiğinde, kendi tarihlerini ne şekilde okuyup anlamlandırmaları gerektiği noktasında önemli bir açılım yapan feministler, ataerkil kimlik tanımlamalarından kurtulabilmek için yeni bir “dil”e ihtiyaç duymuşlardır. Berna Moran, “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış” adlı çalışmasında kapitalistleşmenin daha henüz emeklediği bu yıllarda toplumsal çelişkilerin daha da keskinleştiğini, ezilen sınıfların daha bilinçli bir duruma geldiklerini savunmuştur (Moran, III 12). Geliştirdikleri yeni söylem/dil aracılığı ile ezilen, baskı gören bütün kesimleri kucaklayıcı bir tavır sergileyen kadınlar, kültür-sanat dahil her alanda kadın temsillerini yeniden sorgulamışlardır. Emeklerine evlilik ve aile kurumu aracılığıyla el koyan ve kadınları dışlayan ataerkil yaklaşımları yeniden sorgularken, kendi kişisel ve sosyal kimliklerini de yeniden tanımlamışlardır. 1960’lı yılların sosyo-kültürel ortamında ivme kazanan ve dünyayı etkisi altına alan bu harekete eklemlenen Cumhuriyet kuşağı kadını, kendini yeni bir sorgulamanın içinde bulmuştur. Uzun yıllardan sonra bir birey olarak neden “kendi” olamadığını çözmeye çalışırken, erkek egemen ideolojiye teslim olduğunu farketmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi özgürlük ve haklar noktasında yepyeni bir uyanış başlamış, Türk Edebiyatı yeni bir döneme girmiştir. Gelişmelere ve değişime duyarsız kalamayan yazarlar, yaşadıkları sorunlara yazdıkları romanlar aracılığıyla ayna tutmaya çalışmışlardır. Romanlar aracılığıyla, kişisel ve sosyal kimliklerini sorgulayan kadın kahramanlar yaratılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet’le doğan ve Cumhuriyet ile yol alan yazarlar bizzat yaşayarak edindikleri deneyimleri eleştirel bir anlayışla eserlerine aktarmışlardır. Toplumsal meseleleri gündelik hayatlar üzerinden anlatan, içinde yaşanan dönemin siyasal-toplumsal atmosferini yansıtan romanlar, taşıdıkları bu özellikler nedeniyle önemli bulunmuş ve tez kapsamında kaynak kitap olarak ele alınmışlardır.

Tez çalışmasının üçüncü ve son bölümünde, Batı medeniyetini henüz tam anlamıyla benimsemeye hazır olmayan geleneksel toplumun, değişen kadın kimliğine ve cinsiyet rollerine nasıl baktığı ve kadın konumunun ne ölçüde iyileştirildiği Adalet Ağaoğlu'nun "Ölmeye Yatmak" adlı romanı üzerinden irdelenmiştir. Kendi döneminin öncü yazarlarından olan Ağaoğlu, yine kendi yaşamından yola çıkarak geleneksel topluma ayna tutmuş ve modernist geleneği sorgulamaya açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1938-1968 arası döneminin anlatıldığı romanda bir Cumhuriyet neferi olan Aysel'in büyüme ve gelişme hikayesi anlatılmıştır. Kahramanın aydınlanma ve varoluş mücadelesi üzerinden geleneksel toplumun ataerkil cinsiyet örüntüleri ele alınmış, kadınlar adına yepyeni bir sorgulama başlatılmıştır. Öyküde; yeni kadın ile uzlaşmaya çalışan ama geleneksel toplum değerlerinden vazgeçmeyen eril kimliğin kadın meselesine nasıl yaklaştığı farklı örneklerle gösterilmiştir. Hem erkekler hem de toplumun geneli tarafından sürdürülen ayrımcılığa karşı bireysel ve toplumsal mücadele veren fakat kendi olma noktasında bireysel özgürlüğünü yaşayamayan kahramanın, çağdaş uygarlık yolunda neden yalnız bırakıldığı sorgulanmıştır. Cumhuriyet ideolojisi bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ele alınırken, Türkiye toplumunda "kadın" ya da "kadınlık meselesi"ne nasıl bakıldığı, kadının toplumsal projelerin bir simgesi/nesnesi olarak nasıl konumlandırıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Uygulama aşamasında kadın hakları ve cinsiyet eşitliğinin geleneksel Türk erkeği tarafından ne kadar önemsendiği ya da hangi ölçüde içselleştirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. BİR KURULUŞ VE KURTULUŞ HİKAYESİ: TÜRKİYE MODERNLEŞME SÜRECİ VE KADIN REFORMLARI

Emperyalizme karşı verilen bir büyük mücadelenin ardından ilan edilen Cumhuriyet'in en önemli devrim olduğu genel kabul gören bir olgu olmuştur. Güçlü ve tam bağımsız bir ülke olmak için hem siyasal hem de kültürel alanda köklü devrimler yapmak gerektiğine inanan Atatürk, “ilerici bir medeniyet” ve tam anlamıyla “çağdaş bir toplum” yaratmak istemiştir. Kurtuluş aşamasında Batı'yı mağlup ederken, kuruluş aşamasında yüzünü yine Batı'ya dönmüştür. Geleneksel toplumu göz ardı etmeden, bir Doğu-Batı sentezi yaparak Türk toplumunun doğasına uygun çareler üretmiştir. Etkilendiği en önemli unsur “Aydınlanma” fikri olmuştur. Aklın ve bilimin gücüne inanan Atatürk, din ve geleneklerin egemenliğinden kurtulup laik devlet düzenine geçmek istemiştir. Attila İlhan, “Hangi Laiklik” adlı kitabında “Batı'nın önüne geçilemez yükselişinin, inancın yerine bilincin geçirilmesiyle başladığını” ifade etmiştir (123). Akılcılığı seçen Batı insanı körüne inanmayı terk edip, din ve geleneklerin egemenliğinden kurtulduktan sonra aklın ve bilimin egemenliğine tabi olmuştur. Rönesans sonrası modernleşme sürecini yaşayan Avrupa, 18. ve 19. yüzyıllarda bilim ve sanayi devrimini gerçekleştirmiş, ardından siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapılanmasını gerçekleştireceği yeni bir çağa adım atmıştır. Bilim ve teknolojinin insanlığın hizmetine girmesiyle birlikte Avrupa'da ideolojiler ve hedefler değişmeye başlamış, bu süreçten en fazla etkilenen kesim ise kadınlar olmuştur. İnsan hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi kadın hareketine güç vermiş, kadınlar “eşitlik” ve “özgürlük” kapsamında toplum içindeki rollerini sorgulayıp, haklarını aramaya başlamışlardır. Bütün bu gelişmelere paralel olarak Batı dışında kalan birçok toplum modernleşme süreci ve dolayısıyla kapitalizmin ürettiği ilkelere ve onun getirdiği değerler sistemine eklenmek zorunluluğu duymuştur. “Bu anlamda Türk modernleşme tarihi önemli bir örnek teşkil etmiştir” diyen Bernard Lewis, “Modern Türkiye'nin Doğuşu” adlı yapıtında, yüzyıllar boyunca Batı'ya hükmeden ama bütün bu gelişmeleri gözden kaçıran Osmanlı'nın içine düşürüldüğü durum ve son demlerinde yaşadığı sıkıntıların sebeplerini araştırmış ve Türkiye modernleşmesinin Doğu-Batı gerçekliği içinde incelenmesi gerektiği” üzerinde durmuştur (26).

Osmanlı Dönemi'nde başlayıp, Cumhuriyet Dönemi'nde hız kazanan modernleşme süreci Batı'ya göre farklı gelişmiş ve en tepeden tabana doğru yayılan bir hareket olmuştur. Modern devlet yapılanmasına inanan asker, bürokrat ve aydınlardan oluşan kurucu kadrolar, ülkenin içine düştüğü zor durumdan kurtulması için batılılaşmanın gereğine yürekten inanmışlar, her iki dönemi temelden etkileyen reformları gerçekleştirmişlerdir. En radikal adımlar Cumhuriyet Dönemi'nde atılmış, Osmanlı'dan devrolunan bütün kurumlar çağın gereği olan “ulus-devlet” yapısına büründürülmüştür. “M. K. Atatürk” adlı son çalışmasında; ister tarihçi ister hukukçu gözüyle bakılsın, “Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki ilişkinin sadece bir haleflikten ibaret olmadığına” işaret eden İlber Ortaylı'ya göre “Ne mutlak bir monarşiye ne de şark despotizmine sempati duymayan kurucu kadrolar, modern bilim ve tekniklerine bağlı kalmışlardır” (12). Egemenliğine ve devletine bağlı bir millet tarafından yönetileceği ilan edilen Cumhuriyet yapılanmasında, yurttaşlık bilinciyle ortak bir ülkü etrafında toplanılması gerektiği vurgulanmıştır. Başlatılan toplumsal yapılanma süreci seferberlik havasında yürütülmüş, kadın hakları ve kadın-erkek eşitliğinden sonra toplumsal yapı yeniden şekillendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Cumhuriyet'i ve dayandırıldığı ilkeleri, topluma kazandırmış olduğu maddi ve manevi değerleri tespit edip anlamlandırabilmek için öncelikle Cumhuriyet öncesi siyasal, sosyal ve ekonomik yapılar incelenmiştir. Dönem içerisinde Batılılaşma yolunda gerçekleştirilen toplumsal değişimin boyutları ve kadının konumunda yapılan iyileştirmeler tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.1 Cumhuriyet Öncesi Osmanlı-Türk Modernleşmesi

18. yüzyılın başlarından itibaren eski gücünü kaybetmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, ilk toprak kaybını 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla birlikte yaşamıştır. Batı ile sadece siyasal alanda ilişki içinde olan Osmanlı İmparatorluğu, kültürel ve bilimsel hiçbir konuyla ilgilenmemiş ve bu durumun yarattığı geri kalmışlık ülkeyi zorlu bir sürece sokmuştur. Avrupa endüstri devrimiyle yeniden şekillenirken bunun Osmanlı coğrafyasında yarattığı yıkıcı etkilere karşı koymaya çalışan Osmanlı bürokrat ve aydınları modern ve güçlü bir devlet kurmanın kaçınılmaz olduğunu görmüşlerdir. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı yüzünü Batı'ya dönmüş ve 19. yüzyılın ortasından başlayıp, 20. yüzyıl ortasına kadar devam eden bir modernleşme hareketi başlatılmıştır. Kurtuluş

Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi'ne ilham veren bu değişim sürecinde toplumsal düzlemde önemli adımlar atıldığı görülmüştür. Batı örnek alınarak sosyal, siyasal ve ekonomik kurumlar yenilenmeye, insan ilişkileri, düşünce ve zihniyet kalıpları değiştirilmeye çalışılmıştır. “Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti” adlı çalışmasında Serpil Sancar, “Tanzimat reformları ve Meşrutiyet hareketlerinin yarattığı özgürleşme dinamikleri ve bu süreçlerin evrildiği Cumhuriyet modernleşmesi, Türk modernleşme tarihinin en önemli dönemeçlerini oluşturduğu” tespitini yapmıştır (81-82).

Bir devrin kapanıp diğerinin başladığı yıllarda, gelişmeleri yakından takip eden, Avrupa devletleriyle yakın ilişkiler içerisinde olan Osmanlı bürokrat ve aydınları, yaptıkları ilk düzenlemelerle Batılılaşmanın temelini atmışlardır. Yaşanılan askeri mağlubiyetler ve kaybedilen topraklar yüzünden ilk başta daha çok savunmaya dayalı bir modernleşme modeli benimsenmiştir. “Osmanlı hükümetinin başlattığı ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler Batı Avrupa'dakinden daha farklı ve yavaş bir seyir izlemiştir” (Lewis 83). 1908 ve 1922 arası yıllar, Batı'da imparatorlukların dağıldığı, ulus-devlet hareketlerinin hız kazandığı bir dönem olmuştur. Yıkılan imparatorlukların yerine Batılı siyasal düşünceye uygun, modern devletler kurulmaya başlanmıştır. Bütün dünyayı etkisi altına alan bu yapılanma, hem çok geniş bir coğrafyaya hükmeden hem de birçok dini ve milleti barındıran Osmanlı'yı derinden etkilemiştir. Mustafa Gencer, “Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkileri” başlıklı çalışmasında, “19. yüzyılın ikinci yarısında artık daha kapsamlı bir reforma ihtiyaç olduğunun bilincine varan Osmanlı bürokrat ve aydınlarının toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasına karar verdiklerine” işaret etmiştir. Dönemin seçkinleri Osmanlı devletine modern ve ulusal bir kimlik kazandırmak amacıyla Batılılaşmak ve Avrupa uygarlığında bir yer edinmek için çabalamışlardır. 1908'de başlayan Jön Türk hareketinden sonra, imparatorluğun ıslahı ile ilgili çalışmalar hız kazanmış, medeni hak ve özgürlüklerin verilmesi gibi toplumsal problemler daha fazla su yüzüne çıkmıştır” (355-356).

Devletin devamlılığının esas alındığı Osmanlı Devleti, İslam'ın referans alındığı ve tüm kurumların bu ilkelere dayandırıldığı toplumsal bir düzen hakim olmuştur. Modernleşme hareketleri kapsamında, Batı temel alınmış olsa da, İslami esaslar ve geleneksel toplum düzeni korunmuştur. Dolayısıyla Tanzimat Dönemi'nde yapılan siyasal ve kültürel reformlar ancak yüzeysel bir değişim yaratabilmiş, çöküş

durdurulmamıştır. Batı kurumları taklit edilerek çöküşün durdurulmaya çalışıldığı fikrini destekleyen Moran, “Tanzimat reformcularının ne gereken donanımına ne de çağdaş dünyanın değerlerini kavrayacak pratiğe erişmesinin mümkün olmadığını, bu yüzden de Batı medeniyetinin hangi toplumsal ve ekonomik koşullarda geliştiğinin çözülmesinin mümkün olmadığını” söylemiştir (Moran, I 14). Bazı bürokratlar ve aydınlar Batı’nın yeni değerlerine bağlı projeler üretmek için çaba göstermişlerdir. Eğitime önem verilmiş, askeri okullar ve üniversitelerde reformlar yapılmıştır. Ancak, dayatılan kapitalist pazar ekonomisi ve ilkelerini ne anlama ne de kavrama olanağı bulamamışlar ve üretmeden tüketen yapıyı dönüştürmeyi başaramamışlardır. Ekonomik alanda zayıflayıp, siyasi alanda güçsüzleştikçe eğitim ve hukuk alanında önemli reformlar yapılması zorunluluğu doğmuştur. Bu dönemde gerekli teknik bilgiyi verebilecek askeri okullara ve (medreseler dışında) yeni tip memurları yetiştirecek okullara gereksinim duyulmuştur. Çöküş dönemi de olsa. Batılılaşma adına önemli bir değişim geçiren Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük kumandanlar yetiştirmiş olması tesadüf değildir” diyen Ortaylı’ ya göre; “1880 kuşağı, Osmanlı Harbiye ve Bahriye mekteplerinde bazılarının girişimleri başarısız olsa da, bu dönemde imparatorluğu yaşatmaya çalışan, memleketi için cephede çarpışan ve iyi yetişip, Birinci Dünya Savaşı içinde şekillenen bir nesil olmuştur” (a.g.y. 22). Yenilikçi okullarda Türkiye’nin siyasal geleceğine yön veren bir kuşak yetiştirilmiştir. “Tanzimat döneminde laik eğitim yapan tıbbiye ve mülkiye gibi okullar, gazete ve edebiyatın yanı sıra ideoloji üreten üçüncü bir kaynak olmuştur” diyen Moran, bu okullardan yetişen aydın sınıfın Batı’dan aktardığı; Pozitivizm, Materyalizm, Darwinizm ve Milliyetçilik gibi bazı düşünce akımlarının belli bir çevrede tanınma olanağı bulduğunu ifade etmiştir (Moran, I 22). “Ancak, eğitilmiş elitin sayısı çeşitlenip arttıkça kişisel bağlar zayıflamış, iktidar mücadelesi daha keskin, daha şiddetli bir hal alıp, başarısızlığın cezası daha korkunç ve dönüşü olmayan bir şekle dönüşmüştür” (Lewis 623).

Jön Türkler, İttihatçılar tarafından “1908 Devrimi”nden sonra ortaya konulan Batılılaşma projesinin ancak iktisadi alanda liberalleşme ve kapitalist kalkınma yöntemiyle sağlanabileceğine inanmışlardır. Kendileri kapitalist olmamakla birlikte, zihniyetlerinin feodallık yerine burjuvalığa yönelik olması dolayısıyla, bu isteği ileri sürmek suretiyle bir burjuva düzeni kurmak istemişlerdir. Üstel, “Devrimin ilk yıllarında İttihatçıların ‘kapıkulu’ geleneğini yadsıdıklarını, bireyciliğin çağdaş

toplumun temel felsefesi olduğundan hareketle devlete karşı bireyi savunduklarını” (93) ifade etmiştir. Yenilikçi politikalar topluma yansıkça, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan özellikle kentli nüfus sosyal ve kültürel değişime uğramıştır. Kadınlara sınırlı özgürlükler getirilmiş ve kadınlar sosyal faaliyetlere başlamışlardır. “Aristokrat odaklı seçkin, üst sınıf, çoğu saray ya da devlet yöneticilerinin ailelerinden gelen kadınlar 19. yüzyılda kurdukları dernek ve yayınladıkları dergilerle bu sürece önemli bir katkı sunmuşlardır” (Sancar 92). Bu süreçte başlatılan Doğucu (alaturka) ve Batıcı (alafranga) tartışmaları eski ve yeni kuşakları karşı karşıya getirmiş, değişime dair kaygılar dönemin edebiyat eserlerine yansıtılmıştır. Bu kaygılar etkisini en çok dini anlayışlarda, eğitimde, giyim-kuşamda, geleneklerde, eğlence hayatında ve konuşma biçiminde yani dil ve üslupta göstermiştir. Yüzyıllar boyunca İslam’ın egemen olduğu Türkiye gibi bir ülkede mevcut ideolojilerde vazgeçmek geleneksel toplumun yerleşmiş değerlerinden, yaşayış biçimlerinden uzaklaşması demek olmuştur. Nitekim, “Aydınların siyasi ve felsefi görüşleri ne olursa olsun, genelde iki uygarlık arasında bir bocalama söz konusu olmuştur” (Moran, I 23).

İslamcılık siyasetinin bir parçası olan medreseler, tekkeler iç ve dış politikada etkisini sürdürmeye devam etmiştir. İttihat Terakki Cemiyeti, Abdülhamid’i devirmek maksadıyla, İslamcılar dahil her türlü muhalefetle iş birliği yapmış, yönetime geldiklerinde bu iş birliğinin olumsuz sonuçlarına katlanmak zorunda kalmışlardır. II. Meşrutiyet döneminde basın-yayın faaliyetlerini artıran tarikatlar ve tekkeler dinî ve siyasi örgütlenme özgürlüğünden faydalanmış, genç-yaşlı bütün aktörler tarikatları ve tekkeleri kendi propagandalarına araç yapmışlardır. “Halkın dini inancıyla parti politikasının birbirine karıştırılmış olması, devletin sonuna kadar sürdürülen ve Cumhuriyet döneminde dahi kökü kazınamayan bir geleneğin devlet organlarına yerleşmesine neden olmuştur” (Lewis 404).

Meşrutiyet reformcularının hedeflediği toplumsal dönüşüm gerçekleştirilememiş, “hürriyet”, “eşitlik” ve “kardeşlik” kavramlarının toplumsal tabana yayılması mümkün olmamıştır. Birinci Dünya Savaşı’na girilmesinde öne sürülen şartların hem hilafet kurumunun kendisini hem de Türk halkının hilafet kurumuna bakışını sarsmış

ve bu savaşta saban tutan, demir döven nüfusun yanında, Türkiye'nin uzun yıllar telafi edemeyeceği “münevver” bir zümre kaybedilmiştir. “Bir medeniyeti, bir rengi temsil eden, Doğu'ya ve Batı'ya aşına bu genç, münevver sınıf elden gitmiştir” (Ortaylı 281). Erkek nüfusunu yıllarca süren savaşlara kurban veren Anadolu, üretim yapamaz duruma gelmiş, halk temel ihtiyaçlarını karşılayamaz olmuştur. Sosyal yapı bütünüyle bozulmuş, işsizlik, yoksulluk, salgın hastalıklar ile boğuşan halk bir başına kalmış, kaderine terkedilen Anadolu kırsalı bir Orta Çağ yapısına büründürülmüştür. Bu şartlar altında Birinci Dünya Savaşı kaybedilmiş, Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı İmparatorluğu'nun tükenmişliği resmen ilan edilmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde ülke bütünlüğünü yeniden tesis etmek amacıyla, 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçen Atatürk ve silah arkadaşları, Osmanlı Devleti ile bütün bağlarını kesmiş, işgal devletlerine karşı çok cepheli siyasi, askeri ve milli bir mücadele başlatmışlardır. İttihatçıların geniş bir kesimi Atatürk'ü destekleyerek Millî Mücadele'ye katılmış, başlatılan topyekûn seferberliğe kadınlar da fiilen dahil olmuşlardır. Erkeklerle birlikte savaşan kadınlar kurtuluşun ardından Cumhuriyet'in kurulması ve ilerlemesine katkı sunmuşlardır.

2.2 Cumhuriyet Projesi ve Reformlarla Gelen Değişim

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, Osmanlı Devleti'nin var olan tüm kurumları ve toplumsal yapısı çağın gereği olan “ulus-devlet” yapısına büründürülmüş, hanedan egemenliğine son verilerek egemenlik kayıtsız şartsız millete verilmiştir. Yerleşik toplum düzenini ve devlet yapısını tümüyle değiştiren Cumhuriyet Devrimi her bakımından yepyeni bir oluşum, yepyeni bir başlangıç olmuştur. Arnold J. Toynbee “Türkiye'nin Yeniden Doğuşu” adlı çalışmasında bu süreci değerlendirmiş, “29 Ekim 1923'te, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin bir kararı ile doğan Türkiye Cumhuriyeti, bugünün dünyasında Batı uygarlığının üstünlüğü için dikilmiş bir anıttır” ifadesini kullanmıştır (9-16). Atatürk bir vatanperver, bir aydın, bir asker ve önder olarak Türk toplumuna önce bağımsızlık ve ilerlemenin yollarını göstermiş, ardından bir devlet kurucusu olarak sorunlara somut, elle tutulur, belirgin çözüm önerileri getirerek uygulamaya koymuştur. Onun fikirleri yasadığı dünyanın ve ülkenin toplumsal, siyasal, ekonomik, dinsel, kültürel koşullarında doğup gelişmiştir. Çağının bilimsel, sosyal ve kültürel yöntemlerinden, eşitlik-özgürlük ve milliyetçilik söylemlerinden etkilenen Atatürk, eskiyen kurumları “devrimci” yöntemlerle

değiştirmek ve yenilemek istemiştir. Eskisinin yerine milletin ilerlemesini sağlayacak çağdaş kurumlar getirilmesini gerekli görmüştür. Onun fikirlerinin uzun bir süreçte olduğunu destekleyen Afet İnan “Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler” adlı kitabında, Atatürk’ün henüz daha erkan-ı harp kolağası iken, II. Meşrutiyet yıllarında başlatılan ama eksik kalan Türk devrimini tamamlama sözü verdiğini, idealinin yörüngesi üzerinde hiç şaşmadan ve sapmadan yürüdüğünü ifade etmiştir (99).

Atatürk, kimsenin ve hiçbir makamın kendileri karşısında üstünlük iddia edemeyeceği, kendi aralarında eřit, ulusal aidiyete ve vatandaşlık statüsüne dayalı bir rejim tesis etmek istemiştir. Türkiye Cumhuriyet’i halkının bütün anlam ve biçimiyle çağdaş medeni dünyaya ayak uydurması ve temel hak ve özgürlüklerin hâkim olduğu bir toplum haline getirilmesinin mümkün olacağına inanmıştır. Bunun için ilk olarak Osmanlı tebaasının “kul” statüsünden çıkarılıp, özgür bireye dönüştürülmesi gerekmiştir. “Yozlaştırılan bir dinin kısılcasında yüzlerce yıl bilgisiz ve cahil bırakılan Türk halkının kaderini değiştirme yolunda, kana, soya, sülaleye, hanedan ya da emperyalist atanmışlığa tabi olmadan, bağımsız hareket edebileceği bir yaklaşım sergilenmiştir. Dolayısıyla, “Kimsenin ve hiçbir makamın kendileri karşısında üstünlük iddia edemeyeceği, kendi aralarında eřit, ulusal aidiyete ve vatandaşlık statüsüne dayalı bir rejim tesis edilmiştir” (Sancar 112). Cumhuriyet öncesi ve sonrasına daha geniş bir açıdan bakan yakın dönem tarihçileri, o dönemleri ve süreçleri gruplandırmak suretiyle incelemiş, değişimin ve sürekliliğin nasıl mümkün kılınabildiğini göstermişlerdir. “Yürütölen ulusal var olma savaşı ve iç devrimin temelleri II. Meřrutiyet döneminde atılmış, kazanılan kurtuluş mücadelesi 24 Temmuz 1923’de Lozan’da onaylanıp tamamlanmıştır” diyen Toynbee’ ye göre Türk Devrimi’nin iki yüzü vardır; “Türk anavatanının savunulması ve Türk devletinin yeniden kurulması” (39). Anadolu’ya geçtikten sonra gerçekleştirdiği toplantılar ve yaptığı konuşmalar, milli egemenliğe dayalı yeni bir oluşuma doğru atılan çok önemli adımlar olmuştur. İnan, devrime doğru atılan bu ilk adımların Atatürk’ün siyasi hayatı ve söylevlerinin başlangıcı olduğunu ifade etmiştir. Kökten bir değişimle mevcut düzeni değiştirmek, Osmanlı’yı çağdaşlarından geri bırakan bütün kurumları yıkıp yerine yenilerini koymak istemiştir. Atatürk devriminin temel ilkeleri Türk milletinin en yüksek medeni koşullarda ilerlemesinin önünü ačan bu kurumlar etrafında şekillenmiştir (160). Etkileri hala süren toplumsal değişim elbette hemen kabul görmemiş, halkın talebiyle yani tabandan değil de yukarıdan geldiği için geniş

çevrelerce eleştirilmiştir. Cumhuriyet'e yönelik "tepeden devrim" eleştirilerini değerlendiren Savran, "Osmanlı'dan Cumhuriyete; Türkiye'de Burjuva Devrimi" adlı çalışmasında, "tepeden inmece" de olsa, "çağdaş ülkelere göre oldukça farklı bir seyir izleyen Cumhuriyet devriminin, geniş bir toplumsal mutabakat sağlayarak hızlı bir dönüşüm gerçekleştirdiğini, bağımsızlık isteyen pek çok ülkeye hem umut hem model olduğunu belirtmiştir (196).

Atatürk'ün liderliğinde kurulan modern Türkiye Cumhuriyeti, demokratik, laik, çok partili parlamenter sistemi benimsemiş ve bu hedef doğrultusunda çok hızlı bir ilerleme göstermiştir. Yeni rejimin sağlam ve sürdürülebilir olması için, "çağdaş medeniyet" seviyesine ulaşma ülküsü ile hareket edilmesi gerekmiş ve bu inanç toplumun tüm kesimlerine benimsetilmeye çalışılmıştır. İnkılaplarla gelen köklü değişim başlangıçta Türkiye Cumhuriyeti'nin görünen yüzü olmuş, sonrasında siyasal, toplumsal, ekonomik, hatta kültürel olarak yaşamın her alanını etkilemiştir. Bu süreci değerlendiren Hasan Coşar, "Tarihte ve Günümüzde Kadın" adlı çalışmasında, "Her ne kadar kendi içinde birtakım sıçramalar yaşamış olsa da kadın meselesi ve kadın mücadelesi bu süreçten bağımsız tutulamamıştır" diye belirtir (35-36). Osmanlı kadın hareketi içinde özgürlük ve eşitlik adına önemli mücadeleler vermiş olan Latife Hanım, Halide Edip ve Nezihe Meriç gibi tarihe geçmeyi başaran entelektüel kimlikler, kadın statüsünün dönüşümünde önemli roller üstelenerek, "Osmanlı kadını" ve "Cumhuriyet kadını" arasında köprü olmaya gayret etmişler ve kadın hakları ve siyasi haklar için mücadele etmişlerdir. "İmparatorluk düzeninden Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanabilecek geleneksel-modernist toplumsal çatışmaların ve toplumun çeşitli kutuplara bölünmesinin önünde "kadın"lara devrimin rol modeli olma görevi verilmiştir" (Kandiyoti 74). Millî Mücadele Dönemi'nde ve kuruluşu takip eden yıllarda erkekler ile aynı mücadeleyi veren, reformları destekleyen kadınlar, her anlamda devrimin içinde yer almışlardır. Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi yeni kuşakların yetiştirilmesinde eğitilmiş annelerin önemi yine ön plana çıkarılmıştır. "Kadının en büyük görevi, analıktır, ilk eğitim verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu görevin önemi gereğince anlaşılır" diyen Atatürk, kadınların her alanda başarılı olabileceklerine inanmış ve birlikte hareket etmeleri gerektiğini dile getirmiştir.

Milletimiz, kuvvetli bir millet olmaya karar vermiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her konuda yükselmelerini temindir. Bu sebeple kadınlarımız da okumuş ve bilgi sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim aşamalarından geçeceklerdir. Sonra, kadınlar sosyal yaşamda erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olacaklardır (Söylev ve Demeçler, C. II 85-86).

Kadını ötekileştirip temel insan haklarından mahrum bırakan geleneksel toplum yapısı, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte dönüştürülmeye çalışılmıştır. “Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler” adlı yapıtında, demokratik prensipler gereği kadın ve erkeğin ulusu birlikte temsil etmesi ve kanun karşısında sosyal sınıf tanımayan ulus bireylerinin eşit vatandaşlar olmasının şart koşulduğunu dile getiren Afet İnan’a göre, “Bu prensip uluslar için uygulanması istenen ortak bir ideal olup, insan toplumlarının bugün anladığı ve özlediği hukuk kuralları”nı kapsamıştır (İnan 332). İki yüz yıllık bir mücadelenin ardından kadınlar; yasal, kurumsal ve sosyal ayrımcılığın olmadığı bir düzende hukuki olarak erkeklerle eşit haklara kavuşturulmuşlardır. Asli görevi çocuk bakmak ve eşine hürmet etmek olan kadının “ev içi”nden çıkıp, “kamusal alan”da erkeklerle birlikte çalışacak olması ve kadın-erkek ilişkilerine getirilen yaptırımlar Osmanlı kültürüyle yoğrulmuş bir toplum için kabullenilmesi zor gelişmeler olmuştur. Aile kurumu içinde hiyerarşik düzen değişmeye başlamış, mutlak hakimiyet erkeğin elinden alınmış, erkek “zevcesi” üzerindeki mülkiyet hakkını kaybetmiştir. Doğu kültürüyle yoğrulmuş bir toplumda modern yaşama ayak uydurması beklenen kadın için de erkek için de değişim hem ani ve hem de sancılı olmuştur. Bütün toplumların benzer süreçlerden geçtiğine değinen Coşar, “Yeni bir toplumun hiçbir biçimiyle başından itibaren eski topluma egemen olarak doğmadığına işaret etmiştir. “Yeni baştan yaratılan bir toplumun eski toplumun baskın öğeleriyle iç içe doğduğunu, koşulların ve gelişme aşamalarının özelliklerini taşıyarak gelişim sürecini tamamladığını ve niteliksel değişimi gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür” (Coşar 35-36).

Millî Mücadele’ye karşı içerde takınılan olumsuz tavır, Batı’nın emperyalist siyasetiyle paralel yürütülmüş, bu iş birliğine rağmen savaş onların beklediği gibi sonuçlanmamıştır. Nitekim Atatürk, emperyalist sömürüye son vermek için başlattığı çok yönlü mücadele süresince uyguladığı strateji ve taktiklerle birbirinden oldukça farklı kesimleri bir araya getirmeyi başarmıştır. “Hangi Atatürk” adlı çalışmasında

süreci değerlendiren Attila İlhan, üçüncü bir aşama olarak gerçekleştirilen, demokratik devrim ve modern toplumun yapılanma sürecini değerlendirmiştir. Ümmet aşamasından millet aşamasına geçilirken yani yönetim halka teslim edilirken Atatürk; “[...] vatandaş kısmının çıkarlarını gözetmek, kamu işlerini düzene koymak, temsilcilerini seçmek amacıyla, gerektiğe toplanabilmesi devletin ilk ve temel yasası olmalıdır” demiştir. Nitekim, Atatürk’ün bütün uygulamaları, söylevleri, demeçleri onun evrensel değerlerden yola çıkarak ideal bir toplum modeli tasarladığını ve yeni ve ciddi bir devlet geleneği yaratmak istediğini göstermiştir. Fikriyatının göstergesi olarak “Mutlak ve sınırsız egemenlik, yalnız ve yalnız halkın kendisindedir” ifadesini kullanmıştır (19). Atatürk’ün icraatları, bağımsız ve medeni bir ülke olma yolunda karşılaştığı bütün zorluklardan ilham aldığını, bir yanda kurtuluş planları yaparken diğer yanda kuruluş planları yaptığını göstermiştir. Aynı zamanda modern bir ülke olma yolunda gerçekleştireceği devrim anlayışının yönünü ve yöntemini belirlemiş, hiç vakit geçirmeden uygulamaya koyulmuştur. Geçmişten dersler çıkarıp geleceği teminat altına almayı, sürdürülebilir tam bağımsız bir ülke kurmayı hayal etmiştir. Onun en büyük amacı barış içinde mutlu yaşayan, aydınlanmış bir toplum yaratmak olmuştur. Bu ideal uğruna, yaşadığı çağın en büyük değerleri olan “özgürlük”, “barış” “eşitlik” kavramlarını yeşertmiş ve her birini birer devlet politikası haline getirmiştir. Bünyesinde din, ahlak, hukuk, dil, sanat, örf-âdet, edebiyat vb. birçok unsuru barındıran Cumhuriyet projesiyle birlikte Türkiye’yi ilerleme sürecine sokmuştur. Tek Parti döneminde yürürlüğe koyulan eğitim programları -1948 tarihli İlkokul Programı ve 1949 tarihli Ortaokul Programı- Demokrat Parti’nin iktidarda bulunduğu yıllar da dahil uygulanmaya devam etmiş ve 1968 yılına kadar sürdürülmüştür (Üstel 242). Erken Cumhuriyet döneminden tek partili sistemin sonuna kadar haklar görevlerin yerine getirilmesi karşılığında verilmiş, bireylere yurtseverlik ve vazife sorumluluğu yüklenmeye çalışılmıştır. Laik ve modern devletin hareket noktası olarak seçilen kadınlar rejimin “görünen yüzü” olmuştur. Kadın hakları dini hegemonyayı kırmak ve Osmanlı toplum yapısından sıyrılmak için en önemli unsur olmuştur. Teokratik anlayışı terk ederek akla ve bilime dayalı bir sistem inşa etmeyi amaçlayan Atatürk, Batı karşısında siyasi ve ekonomik gücünü kaybeden bir ulusun önce bağımsızlığına ardından yeniden varoluşuna öncülük etmiştir. Fakat Atatürk’ün vefatını izleyen yıllarda ilerleme süreci sekteye uğratılmış ve hem kalkınmanın hem de toplumsal gelişmenin hızı kesilmiştir. İlerleyen yıllarda eğitimin, ilerlemenin ve toplumsal gelişimin önünün hangi nedenlerden dolayı tıkandığı özellikle kadınlar açısından

önem taşımıştır. Çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde, cumhuriyet kazanımları bağlamında Atatürk öncesi ve sonrası dönem irdelenmiş ve kadın meselesine nasıl yaklaşıldığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.2.1 Cumhuriyet Projesi Kapsamında Eğitimin Önemi

Cumhuriyet öncesi eğitim çalışmalarında önemli adımlar atılmış olsa da, çağdaş dünyanın gereksinimlerine cevap verecek, Batı ile bütünleşmeyi sağlayabilecek bir toplumsal seviyeye ulaşmak mümkün olmamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde değişimin anahtarı olarak görülen “eğitim” çok yönlü ele alınmış, bu alanda yapılan köklü reformlarla Osmanlı'nın yarım kalan ilerleme hamlesi tamamlanmaya çalışılmıştır. “II. Meşrutiyet aydınlarının Yeni insan-yeni toplum projesi çerçevesinde, üzerinde hassasiyetle durdukları okulda vatandaş eğitimi, Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde, kurucu önderlerin ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur” (Üstel 127). Orta Çağ karanlığından çıkmasına izin verilmeyen bir toplumun bu ülkeye ulaşip, meşru bir yapının üzerinde hür ve mutlu bir yaşam sürmesinin yegâne koşulunun “eğitim” olduğunu sık sık vurgulayan Atatürk, bunun önemini her fırsatta dile getirmiştir. Üstel'e göre, Cumhuriyet önderleri için “Okul; öncelikle bireylerin sosyalizasyonunda, yeni toplum projesine eklemlenmelerinde, dolayısıyla da söz konusu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezi bir yere sahip olmuştur (al.y.). Cumhuriyet'in ilanından sonra Osmanlı eğitim sisteminin yerine yepyeni bir eğitim politikası getirmek için olağanüstü bir gayret gösterilmiştir. Kurtuluşun ancak toplumdaki hastalığı tespit ve tedavi etmekle mümkün olacağına, bu nedenle geçmişin hatalarını kökünden kazımak gerektiğine inanılmıştır. Köklü bir atılım gerçekleştirip, hedefe ulaşmak için eğitim-öğretim sisteminin ivedilikle yeniden örgütlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kararlılık ve azimle yeni bir ülke yaratılırken tutarlı, kalıcı, sağlıklı, modern bir sistem inşa edilmek istenmiştir. “muasır medeniyet ülküsü” nün benimsetilmesi zorunlu görülmüş, bu nedenle yeni rejimin eğitim politikası bilimin ışığında, aklın ve pozitivizmin ilkelerine dayandırılmıştır. Atatürk, refahın ve dolayısıyla bağımsızlığın önemine vurgu yapmıştır: “Ben, yaşayabilmek için mutlaka müstakil kalmalıyım. Bu sebeple, milli istiklal bence hayat meselesidir. Ne kadar müreffeh olursa olsun, istiklalden mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye liyakat kazanamaz” demiştir (İlhan, Hangi

Atatürk. 74). Türkiye' de, kuşaklar boyunca hüküm süren Doğu/Batı, eski/yeni çatışmasına rağmen, İslam kültürüyle yoğrulmuş medreseler kapatılıp, yurt genelinde laik eğitim sistemine uygun okullar açılmaya başlanmış ve halk arasında okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında fiziki ve maddi olanaklar açısından eğitim ve öğretim kurumları hem zayıf hem yetersiz durumdadır. Eğitim hareketleri içinde en çok dikkati çeken alan, ilköğretimdeki gelişmeler olmuştur. Üstel, "Cumhuriyet'in 1950'ye kadar olan ki döneminde 'İlkokul Devri' denilebilir" demiştir (128). "Bir ulusun aydınlanma derecesini ve entelektüel ilerleme durumunu, eğitimin gelişmesi ile ölçmeye alışmış olanlar için Türkiye ilginç bir gözlem yeri olmuştur" diyen Toynbee'ye göre ülkenin hali içler acısıdır (Toynbee, III 44). Kurtuluş Savaşı'nda yaşanan kayıplar yüzünden yetişmiş ve yetişmekte olan insan nüfusu çok azalmış bu nedenle okur yazar oranı iyice düşmüştür. Başlatılan eğitim seferberliği kapsamında, 1923-1924 ders yılında 4894 olan ilkokul sayısı, 1931-1932'de 6713'e yükselirken, aynı dönemde öğrenci sayısı 341.941'den 523.611'e çıkmıştır. 64 olan ortaokul sayısı 80'e öğrenciler, 10.052'den 30.316'ya yükselmiştir (Üstel 128). Had safhaya ulaşmış olan öğretmen açığını gidermek için başta öğretmenlik ve hemşirelik olmak üzere kadınların bazı mesleklerde uzmanlaşması devlet tarafından özellikle teşvik edilmiştir. Dünyanın ve ülkenin içinde bulunduğu koşulların olumsuzluğuna rağmen medeniyet yolunda atılan adımlar siyasal, toplumsal ve ekonomik alanda hatta sanat ve kültür çalışmalarında somut olarak kendini göstermiştir. Millet olma sürecinde aynı ideal ve sorumlulukla kadın-erkek eşitliği benimsetilmeye çalışılmış, kadınlar hem modern hem de meslek sahibi olmaları yönünde desteklenmiştir. O günün koşullarına ve çağın gereklerine uygun olarak çağdaş, akılcı, gerçekçi, deneyci, araştırmacı, eleştirci ve yaratıcı bir eğitim sisteminin temeli atılmıştır. Atatürk, eğitim ve öğretimin birleştirilme ilkesini (Tevhid-i Tedrisat) bir an önce uygulanmasını istemiş, eğitim siyasetinin çok açık ve tereddütsüz uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. "Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altında birleştirilen tüm okullar, devlet kontrolü altına alınmış, eğitimden cinsiyetçi ayrımın kaldırılmasıyla her iki cinsiyete eşit eğitim olanağı sağlanmıştır. Atatürk, ideallerinin gerçekleşmesini ulusun eğitilmesi ve kültür alanındaki ilerlemeye bağlamıştır" (İnan 367). Yeni kuşakları üstün fikirli, etik özelliklere sahip öğretmenlerin yetiştirebileceğine inanmıştır. Türk çocuklarının hurafelerden ve batıl kaynaklardan arındırılarak, ulusal kültüre dayalı

akılcı, bilimsel ve laik dünya görüşüne yönelmelerini sağlayacak bir eğitim-öğretime tabi tutulmalarını istemiştir. Eğitimin temel amacı [...] Genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir” (Üstel 131)

Politik açıdan büyük önem taşıyan eğitimin birliği ve laikleştirilmesi sağlandığında, toplumsal yapının temelleri de dünyevi gereksinimler doğrultusunda şekillenmiştir. Devrimlerin halka anlatılıp, benimsetilmesinde önemli bir araç olarak görülen eğitim, aile içinde başlayan görev bilincinin okullarda pekiştirilmesini sağlamıştır. “Ulusun modern teknik bilgilerle donanmış bireylere ihtiyacı olduğuna şüphesi olmayan Atatürk, uzmanlaşmanın önemine değinmiş, sosyal bilimler, güzel sanatların her şubesini imkanları nispetinde teşvik etmiştir” (İnan 388). Ulusçuluk, çağdaşlık ve yurttaşlık temelinde geliştirilmeye çalışılan “Cumhuriyet’in ‘makbul yurttaş’ profili, bir yandan medenilik, diğer yandan ise yurtseverlik eksenleri üzerinde inşa edilmek istenmiştir” (Üstel 322). Eğitim sistemindeki mevcut problemler giderilmeye çalışılırken, öğretmen yetiştirme, kentlerde ve köylerdeki eğitim kurumlarının eksikliği gibi konulara önem verilmiştir. Öğretmen okulları Anadolu’da hızla yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ülke kalkınmasını sağlayacak nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşamaktadır ve binlerce zeki köy çocuğunun topluma kazandırılması gerektiği düşüncesinde olan Türkiye’nin II. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; “Eğitimde amaçlarımızı gerçekleştirmek için az masrafla çok çocuk okutabilmek yöntemlerinin uygulanmasına özellikle çaba gösterme kararında olduğu” açıklamasını yapmıştır (Kaplan 163). Atatürkçü eğitimin uygulandığı en önemli uygulamalardan biri olan Köy Enstitüleri, Anadolu’nun canlandırılması ve kalkındırılması için faaliyete geçirilmiştir. Hem köylüleri ve hem onların çocuklarının eğitilmesini amaçlayan bir “Köy Enstitüleri Kanunu” taslağı hazırlanmış ve 1940 yılında hayata geçirilmişlerdir (Koç 135). “Köy, Cumhuriyet’in mikrokozmosudur” diyen Üstel’e göre. iktisadi alanda olsun eğitim alanında olsun yapılan düzenlemelerde, Cumhuriyet kazanımlarını somut örneklerle köylüye aktarmak, köy ve köylüyü yalıtılmışlık duygusundan kurtarmak amacı güdülmüştür. (149-150). Bu süreç içerisinde büyük-küçük, kadın-erkek demeden her gruptan insana meslek kursları verilmiştir. Köylerde kalıp çoban veya ırgat olmaktan kurtulan zeki köy çocukları, memur ya da öğretmen olma şansını elde etmişlerdir. Bu gençler yurt içinde ve dışında önemli hizmetlerde bulunmuşlar ve üstelik aralarından çok önemli edebiyat, politika ve bilim insanları çıkmıştır. “Amaçladığı iki şeyden biri çağdaş ve

ekonomik altyapıya sahip olmak, ikincisi bu altyapının içerdiği topluma ulaşmaktı” diyen İlhan’a göre Atatürk, dogmatik olmayan ve diyalektik gerektiren bir zihniyetin temelini atmak istemiştir. Üstelik, birincisi olmadan ikincisinin gerçekleşmeyeceğini bildiği için “En Hakiki Mürşit İlimdir” söylemiyle önerdiği tedavinin reçetesini de vermiştir (İlhan158). 1947 yılından önce denetim altında olma koşuluyla hükümet, okul dışı din eğitimi yapılmasına izin vermiş, 1948’de de din derslerinin seçmeli ders olarak okutulmasına başlanmıştır. 1949’da Şemseddin Günaltay’ın başbakanlığa getirilmesinden sonra imam-hatip kursları faaliyete geçmiş ve ilahiyat fakültesi açılmasına izin veren yasa kabul edilmiştir. “Ancak siyasal liberalleşme yönündeki bu girişimler, eğitim sistemi ve onun en önemli parçası olan öğretim programlarında kendini hemen göstermemiştir” (Üstel 241-242)

1968 yılına kadar yürürlükte kalacak olan ve Cumhuriyet tarihinin en uzun süre yürürlükte kalmış ilkokul programı olma özelliğini taşıyan 1948 tarihli İlkokul Programı’nda Erken Cumhuriyet Dönemi’nden beri ilkokulun temel görevleri arasında kabul edilen “millileşme” hedefi sürdürülmüştür (Üstel 245).

Bütün söylemleri ve uygulamaları göstermiştir ki, Atatürk için Batılılık, Batı Aydınlanması ve Batıların sahip olduğu bilim ve teknoloji demek olmuştur. Daha ileri bir uygarlık için toplumların geçirdiği dönüşümlere paralel olarak aydınların da kendilerini sürekli geliştirmeleri gerektiğine inanmış, içinde buldukları çağın hep daha ilerisine bakmalarını önermiştir. Devlet eliyle inşa edilen modern aile yapısının başarılı olmasının ve kadınlığı öğrenmenin ilk koşulu olarak da eğitimi göstermiştir. Atatürk, 23 Kasım 1922’de Meclis’te kadınların milletvekilliğinin tartışıldığı bir oturumda, “Büyük Türk kadını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla yürütmek, Türk kadını ilmi, içtimai hayatta erkeğe ortak, yardımcı yapmak lazımdır” söylemiyle fikrini açıkça beyan etmiştir (Domaniç 29). Bir siyasi projenin parçası olmaktan öte, kültürel bir topluluğun parçası olarak kabul eden bu anlayış anlamını Cumhuriyet’le bulmuştur. Atatürk’ün ölümünden sonraki on yıl içinde eğitim seferberliğine aynı şevkle devam edilmiş fakat bilimsel eğitimin bir devlet politikası haline getirilmesinin mümkün olamadığı görülmüştür. Çok partili döneme geçildikten sonra milli eğitim politikalarına her ne kadar sahip çıkılmış olsa da, ilerleyen yıllarda farklı uygulamalar yapıldığı görülmüştür. Laiklik ilkesinden

uzaklaştıkça farklı ideoloji ve politikaların uygulama alanı haline getirilen eğitim sistemi ve onun önemli bir parçası olan öğretim programlarında yapılan değişiklikler kendini göstermeye başlamıştır. Yabancı doktrin ve dogmalardan imtina ile söz eden, materyalist akımlardan etkilenilmemesi gerekliliği üzerinde titizlikle duran hümanist, eşitlikçi bir liderin dünya görüşünün bir takım dogmalara ve “izm”lere mahkûm edildiği, onun devrimci, ilerlemeci, “muasır medeniyet” ülküsünün sekteye uğratıldığı düşünülmüştür.

2.2.2 Türk Toplumunun Görünen Yüzü: Kılık-Kıyafet Düzenlemesi

Kılık-kıyafet, bir toplumun içinde yaşadığı coğrafi ve kültürel koşulların, sahip olduğu değer yargılarının, gelenek ve göreneklerinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısında, insanların dini, ırkı, ekonomik-sosyal statüsüne göre şekillenen ve ayırıştırıcı bir unsur olarak kullanılan giyim-kuşamın modern bir görünüme büründürülmesi gerekmiştir. Çağdaşlaşma hareketleri kapsamında yapılan düzenlemeler, yeni rejimin ideolojik ve politik hedefleri doğrultusunda belirlenmiş ve 25 Ağustos 1925 tarihinde yürürlüğe sokulmuştur. Bu yasa ile birlikte gerçekleştirilmek istenen toplumsal değişimin önu açılmıştır. Aydınların, seçkinlerin ve bu duruma hazır olan üst sınıf kadınların desteği alınarak toplumda hızla yaygınlaştırılan yeni kadın ve erkeğin giyiminde Batı modası örnek alınmıştır. Öncelikle kentlerde başlayan uygulamalar neticesinde Batı tarzı giysiler giyilmiş, medeni milletlerle ortak bir giyim tarzına ulaşılmıştır. Müslüman Türk toplumuna yeni bir yön verilmeye başlanmış, Batı ile bütünleşmeyi sağlamak adına yaratılan Modern Türk kadını ve erkeği için uygar ve uluslararası standartlara uygun bir yaşam tarzı belirlenmiştir. Mustafa Kemal'in kamuoyuna yönelttiği özendirici söylemler ve yazarların kaleme aldığı eserler aracılığıyla toplum yönlendirilmiş, Anadolu'da erkekler fesi, kadınlar peçe ve çarşafı atmaya başlamışlardır. Sosyo-kültürel değişimin ivme kazandığı bu süreçte, modernleşme hedefine ulaşmak için idealize edilen kültürel unsurlar toplumun değerleri çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. “Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi Kurtuluş ve Kuruluş” adlı yapıtında kılık-kıyafet düzenlemesini ele alan İsmet Giritli'ye göre, “her bakımdan yeni bir yapılanmanın başlatıldığı ve yönetim şeklinin Cumhuriyet olarak belirlendiği ülkede, şark manzarası arz eden bu görünümün modernleştirilmesi kaçınılmaz bir değişim olarak görülmüştür” (Giritli 108-110).

Atatürk gerçekleştirilen bütün yenilikleri bizzat kendisi anlatarak ya da Şapka Kanunu'nda olduğu gibi uygulayarak göstermiş, resmi olsun sivil olsun giyimi konusunda gösterdiği titizlik her ortamda dikkat çekmiştir. Çağdaş bir devlet için siyasal devrimlerin yeterli olmadığına, bunun için toplumsal ve kültürel atılımların kadınlarla birlikte yapılması gerektiğine inanan Atatürk, bu fikirlerini her fırsatta dile getirmiştir. Modern yaşama gereğinin sadece şekilden ibaret olmadığını ve kamusal alanda kadın-erkek birlikte yaşamaya tahammülün de aydınlanmayı bağlı olduğunun altını çizmiştir. “Eğer kadınlarımız faziletin icap ettirdiği tavr-ı hareketle içimizde bulunur, milletin ilim, sanat hareketlerine iştirak ederse bu hali emin olunuz milletin en mutaassıbı dahi takdirden men-i nefis edemez” demiştir (İnan 344). “Osmanlı Kadın Hareketi” adlı yapıtında dönemin kadın hareketlerini inceleyen Sepil Çakır, kadını toplumdan dışlayan en önemli unsurlardan birinin ‘tesettür’ olduğunu” vurgulamış ve bir dinsel kural olarak örtünmenin sınırlarının devlet tarafından belirlendiğini belirtmiştir. Ev içinde ve ev dışında farklı özellikler taşıyan giyim-kuşam, özellikle kentlerde Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında bir fark yaratacak şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda farklı kesimler arasındaki statü farkını göstermek için kullanılmış ve bu durum toplumsal ayrışmaya neden olmuştur. “Meşrutiyet döneminde peçe zorunluluğu kaldırılmış fakat Müslüman kadın ya da erkeklerin Batı modasını uygulaması bir takım hukuki engellerle sınırlanmıştır” (244-247). Toplumsal kesimlerin yasaklarla ve tabularla şekillenen hayatını değiştirmek ve kadınların kısıtlı hayatına son vermek isteyen Atatürk’ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet rejiminin esas amacı, Osmanlı’dan kalan bütün bu izleri silmek olmuştur. Dinin hegemonyası altında yüzyıllarca ezilen kadınları kendilerine dayatılan katı kurallardan kurtarmak için, çarşaf zorunluluğu kaldırılarak, kişisel tercihe bırakılmıştır. Batılı giyim tarzının teşvik edilmesi, dönemin koşullarında muhafazakar otoriteye derinden sarsmıştır. Halkın kuşkularını gidermek için yapılan yeniliklerin İslam’ın ruhuna aykırı olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. “Atatürk, dini yükümlülükleri, modern-işlevsel bir perspektiften yeniden yorumlayarak, modern yaşamın işlevsel zorunluluklarına uydurmaya çalışmıştır” (Durakbaşa 123). Sağlıklı ve zinde Türk gençlerinin yan yana olduğu bir toplum, büyük meydanlara dikilen heykellerle idealize edilmiş, ellerinde meşaleler taşıyan modern, genç erkek ve kadınlar devrimlerin, ilerlemenin, çağdaşlaşmanın ve geleceğin teminatı olarak sembolize edilmişlerdir. Yasalar önünde kadın ve erkek eşit duruma getirilmiş fakat kadının özgürlüğüne getirilen sınırlar gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarda

etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Modern çevreler, giyim-kuşam değişimini yeni toplumsal düzenin yansıması ve özgürleşme, muhafazakâr kesimler ise geleneksel toplumsal yapının çözülüşü olarak algılamışlardır. “Modern Mahrem” adlı çalışmasında “Mahrem yaşam ve cinsiyet ilişkileri dini yasa tarafından düzenlenmiş olduğundan Batılılaşma modeline en çok direnç gösterilen alan yerleşik kültürel özellikler olmuştur” diyen Nilüfer Göle’ye göre, bu durum muhafazakarlar tarafından İslam’dan uzaklaşma olarak değerlendirirken, devrimciler için modernleşme ölçütü olmuştur (57-58).

Kadın tarihinde yaşanan kırılmalar süreç içerisinde etkisini sürdürmüş ve kadın modernleşmesi bünyesinde daima toplumsal bir direnç barındırmıştır. “Genç Türkiye devletinin, Osmanlı’dan devraldığı gelenekçi toplumu modernleşme projelerine ikna etmesi kolay olmamış, bu yüzden devlet zaman zaman çok sert politikalara başvurmak zorunda kalmıştır” (Kandiyoti 187). Atatürk’ün önderliğinde gerçekleştirilen köklü değişime gösterilen bu direnç zaman zaman baş gösteren ve etkisini bugüne değin sürdüren isyanlara ve ideolojik kavgalara neden olmuştur. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi’ne bakıldığında görünen odur ki, giyimi ve toplumsal konumuyla kadın, hedefe giden yolda her daim iktidar ilişkilerinin merkezinde yer almış ve değişimin öznesi olmuştur. Fakat, kadın kimliğini, toplumsal konumunu ve davranışlarını hedef alan ideolojik tutuculuk geri planda canlı tutulduğu için nesne konumundan kurtulamayan kadının gerçek anlamda ne özgür ne de mutlu olması mümkün olmamıştır.

2.2.3 Medeni Kanun Sonrasında Kadının Değişen Konumu

Cumhuriyet dönemine kadar siyasal ve toplumsal hayattaki rolleri kapalı ve sınırlı olan kadınların erkeklerle eşit haklara kavuşabilmesi için uzun yıllar geçmesi gerekmiştir. Tanzimat hareketleriyle birlikte toplumda yerleşmeye başlayan eşitlik algısı, “ulus-devlet” anlayışı içerisinde şekillendirilerek yeni bir bilinç yaratılmaya çalışılmıştır. Millî Mücadele Dönemi’nde direniş faaliyetleri içerisinde yer alan ve mücadelecilik kimliğini ortaya koymaktan çekinmeyen Türk kadınının hem eş hem anne hem de bir vatanperver olarak gösterdiği cesaret ve azim Atatürk tarafından sık sık dile getirilmiştir. Kadınlara siyasi haklar verilmesine ilişkin görüşler henüz daha Millî Mücadele yıllarında meclis gündeminde tartışılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet ilan

edildikten sonra görmezden gelinemeyecek kadar önemli olan kadın sorunsalını dert edinen erkekler, kaçınılmaz bir sonuç olarak kadın haklarını vermeyi kabul etmişlerdir (Ortaylı 343). Türk kadınının erkeğiyle yasal eşitliğe kavuşup, yurttaş kimliği alması Türk Medeni Kanunu'nun 1926 yılında yürürlüğe girmesiyle mümkün olmuştur. Kadın hakları hem “uygar dünya ile aynı düzeye gelmiş olmanın simgesi hem de savaşların yükünü çekmiş cefakar kadınlara ödenmesi gereken bir borç olarak görülmüştür. Ancak yaşanan deneyimler geleneksel toplum yapılanmasını dönüştürmek için sadece hukuksal düzenlemelerin yeterli olmadığını göstermiştir. “Yurttaşlık hakkına kavuşturulan kadınların laik düzen içinde eğitim, çalışma yaşamı, siyaset gibi kamu alanlarına açılması mümkün kılınmış olsa da, sonuç olarak genç Türkiye'nin kentli ailesi; ekmek parası kazanan “baba”, ev içinde hizmet edip çocuk büyüten “anne” ikilisinden oluşan bir cinsiyet farklılığı modeline dayandırılmıştır” (Sancar 309).

Meşrutiyet döneminde kurdukları derneklerle geniş kapsamlı çalışmalar yürüterek seslerini duyurmaya çalışan entelektüel kadınlar devrimci erkeklerin desteği ve yazılı basın aracılığıyla haklarını arama yoluna gitmişlerdir. Hem aile yaşamı ve toplumsal ilişkilerinde hem de çalışma ve siyaset alanında yeni bir düzenlemeye gidilmesini talep etmişlerdir. Çakır, Kadın İnkılabı'nın toplumsal yaşamın tüm yönleriyle ilişkili olacak şekilde gerçekleşmesini isteyen Osmanlı kadınlarının, bilinenin aksine bu uğurda nasıl çabaladıklarını gözler önüne sermiştir” (316). “Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat” adlı kitabında kadınların erkeklerle yasal eşitliğe kavuşup yurttaş kimliği almasını sağlayan ve kadınlara haklarını teslim eden Atatürk ve dava arkadaşları Şirin Tekeli'ye göre Osmanlı toplumunun çözülmekte olan ekonomik ve toplumsal yapısı içerisinde önemli bir siyasi güce sahiptiler. Bu seçkin erkekler grubu İslami ideolojiyi reddeden devrimci bir azınlıktır ve Osmanlı devlet yapısını batı temelinden esinlenerek yenilemeyi etmeyi amaç edinmişlerdir (Tekeli 208-209). Cumhuriyet'in ilanından sonra aynı düşünceye sahip seçkinler tarafından “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” örnek alınarak düzenlenen yeni anayasada “bireysel özgürlük”, “düşünce özgürlüğü”, “basın özgürlüğü”, “inanç özgürlüğü” gibi önemli maddelere yer verilmiştir. Rejimi yönetenler kadın ve aile tanımlamalarını hem kendi arzularına göre hem de yeni kurulan devlet ve toplumun gereksinmelerine göre yapmışlardır. Kadınlara en temel hakları oybirliği ile verilirken aile, evlilik ve velayet hakları konusunda önemli bir güçlenme fırsatı sunulmuş, fakat bunu tamamlayacak ve

güçlendirecek siyasal haklar hemen verilmemiştir. “Çünkü eril meclis, verilen hakların kullanımında olabilecek aşırılıkları önlemek için bazı sınırlar koymayı gerekli görmüştür” (Sancar 153). Cumhuriyet’ten önce var olan kadın hareketlerini yönlendirmeyi, sistemleştirmeyi, kanunlaştırmayı başaran ve Batı devletlerinden önce seçme-seçilme hakkını veren Cumhuriyet Yönetimi kadının toplumsal konumunu güçlendirmiştir. “Laiklik sadece dinle devlet ayrımı değil, aynı zamanda kanun ve hukukun herkes için eşit olması demektir” (Ortaylı 344). “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi” adlı çalışmasında “Aile hukukunun laikleştirme etkinliklerinin en keskin uygulandığı alanlardan biri olduğunu” söyleyen Fatmagül Berktaş’a göre;

Aile Hukuku’nda, dinî nikâh ve çok eşlilik yasa dışı bırakılarak, kadınlara evlenme ve boşanma ile ilgili eşit medeni haklar sağlanmış, nikahın şahitler ve resmi görevli huzurunda yapılması karara bağlanmıştır. Böylece hem annenin hem de babanın çocukları üzerinde velayet hakkına sahip olmaları hakkı doğmuş, miras konusunda kız çocuklara erkek çocuklarla aynı haklar verilerek birbirleriyle eşit olmaları sağlanmıştır (17).

Siyasal sınıfın yurttaşlık modelinin “medeni” cephesinde makbul olan davranış biçimleri çağdaşlık ve yurttaşlık temelinde biçimlendirilmiştir. Cumhuriyet batıcılığının iradeci niteliğiyle bütünüyle uyumlu olan bu anlayış Üstel için “Yurttaşlığın birey ile devlet arasında hukuksal ve siyasal bir aidiyet olmanın ötesinde belirli bir yaşam biçimi ve toplum projesini de varsaydığını, dolayısıyla da cemaatçi bir anlayış temelinde tasarmlandığını göstermesi açısından önemli olmuştur” (322-323). Siyasi etkinlikleri II. Meşrutiyet yıllarında hız kazanan kadınlar sosyal haklarına hemen kavuşmuş olmalarına rağmen, siyasi haklarını resmi olarak kazanmaları zaman almıştır. Gerek aile yaşamında gerekse toplumsal ilişkiler ağında, dahası çalışma, hatta siyaset alanında elde ettikleri kazanımlar Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte gerçekleştirilmiş fakat ilk seçme hakkını ancak yedi yıl sonra 1930 yılı belediye seçimlerinde kullanabilmişlerdir. TBMM için seçme ve seçilme hakkını ise ancak Cumhuriyet’in ilanından on bir yıl sonra, yani 1934 yılında kazanmışlardır. Kadın hakları olsun, seçme ve seçilme hakkı olsun standart bir vatandaşlık modeli olarak sunulmuştur. Kadınların kendi haklarını savunacak ne örgütlenmesi ne de kanuni güvenceleri olmamıştır. “Kadınla erkeğin eşit hale gelmiş olduğu öne sürülerek, feminizm gibi garip düşüncelerin Türkiye’de savunulmasının gereksiz olduğu dile

getirilmiştir. Bu tarz söylem ve engellemeler yüzünden kadınların siyasal kurumlarda gerçekten eşit siyasal temsil hakkına kavuşmaları mümkün olmamıştır” (Sancar 177). Ataerkil kültürün kadını tutsak eden kemikleşmiş geleneksel ve dini yapısı muhafaza edilmeye devam ettikçe, “yeni kadın” bilincinin tam manasıyla benimsenip içselleştirilmesinin mümkün olmadığı görülmüştür. Kadın ve erkeğin milleti birlikte temsil etme projesi tam anlamıyla uygulanamadığı için temsil noktasında kadınlar, varoluş mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır. Bugün halâ erkek egemen kültürün hakim olduğu yirmi birinci yüzyıl Türkiye’inde kadın, giyim-kuşamından yaşam şekline kadar siyasi ideolojilerin tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Nitekim toplumsal düzlemde erkekler izin verdiği ölçüde hareket alanı bulabilen, din temelli ideolojik kavgaların ortasında kalan kadınların yönetimde söz sahibi olması ve karar mekanizmalarında yer alabilmesinin henüz mümkün olamayacağı görülmüştür.

2.2.4 Devrimin İdeolojik ve Sosyolojik Boyutu

Temeli insan hak ve özgürlüklerine dayandırılan Batı uygarlığı, bütün insanlık için “evrensel bir model” oluşturmuş ve yeni bir ideoloji olarak tüm dünyada benimsenmiştir. “Aydınlanma düşüncesi, insanın özgür ve bağımsız bir varlık olarak öteki dünyada değil bu dünyada mutlu etmeyi önermiş; insan aklının bağımsız ve özgür çalışması gerektiğine inanmıştır” (Köknel 101). Gerçek anlamını Cumhuriyet Devrimi’yle bulan Türkiye modernleşmesi de Batı’nın aydınlanma düşüncesine ve müspet bilimlere dayalı dünya görüşüne dayandırılmıştır. Aydınlanma çağının Pozitivizm, Rasyonalizm ve Doğrusal İlerleme fikirlerinden yola çıkılarak, eski toplumsal düzenin geleneksel kurumları ve değerleri, Batılı kurum ve değerlerle değiştirilmiştir. Çağdaş uygarlık projesiyle yola çıkan Atatürk, kadın-erkek tüm yurttaşlarının eşit ve özgür olduğu tam bağımsız, demokratik, laik bir ülke için gerekli gördüğü reformları hiç vakit kaybetmeden uygulamaya koymuştur. Yurttaşlık statüsüyle sosyal haklarına kavuşturulan kadınlar, toplumsal değişim sürecinden en çok etkilenen kesim olmuştur. “Savaş döneminde hayatın her alanında verdikleri mücadele kadınları iktidar ile iş birliği içinde olmaya itmiş, siyasi alanda var olabilmeleri ancak bu yolla mümkün olabilmektedir” (Yaraman 45).

Kadın bağımsızlığı ilk kez 18. yüzyılın ikinci yarısında Fransız aydınları tarafından tartışılmaya başlanmıştır fakat kadın hakları söz konusu olduğunda, eşitlik isteyen ve bağımsızlık isteyen kadınların hareketi sürekli biçimde sekteye uğratılmıştır.

“Türkiye’de Kadın” adlı kitabının önsözünde; kadın bağımsızlığının sosyalist öğretisi içinde yer alan bir toplumsal değişim isteği olduğundan söz eden Aytunç Altındal, değişimin özünde tutucu çevreler yararına büyük ölçüde tahrifler yapıldığını, bu durumun yansımalarının Türk kadın hakları söz konusu olduğunda da sıklıkla görüldüğünü ifade etmiştir (5). İlk olarak Tanzimat Dönemi’nde başlayan kadın aydınlanması, II. Meşrutiyet Dönemi’nde kadın haklarına, daha sonra da bir toplumsal hayata katılma mücadelesine dönüşmüştür. Toplumların bekası için hem yeni kuşakların yetiştirilmesinde hem de toplumsal normların iletilmesinde öne çıkarılan annelik rolleri nedeniyle kadınlar toplumsal projelerin merkezinde olmak zorunda kalmışlardır. Mevcut söylem ve çizilen sınırlar içinde kadına biçilen rol, geleneksellikle modernlik arasında denge kurmak olmuştur (Çakır 108). En büyük korkusu sömürgeleşmek olan erken dönem Tanzimat reformcuları, Batı değerlerine vakıf olmuş ve düşünsel bir evrim geçirmişlerdir. Kendilerini, toplumu hatta devleti sorgulayarak gelecekle için önemli kararlar almışlardır. “Bağımsız hareket edebilen bir devletin himayesinde yaşamak, kimsenin ve hiçbir makamın kendileri karşısında üstünlük iddia edememesi için kendi aralarında eşit olabilmeyi, ulusal aidiyete dayalı vatandaşlık statüsüne dayalı bir rejim tesis etmeyi istemişlerdir” (Sancar 112).

Modernleşme ve endüstrileşme süreçleri toplumsal olan tüm unsurları dönüşüme uğratmış ve yeniden tanımlamaya başlamış ve modern dünyanın yeni siyasal sistemi olan “ulus-devlet” bir burjuva yapılanması olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla gelinen süreçte, ülkelerin kalkınma amacı "milliyetçilik" duygusuyla bütünleşerek ülkeler arası rekabete dönüşmüş, kalkınmayı daha da hızlandıracak yollar aranırken sömürgecilik döneme damgasını vurmuştur. Sömürgeleşme tehdidi altında olan diğer dünya devletleri bağımsız, modern ulus-devletler inşa etmeyi çıkar yol olarak görmüşlerdir. Toplumsal yapılanma sürecinde insan ilişkileri yeniden kurulmuş ve kadın kimliği hem toplum hem aile kurumu içinde merkeze alınıp yeniden şekillendirilmiştir. Burjuva ideolojisi kadını, “feminite” (kadınlık), erkeği ise ‘maskülinite’ (erkeklik) karşıtı olarak tanımlanan bir dizi norma uymak zorunda bırakmıştır (Tekeli, Feminizmi Düşünmek 33). Oluşturulmaya çalışılan yeni yurttaş profilinin dayandığı son noktayı oluşturan tehdit/tehlike algısının temel işlevi, “öteki”nin işaret edilmesinden oluşan bir zihinsel seferberlik durumunu toplum üzerinde egemen kılmak kılmak olmuştur (Üstel 324). Çeşitli şekillerde inşa edilebilen “toplumsal cinsiyetin” kendini en kolay ifade edebildiği alanlardan biri

kadınlar üzerinde tahakkümün kolayca gerçekleştirildiği aile kurumu olmuştur. Tarihsel süreç içinde amacı ne olursa olsun, ideolojiler ve toplumsal dönüşümler söz konusu olduğunda ailenin en önemli kurum olduğu kabul görmüş ve herhangi bir devlet aygıtı olmasa da, aile bir ideolojinin üretilmesi, bireylere benimsetilmesi ve kalıcılığı için en etkili kurum olarak seçilmiştir” (Althusser 148). Kapitalizmin hız kazandığı, toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmeye başladığı süreçte, “eklemlenme”, “metalaştırma”, “sömürgeleştirme”, “hiyerararşilendirme ya da “sınıflandırma” vs. kavramlarla ilişkilendirildiğini tespit eden Pelizzon, özellikle sınıflandırmanın nüfusun büyük bir kısmı üzerinde kontrol kurmak için önemli bir araç olduğunu “toplumsal cinsiyet”in oluşturulmasına hizmet ettiğini ileri sürmüştür (264). Nitekim, ihtiyaç doğduğunda ucuz işçi olarak istihdam edilen, olmadığında ev içine itilip, hizmetleri karşılıksız bırakılan kadınların “tabi olma konumu” bu sınıflandırma ya da hiyerarşilendirmenin bir sonucudur diyen Tekeli’ye göre, kapitalist ekonominin işleyiş mekanizmasının gereği olarak kadınlar giderek artan bir oranda iş gücüne katılsalar da asıl rolleri ekonomi dışında şekillenmiştir. “Kadının kurtuluşunun birinci koşulu olan ev işinin sosyalleştirilememesi, kadının toplum içerisindeki yerini ailesine bağlı olarak edinmesine neden olmuştur” (Tekeli, Feminizmi Düşünmek 32).

Yeni bir dünya düzeni ve ekonominin şekillendiği modernleşme süreci içinde, egemenliği ve siyasal bağımsızlığı korumak için ulus-devlet oluşturma siyasetine anti-sömürgeci milliyetçilik düşüncesinin yön verdiğini söyleyen Sancar, “Batı’da bütün bu toplumsal fenomenler ve kapitalist toplumsal ilişkiler gelişirken, Türk toplumunun yeniden düzenlenmesi ve yeni kavramlar getirilmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir (Sancar 82). Geçmişte bu süreci iyi yönetemeyen ve 18. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın geçirmekte olduğu dönüşüme ayak uyduramayan Osmanlı, Batıyla yürütülen ekonomik ilişkileri eşitsiz bir alış-veriş ilişkisine dönüştürmüş, sonuç olarak da bu ülkelere aşırı imtiyazlar vermek zorunda kalmıştır. Kurtuluş için çaba gösteren devlet ve fikir adamları çok çeşitli dini ve etnik kimliğe sahip imparatorluğun nasıl ayakta kalacağı ve yaşatılacağı kaygısıyla Tanzimat reformlarını başlatmışlardır. Tanzimat yeniliklerine ve Batılılaşmaya karşı olanlar Osmanlılık akımıyla bir alternatif oluşturmaya girişmişlerdir. Osmanlılık anlayışı, farklı dinsel ve etnik grupları tek bir millet olarak kabul ederken, bu unsurları ortak bir imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme düşüncesine sarılmıştır. Aynı zamanda İslam ümmetini temel

alan ve devletin kimliğini dönüştürmeye çalışan bir ideoloji olarak gelişen İslamcılık anlayışını inşa etmiştir. “Bütün bu düşünsel yapıları bünyesinde barındıran İttihat ve Terakki, devleti kurtarma amacı dışında ideolojik olarak Osmanlıcılık (Osmanlı ideali), İslamcılık (ümme) ve Türkçülük (Türk etnik kimliği) gibi siyasal fikir akımlarını bünyesinde toplamıştır” (Lewis 267-289). Temelde herbiri farklı düşünce yapısına sahip olan Osmanlı ideologlarının hemen hemen hepsi yüzünü Batı’ya dönmüştür. II. Meşrutiyet Dönemi’nde Millî Mücadele ve Cumhuriyet yapılanmasının temellerinin atıldığı yıllarda, kültürel bir akım olarak Milliyetçilik ya da Türkçülük yükseltilmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yürütülen bu faaliyetler, dernek ve yayın organlarının da yardımıyla siyasi bir niteliğe büründürülmüştür. Tanzimat reformlarının anayasal gelişmeleri hızlandırıcı, siyasal yaşamı modernleştirici, devleti seküleştirici bir etki yarattığının altını çizen Bülent Tanör, “Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri” başlıklı kitabında, 1908’den itibaren Osmanlıcılığın yerini milliyetçiliğin ve daha sonra da hızla gelişen Türk milliyetçiliğinin aldığını söylemiştir (117-119). Milliyetçilik ya da Türkçülük ideolojisi önce edebiyat ve fikir adamları tarafından ortaya atılıp geliştirilmiş, daha sonra siyaset alanında kullanılmaya başlanmıştır. “Tamamlanmamış bir süreç olsa da, bazı tarihçiler tarafından 1908 devrimi; 1923’ün koşullarını hazırlayan ilk burjuva devrimi olarak değerlendirilmiştir” (Savran 193). Nitekim Birinci Dünya Savaşı’nın galip devletlerinin Osmanlı üzerinde kurduğu baskı ve dayatmalara boyun eğmeyen ve sonrasında Cumhuriyet’i kuracak olan çok yönlü fikir adamlarının başlattığı kurtuluş hareketi bu ortamda filizlenmiş ve hak ettiği değeri görmüştür. Söz konusu direnişin hedefi önce hürriyet, sonra milli bir devlet kurup ileri medeniyeti yakalamak ülküsü olmuştur. “Toplumsal yenilenmenin sosyal, iktisadî, siyasal ve kültürel alanlardaki faaliyetinin genişletilip tüm nüfusu kapsamaya için, devlet modern alanları bütünleştirici ve benzeştirici, bilimsel bir siyaset yürütmüştür” (Lewis 323). Osmanlı düşünce dünyasının en etkili ve en yaygın akımının “Batıcılık” olduğunu ifade eden Şerif Mardin; kendi kültürel değerlerini muhafaza ederek Batıyla ılımlı bir ilişki sürdürmek isteyenlerin de, siyasal kurumlarını ve değerlerini radikal bir biçimde değiştirmeyi savunarak Batıyla ilişki kurmayı önerenlerin de Batıcı olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Mardin 245).

Osmanlı’dan geriye kalanları toparlayıp Avrupa’nın endüstriyel kapitalist gelişim dinamikleri karşısında güçlü bir Türk Devleti ve onu meşru kılacak bir Türk ulusu

yaratılırken, çağdaşlık temelinde “barışçıl” bir politika güdülmüştür. Bu nedenle, “Osmanlı mirası” yapı değiştirilerek devletin İslam’la olan bağı koparılmış ve kadın tarihi açısından en köklü devrim gerçekleştirilmiştir. “Kadınların İnsan Haklarının Gelişmesi ve Türkiye Sivil Toplum ve Konferans Yazıları” başlıklı makalesinde, “Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasındaki kopuşun kadın kimliğinin inşasıyla şekillendirilmiş olduğunu ve geleneksel ataerkil ideolojinin yeni koşullar altında yeniden üretildiğini” dile getiren Fatmagül Berktaş, “Yapılan bütün reformlar yeni kurulan devleti meşrulaştıracak ideolojiyi oluşturmak için yürütülen kapsamlı bir mücadelenin öğeleri olmuştur” diyen Tekeli’nin sözlerini desteklemiştir. (17). Türkiye’de toplumsal yaşam resmî ideoloji tarafından kendi dünya algısı, amaçları ve ilkeleri doğrultusunda şekillendirilirken, bireylere sırf kadın ya da erkek olmaları nedeniyle nasıl davranmaları gerektiği ve onlardan neler beklendiği anlatılmış, kadın ve erkeğe farklı sorumluluklar yüklenmiştir. Dolayısıyla kadının kendisine, ailesine ve topluma karşı görevlerinin geleneksel olarak sürdürülüyor olması kuşatıcı, bir o kadar da apolitik bir kamusalılık içinde temsil edilmesine neden olmuştur. Temelinde zorlu bir süreci barındıran kültürel devrimin yarattığı “Cumhuriyet kadını” sistemin ideolojik kalıplarını temsil eden bir imge olarak var olmuş, bireysel özgürlük ve öznel kimliği söz konusu olduğunda aynı ideolojinin görünmez duvarlarına çarpmıştır.

2.3 Bir Cumhuriyet Projesi olarak Türk Kadını

Uygar bir toplum yaratma idealinden yola çıkılarak gerçekleştirilen yasal ve yapısal devrimler toplumsal yapıyı değiştirirken, Osmanlı kadın hareketleri kapsamında yürütülen örgütlü mücadele meyvesini vermiş ve kadınlar hak ettikleri konuma kavuşmuşlardır. Ulus-devletin inşa sürecinde yaşam tarzı ve gündelik alışkanlıkları değişmeye başlayan kadınların, erkeklerle eşit olması sağlanmış ve bu durum Türkiye tarihi adına kayda değer bir kadın devrimi yaratmıştır. Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de uzun yıllar ilgi gösterilmeyen kadın mücadelesinin boyutlarına dikkat çeken Serpil Çakır; bu alanda bilgi üretmeyi görev edinen ve geçmişini bilmeden yaşayan kadınların bu bilinmezliği neye borçlu olduklarını sorgulamaları ve “Tarih gerçekleri yansıtıyor mu?” sorusuna yanıt bulmaları gerektiğini söylemiştir. Kadın tarihi konusunda araştırma yapanların ancak bu şekilde “bilginin gerçekliğine” ulaşabileceklerine dikkat çekmiştir (29). Dolayısıyla, “Bir Cumhuriyet Projesi Olarak

Kadın”ın haklarını nasıl kazandığı kadar, bu hakları ne şekilde ve ölçüde kullanabildiği önem kazanmıştır.

Türkiye modernleşmesi kapsamında kendine özgü “kadınlık” ve “erkeklik” kavramları oluşturulmuştur. Toplumun biyolojik, kültürel ve sembolik olarak yeniden üreten kadının, biyolojik üretici olma rolü yanında kültürel oluşuma da katkı sunması beklenmiştir. Vatandaşlık hakkı ve topluma karşı görevler söz konusu olduğunda en önemli rol kadına düşmüştür. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Feminizm” adlı çalışmada; “Erkek egemen yapının modernleşmeye öncü olan ayrıcalıklı pozisyonunun daima muhafaza edildiğini” ileri süren Berktaş’a göre, “Milliyetçi ideoloji kadını bu zeminde içkinlik (beden ve doğa) ile özdeşleştirirken, erkeği aşkınlık (bilinç ve uygarlıkla) ile yeniden tanımlamıştır” (106-108). Bir başka toplumsal gerçeklik olarak birçok bilim dalı tarafından farklı yaklaşılan din ve dini kurumlar da toplumların vazgeçilmez değerleri olmuştur. Din ve devlet ilişkileri Müslümanlar için de her zaman önemini korumuş, hem İslam dininin toplumsal konularla ilgili olarak belirlediği temel esaslar, hem de Türk toplumsal yapı ve kültürünün etkisiyle sürekli bir etkileşim göstermiştir. “İslam dini kadın haklarını tesis etmiş, İslamiyet’in koyduğu kurallara gönülden bağlı ya da bağımlı ‘Müslüman Kadın’ı öngörmüştür. Hz. Muhammed ve Dört Halife döneminde oluşturulan bu tek tip kadın modeli ileri dönemlerde (özellikle Emeviler döneminde) çeşitli nedenlerle -ki bunların başında dinin siyasete alet edilmesi gelir- İslami anlayış tarafından tahrifata uğratılmıştır” (Altındal 63). Bu yozlaşma sürecinde İslamiyet’in kadınlara tanıdığı var olan haklar da zamanla yok olmuş ve gün geçtikçe geri plana itilen kadın zamanla görünmez olmuştur. Toplumsal konularla ilgili olarak din ve devlet ilişkileri muhafazakarlar açısından her zaman önemini korumuş ve ne zaman bir değişim söz konusu olsa inanç eksenli bir tutum sergilemişlerdir. Bu tip değişim ve çalkantılar elbette Müslüman Arap kadınları kadar olmasa da, Türk kadınına olumsuz etkilemiştir. Türkler toplum düzenlerini İslami kurallara göre belirlemişler ve Türk kadını Müslüman Türk erkeğinin “baskıcı” yönetimine zorlanmıştır. “İslamiyet’in kabulünden bu yana, kadınların durumu farklı Türk devletleri, mezhepler ve tarikatlar arasında değişiklikler göstermiş, tarihsel olarak toplumsal anlamda siyaset ve din ilişkisi sürekli bir etkileşim göstermiştir. Tanzimat’a kadar, çağdaş anlamda bir yasalaştırma hareketi görülmemiş, en büyük yasanın ‘Tanrı buyruğu’ olan şeriat olduğu kabul edilmiştir” (Tayanç 125). “1908 devriminden sonra tarikatlar birçok rakip siyasi oluşumun

ilgisini çekmiş ve fayda sağlamak için kullanılmışlar, İslam dininin belirlediği temel esaslar üzerine kurulu Türk toplumsal yapı ve kültürü Türkiye siyasetini bir şekilde daima etkilemiştir” (Lewis.550-551). Toplum belirli dönemlerde ya sosyo-ekonomik birtakım ölçütlerle ya da din eksenli ideolojik fikirlerle ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Kadın meselesinin sadece İslamiyet’e indirgenerek çözümlenemeyeceği üzerinde duran Kandiyoti, sorunu toplumların tarihlerindeki, ekonomilerindeki, siyasal rejimlerindeki farklılıklar açısından ele almıştır. Dünyanın farklı toplumlarında yaşanan sömürgecilik deneyimlerinin, bağımsızlık sonrası devlet kuruluşları ve milliyetçilik tarihlerinin kadınları etkileyen farklı politikalar ve yasalar üretilmesine neden olduğunu ileri sürmüştür (a.g.y.13). Cumhuriyet’in ilanından sonra gerçekleştirilen diğer birçok reform gibi kadınların beklediği reformlar Atatürk’ün “Muasır Medeniyeti” yakalama ülküsü kapsamında ele alınmış, yeni kurulmuş bir devletin uluslararası devletler sisteminde yer alabilmesinin koşulu olarak görülmüştür. “Yeni sistemin ve ideolojinin kalıplarını ve simgelerini taşıyan, kadının simge olarak kullanılması yalnızca Türkiye Cumhuriyeti’ne özgü bir olgu olmamış; kadınlar, tarihsel süreç içinde zaman zaman kendilerini gerçekten tanımlamayan ve kendilerinin seçmediği anlamların temsil edilmesinde her zaman birer araç olarak kullanılmışlardır” (Berktaş, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler 1-5).

Erken Cumhuriyet döneminde kadın meselesi yeni rejimin en öncelikli sorunu olmuş, modern Türk kadını kimliği, eşit vatandaşlık statüsünden çok, Türk milli ve modern kimliğini dünyaya gösteren bir “kültür göstergesi” olarak sunulmuştur. Kadınlık olgusu kültür farklarının sınırlarını temsil eden bir “sembol” olarak biçimlenmiş “Bir devrim projesi olarak ideal Türk kadını, Cumhuriyetçi toplum için çalışan, ulus-devlete karşı görevlerini yerine getirmeyi siyasi ahlak edinen erdemli vatandaş” olarak konumlandırılmıştır” (Sancar 112-117). Egemenlik anlayışı çerçevesinde vatandaş kabul edilen ve ulusun bireyleri olarak biçimlendirilen “Müslüman-Osmanlı Kadını” yerine, “modern kadın” ya da “asri kadın” tanımlaması getirilmiştir. Ulus-devlet projesi kapsamında mevcut toplumsal normların yerini, zamanla Batı kaynaklı yeni kurallar ve normlar almış, geleneksel aile erkekler arası ortaklaşmaya dayalı bir topluluğu kuran ve koruyan bir yapıya dönüştürülmüştür. “Ulusun kadın ve erkeklerin doğal rollerini oynadıkları, başında erkek reis bulunan bir aile” olarak kabul edildiğini iddia eden Joane Nagel, kadınların milliyetçi hareketlerde ve siyasetlerde bir yandan tahakküm altında tutulduklarını diğer yandan “ulusun anneleri” olarak merkezi bir

sembolik bir yerde konumlandıklarını ifade etmiştir (Nagel 'den al.y. Sancar 54). Dolayısıyla ulus inşasında bir imge olarak kadına ne kadar önem verilmiş ise, bir “modernleştirme” sembolü olarak Türk ailesine de o kadar önem verilmiştir. Toplum içinde kadın ve erkeğin özel ya da kamusal alanda nerede duracağı ve nasıl temsil edileceğini belirleyen bir takım davranış kuralları belirlenmiştir. Türk toplumunun yapısına uygun olarak konulan bu kurallar, farklı koşullarda farklı biçimler almıştır. Erkeğin namusunun kadının davranışlarıyla ölçüldüğü topluluklarda kadınların birer “cinsel nesne” konumuna düşmelerini önleyici tedbirler alınmıştır. Kamusal yaşam içerisindeki etkinliklere bir takım sınırlar getirilmiş ve bu kısıtlamalar çoğunlukla kadınların gündelik yaşam pratiklerine yansımıştır. “Her bir toplumsal düzenin gerçekleşmesi için ayrı bir değer hedeflenmiş olduğuna” işaret eden Berger, “Gerçekliğin Sosyal İnşası” adlı kitabında “Gündelik hayatın birey merkezli olduğunu, toplumsal hayatın gerçekliğinin ise bireysel eylemlerin bir ürünü olarak gerçekleştiğini” ifade etmiştir (Berger-Luckman 55).

Toplumsal düzenin korunması adına kadın-erkek mekanlarından kadın-erkek giyimine kadar cinsiyetler arası ilişkiler düzenlenmiş ve bunlar modern toplumun ölçütleri olarak sunulmuştur. Kadınla erkeğin kamusal alanda bir arada var olabilmesi kurallara bağlanmış, -iş yerleri için tasarlanan tek tip giyim, saç-sakal vb.- yaratılan prototipler kadınların daima “ölçülü” olmalarını gerektirmiştir. Tanzimat modernleşmesinin cinsiyet rejiminin temel özelliğine bakıldığında “asri” olmakla ilişkilendirilen kadın hakları, Cumhuriyet döneminde uygarlık yolunda ilerlemenin olmazsa olmazı olarak ele alınmıştır. Uluslaşma sürecine paralel olarak gerçekleşen kadın devriminin Batı’ya göre farklı bir seyir izlediği görülmüştür. Batı toplumlarında kendiliğinden yaşanan dönüşüm süreci, Türkiye’de “Muasır Medeniyet” yolunda ilerlemenin gereği olarak görülmüş, devlet kararı ve aydınların desteğiyle ideolojik bir boyuta taşınmıştır. “Esas olan ‘ideal kadın imajı’dır ve ideal kadın yapılacak bütün reformların simgesi olmuştur. Ulusal birer kimlik olarak ideal kadın; önce anne, sonra eğitimci, işçi, hatta cesur bir savaşçı olarak kamusal alana çıkmaya hak kazanmış fakat görünürlüğün bedeli olarak dişiliğini bastırmak zorunda kalmıştır” (Durakbaşı167-171). Türkiye modernleşmesi kapsamında kadın meselesi her dönem farklı özellikler taşımış olsa da kadınlar farklı dönemlerde farklı kalıplar içinde fakat temelde aynı olan sorunları yaşamışlardır. Bu sorunlar devletin sorunu olmuş, modernleşmenin itici gücü olarak kadın kimliği her dönem bir devlet politikası olarak

yeniden ele alınmıştır. Nitekim, geleneksel toplum yapısı içinde kadını ötekileştiren, temel insan haklarından mahrum bırakan nedenler, içinde bulunduğu dönemin siyasi ve ekonomik koşullarına göre şekillenmiştir. 1950’li yılların sonuna kadar omuzlarına yüklenen ağır yükü azimle taşıyan kadınlar toplumsal cinsiyet kurallarına yenik düşmüş, Cumhuriyet kadını kimliği kadınlık kimliğinin önüne geçmiştir. Hukuki haklarını dünya üzerindeki birçok milletten önce elde edip, erkeklerle eşit haklara kavuşan entelektüel Türk kadınının üstün meziyetlerine ve ulaştığı mevkilere rağmen tam anlamıyla niçin mutlu olmayı başaramadığı ancak 1960’lı yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır. Bu yıllarda “kadın meselesi” yeniden ele alınarak edebiyatta konu edilmeye başlanmıştır.

Bir Cumhuriyet projesi olarak kadın, sistemin ideolojik kalıplarını temsil ettiği sürece el üstünde tutulmuş ve içine doğduğu dönemin ve kültürün sosyo-kültürel koşullarına uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Aydın olsun veya olmasın hem ev içinde hem ev dışında çalışıp, aynı zamanda kadınlık görevini yerine getirmeye çalışan Cumhuriyet kadını, daima erkek egemen iktidarın yüklediği bu görev bilinciyle hareket etmek zorunda kalmıştır. Hem mutluluğu hem özgürlüğü için kendisinden beklenen bedeli öderken yalnızlaşan, yalnızlaştıkça suskunlaşan kadın gün geçtikçe kabuğuna çekilmiştir. Sonuçta Türk toplumu kimin yönettiğinden bağımsız her dönem makbul vatandaşı üretmeye devam etmiş ve cinsel kimliğini yaşayamayan kadın, kadınlık görevleri ile toplumsal görevleri arasında sıkışıp kalmıştır. Aradan geçen onca zamana rağmen, bugün dahi kadınların haklarını gerçek anlamıyla kullandıklarının söyleyebilmek mümkün olmamıştır.

2.3.1 Cumhuriyet Öncesi Kadına Bakış: Sosyal Yaşam ve Sosyal Haklar

Orta Çağ’ın sonlarına doğru Batı’da ortaya çıkan değişim ve dönüşüm süreci kadının toplum içerisindeki rolünün değişmesinin temel taşlarını oluşturmuştur. 1789 Fransız Devrimi ile başlayan modern çağa ayak uydurma arzusu, bütün toplumları etkisi altına almıştır. Batılılaşma hareketini çöküşün engellenebilmesi için tek çare olarak gören Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda gerçekleştirilen teknolojik ve ekonomik gelişmelere ayak uydurmak ve başta askeri kurumlar olmak üzere siyasal yapıyı ve toplumsal düzeni dönüştürmek üzere harekete geçmiştir. Devletin aydınlarla iş birliği yaparak toplum mühendisliğine soyunduğu bu süreçte, okula giden kız çocukları hem biyolojik üretici hem de ulusal topluluğun ideolojik yeniden üretiminde temel aktör

olarak görülmüştür. Reformların istenilen hedefe ulaşması için toplumsal yapının dolayısıyla en önemli toplumsal kurum olan ailenin yeniden tanımlanması gerekmiştir. Kızların eğitilmesi için okullar açılmaya başlanmış, dönemin aydın erkeklerinin desteğiyle okuma-yazma teşvik edilmiştir. Batı'da yaşanan çok yönlü gelişmeler ve kadınların başlattığı birinci feminist hareket doğal olarak Osmanlı kadınlarını da etkilemiştir. Eğitim düzeyi yükseldikçe hem sorunlarını hem yaşam koşullarını sorgulayacak bilince ulaşan kadınlar, reformist Osmanlı erkeklerinin başlattığı değişim sürecine aktif olarak dahil edilmişlerdir. Bu durum II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Kadın Hareketi'nin doğmasına neden olmuştur (Durakbaşı, 96-97).

Tanzimat ile birlikte başlatılan reformlar kapsamında, kadınların hukuki statülerinde, zinadan evlenme yaşına kadar yeni düzenlemeler ve kadınların lehine olan iyileştirmeler yapılmıştır. Yeniden şekillenen aile kurumunda kadının konumu iyileştirilmek istendiğinde, en önemli yenilik cariyelik sisteminde gerçekleştirilmiş ve kölelik sistemine son verilmiştir. Eğitim, hukuk, ekonomi gibi toplumun yeniden yapılandırılmasında belirleyici olan tüm faktörler modernleşmeye paralel olarak kadının toplumdaki konumunu yeniden belirlerken, o zamana kadar ev içinde sadece bir anne bir eş rolü üstlenen kadınların kaderi değişmeye başlamıştır. Arazi kanunlarında yapılan değişikliklerle ölen babanın mülkünden kız evlatlara pay verilmesi, evlenen kızlardan alınan gelinlik vergisinin kaldırılmasına karar verilmiştir (Altındal 181). 19. yüzyılın hâkim anlayışı içinde, Osmanlı kadınlarına verilen en önemli rol, annelik ve annenin toplumsallaştırma işlevi olmuştur (Çakır 59). Değişim sadece siyasal yapıda değil, toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyici olmuş, II. Meşrutiyet'in toplumsal ve sosyo-kültürel yansımaları Osmanlı-Türk tarihinde önemli bir yer tutmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra, Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle (1909) devam eden süreç, bazı tarihçiler arasında Osmanlı devlet düzeniyle Cumhuriyet arasında bir geçiş dönemi olarak kabul edilmiştir. Toplumsal dönüşümün doğası açısından özel bir öneme sahip olan bu dönem, imparatorluğun geleneksel yapısında da birtakım dönüşümlere yol açmıştır. Gerçekleştirilen anayasal değişikliğin getirdiği ulusal egemenlik anlayışıyla birlikte yaratılan ve geçmişte hiç görülmemiş fikir özgürlüğü ortamı sorunların tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Hâkim-i Mutlak olan Sultan'ın kulları olmak istemeyen Jön Türkler, iki cinsin bir arada rahat ve özgürce dolaşabileceği, geleneksel Osmanlı

hayatının baskıcı kurallarının olmadığı sosyal bir yaşam arzulamış ve bu görüşlerini dergilerde ve romanlarda dile getirmeye başlamışlardır. Asker ve yönetici üst sınıfın egemenliğine dayalı mevcut düzen içerisinde devletin baskısını şiddetle hisseden kadınlar da artık seslerini duyurmaya başlamışlardır. Yaratılan görece özgürlük ortamında yaşam koşullarına, kadın erkek eşitsizliğine, kendilerini kuşatan geleneklere ve kısıtlamalara olan itirazlarını çeşitli yayın organlarında dile getirmişlerdir. Nitekim kadın sorunlarını görmeye başlayan devlet, kendi “makbul vatandaş”ını biçimlendirmeye giriştiğinde, bu durumdan cesaret alan kadınlar toplumsal yaşamda farklı statüler kazanmak için talepkâr olmuşlardır. Yeni kamusal düzenin “yeni” aktörleri olarak makbul vatandaşın oluşumunda yer almak, bu toplumsal düzen içerisinde görünür olmak için kolları sıvamış, devletin bütün olanaklarından yararlanmaya çalışmışlardır. Bu ortamda eğitim alanında yapılan reformlar sayesinde başta çok eşlilik ve görücü usulü olmak üzere Osmanlı aile sistemi sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınların özelliklerinin erkeklerle aynı eğitimi almaya ve iş görmeye yeterli olduğu savunulmuş, “Kadının özgür olması, eğitimden yararlanması, onu toplumsal yaşama katacak, bu da ilerlemeyi getirecektir” görüşü kadın yazarlar tarafından sahiplenilerek, “Kadınlar Dünyası”nda yayınlanmıştır (Çakır 216-217).

II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen eğitim seferberliği hemen hemen Cumhuriyet’e paralel bir gelişim göstermiş ve bu dönemin kadınları hem okur-yazar olarak hem de bir çok dil bilen şahsiyetler olarak icraatlarıyla tarihe geçmişlerdir. İlköğretim ve ortaöğretim kurumları, öğretmen okulları ve ihtisas enstitüleri yaygınlaştırılmış, eğitimde fırsat eşitliği getirilerek, bu okullarda kız öğrencilere de alan açılmıştır. Siyasi ya da ekonomik nedenlere bağlı olarak yaşanan sosyo-kültürel değişimlerin toplumda, özellikle aydınlanmak isteyen kadın üzerinde yarattığı kimlik ve cinsiyet bunalımı, yine kadınlar tarafından dönemin mevcut yayın organlarında dile getirilmiştir. Kendi konumunu sorgulayan, dayatılan yaşamı erkeklerin kazanımlarıyla kıyaslayan ve duruma isyan edip çözüm üreten yeni bir kadın bilinci oluşturulmuş, kadınlar özgür iradeleriyle bireysel itirazlarını yapmışlardır. “Kurdukları dernekler bu bireysel talepleri örgütlü hale dönüştürmüş, basın aracılığıyla seslerini duyurmaya başlamışlardır. Uğradıkları haksızlıkları yazarak ya da konferanslar düzenleyip, anlatarak seslerini duyurmaya çalışan kadınların çıkardığı dergiler, kendilerini birey olarak ifade etmeleri için zemin yaratmıştır” (Çakır 22).

Düşünsel planda oluşturulan eşitlik ve özgürlük ideolojisi yasalara geçirilmiş olmasına rağmen, kadına ilişkin özgürlüklerin pratikte gerçek anlamda uygulanmadığının ayırdına varmış, değişimin kadınlar için tam karşılığı olmadığını kendi yaşamlarıyla deneyimlemişlerdir. Bu önemli çelişkinin farkındalığıyla, yaşadıkları toplumun değerleri ve yaşam biçimiyle yeni bir toplumsal yapı yaratmak için mücadele eden kadınlar, kendi kendilerini yeniden tanımlamaya çalışmışlardır. “Eğitildikçe gösterdikleri düşünsel gelişme kadınlara evliliklerini sorgulatmış, karı-koca ilişkileri ve erken yaşta evlilik kadar, görücülük olgusu da eleştirilmiş, bu eleştirilere yayın organlarında sık sık yer verilmiştir” (İnan 338-339). Kadın hareketi yazarlar tarafından önemsenmiş ve modernleşmenin önemli aşamalarından biri olarak görülmüştür. İdeolojik olarak hazırlanan ortamda, Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı’nda kadın emeğine duyulan talep artmış az sayıdaki iyi eğitim görmüş Türk kadını, Batı dünyasının gözünde Türk milletinin yeni imgesini temsil etmek üzere teşvik edilmiştir. Durakbaşa, bu dönem atmosferinin entelektüel, sosyal ve politik açıdan çok canlı olduğuna işaret etmiş, kadınların gösterdiği milliyetçi örgütlenme faaliyetlerinin kadın meselesini Osmanlı-Türk toplumunun değişim gündemine soktuğunu ifade etmiştir. Örneğin, aldığı iyi eğitimin ardından yazarlık ve gazetecilik yapmaya başlayan “Halide Edip, entelektüel kimliği nedeniyle dönemin önde gelen erkek reformcu ve aydınlarıyla entelektüel ve sosyal ilişkiler kurabilmiştir. Yaşamakta olan toplumsal sürecin yeni dinamikleri ve mevcut şartları kendisini aynı anda hem bir milliyetçi hem de bir feminist olmaya yöneltmiştir” (29).

I. Dünya Savaşı’nın başladığı yıllarda yaşanan savaş ekonomisi tüm dünyada kadınlara ilgiyi artırmış ve çalışma hayatında kadınlara büyük ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı topraklarında özellikle dokuma ve gıda alanında olmak üzere farklı sektörlerde işlerin büyük çoğunluğu kadınlar tarafından yapılmıştır. “Daha sonraki yıllarda ise “silah altına alınan erkeklerin yerlerini doldurmak ve özellikle savaş sanayiinde artan ihtiyaçları karşılayabilmek için kadın ve çocuklar istihdam edilmeye başlanmıştır. Ayrıca idari kadrolarda, bürokraside, postane ve telgrafhanelerde çalışan kadın sayısı gün geçtikçe artmıştır” (Çakır 95-344). Kurtuluş coşkusuyla hareket eden kadınlar, savaş yıllarında vatan mücadelesine katılmış, gerektiğinde meydanlarda mitingler yaparak, bağımsızlık sloganları atmışlardır. Bu şekilde sınırlı da olsa kamusal alanda görünürlük kazanmaya başlayan Osmanlı kadını, yasal özgürlüğüne kavuşmak için de mücadele etmiştir. Milliyetçi politikalar kadınların kamusal alan

etkinliğini daima etkilemiş ve kadınlar ancak milliyetçi ideolojiye hizmet ettikleri ölçüde özgür olmuşlardır. Ne kadar reformist olursa olsun erkekler, zihinsel olarak kadını bir özel alan objesi olarak görmeye devam etmişlerdir. Erkek egemen yaklaşım kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarına katılımının sınırlandırılması gerektiğine hükmetmiş ve gereğini yerine getirmişlerdir.

2.3.2 Cumhuriyet Sonrası Kadına Bakış: Sosyal Yaşam ve Sosyal Haklar

Bir 20. yüzyıl projesi olarak en "zor" şartlar altında tasarlanan ve tüm dünyada takdir gören Bağımsızlık Savaşı ve ardından uygulamaya konulan “Muasır Medeniyet” projesi değişim isteyen çağdaş birçok ülkenin bağımsızlık mücadelesine örnek teşkil etmiştir. En köklü adımların sosyal yaşam alanında atıldığı ulus-devlet projesinde, kadınlara çok önemli sorumluluklar verilmiştir. İmparatorluk düzeninden Cumhuriyet’e geçiş sürecinde yaşanabilecek geleneksel-modernist toplum çatışmalarının ve toplumun çeşitli kutuplara bölünmesinin önüne geçmek noktasında “kadınlar” Cumhuriyet projesinin rol modeli olmuşlardır. Atatürk’e ve modernizme inanan Cumhuriyet aydınları, önceki dönemin “kadın meselesi” tartışmalarını sürdürmüş, “kadının kurtuluşunu” amaç edinen ilerici erkeklerin siyasi geleneğini devralmışlardır. Kendileriyle eşit statüye kavuşabilmeleri için kadınların kamusal hayata katılmasını desteklemişlerdir. Ramazan Gülendamların “Türk Romanında Kadının Kimliği” adlı çalışmasında, Tanzimat’tan sonra yaşanan Batılılaşma sürecinde değişimden en çok etkilenen ve değişime ayak uyduran kesimin kadınlar olduğuna dikkati çekmiştir. Toplumdaki statüleri, aile içindeki yerleri ve giyim kuşamlarıyla kadınlar, bir medeniyet sürecinden diğer bir medeniyet sürecine geçişin daha doğrusu toplumda gerçekleştirilen değişimin ölçüsü, göstergesi ve simgesi olmuşlardır (Güldamlar 14). “Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat” adlı çalışmada ise Tekeli, kadınlara verilen haklar ve kılık kıyafet devriminin Osmanlı İmparatorluğu’nun ideolojik ve politik temellerini derinden etkilediğine değinirken, bu gelişmelerin demokratikleşmenin gereği olarak görüldüğünü ve Batı nezdinde stratejik bir rol oynadığını belirtmiştir. Tekeli’ye göre, “Modern Türkiye ev içi ataerkilliğin meşruiyetini, aile yasasını değiştirip, kadınları doğrudan “yurttaş” tanımını içerisine dahil ederek dolaylı olarak kırmıştır” (296).

Toplumsal düzlemde Osmanlı’dan asıl kopuş 3 Mart 1924’ te hilafetin kaldırılmasıyla gerçekleştirilmiş, TBMM tarafından onaylanan yeni yasayla birlikte Cumhuriyet’in en

büyük siyasal rakibi ortadan kaldırılmıştır. Böylece Laik Türkiye Cumhuriyeti'ni tescil edilmiş, İslami yönetimden radikal bir kopuş sağlanmıştır. Hayatın her alanına nüfuz eden laikleşme hareketi kapsamında, "Türk" milli bilinci daha yaygın olan İslam kimliğinden kopararak yerine ulusal bir bilinç ve kimlik yerleştirilmek istenmiştir. Bu yüzden yaşanacak mevcut kırılmanın yaratacağı boşluğu doldurmak ve devrimi kabul edilebilir kılmak için ön plana çıkarılan kadınların esas görevi; -muasır medeniyet sınırları içinde- aydın, erdemli bir kimlik, "ideal anne" ve "ideal eş" olarak tanımlanmıştır" (Durakbaşı 235). İslamiyet merkezli yönetim anlayışının hâkim olduğu Osmanlı toplumunda mahrem olarak kabul edilen aile hayatı içinde konumlandırılan kadın, resmi olarak toplumsal yaşamda yerini almıştır. Batı literatüründe kadının çarşaftan, esaretten çıktığı, özgür olduğu, vs. şeklinde çok yanlış bir kanaat olduğuna işaret eden Ortaylı, Osmanlı kadınlarının aslında 19. yüzyıldan itibaren belli ölçüde çalışma özgürlüğüne sahip olduğunu dile getirmiştir (343). Türkiye'de eğitim söz konusu olduğunda da Osmanlı'dan bu yana bir süreklilik olduğu görülmüş hem Osmanlı ve hem Cumhuriyet yönetimi kadınların eğitime büyük destek vermiştir. Eğitimci olmayı kadına en uygun meslek olarak görmüş, kadınları annelik ile özdeşleştirdikleri öğretmenliğe teşvik etmişlerdir. Ayşe Gül Altınay, "Ulus-devlet inşasında seçilen kavram ve temaların devlet tarafından, aile ile okul arasında sürekli pekiştirilmesinin pragmatik sebebinin "aile aracılığıyla toplumdaki sosyal düzenin hem yerleştirilmesi hem de devamlılığını sağlamak olduğuna" işaret etmiştir. Nitekim, toplumsal düzenin sağlanması söz konusu olduğunda kültürel değerlerin yaşama düzenine yansıtılması için -ekonomi, hukuk, ahlak, dil, sanat, örf ve adetler vb.- toplumsal değerlerin yeniden yaratılması gerekmiştir (Altınay 170). "Özellikle Türkiye gibi modernizasyonun tepeden şekillendiği ülkelerde, insanların "ulus" çatısı altında bir arada bulunmalarının meşru zeminini sağlama görevini devletin üstlenen devlet, "ulusal bilincin" yerleşmesi için, kurumları aracılığıyla ya sistematik propaganda ya da siyasi sosyalizasyona başvurmak zorunda kalmıştır" (Eley ve Suny'den al.y. Altınay 171). "Üzerinde durulması gereken en önemli unsur uluslaşma sürecinin bizzat kendisidir" diyen Tekeli, Cumhuriyet projesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nden kalan kurumlar ve o kurumlarla özdeşleşen uygulamalar yeniden düzenlenirken geniş kapsamlı bir bilinçlenme ve aydınlanma hareketi başlatılmış olmasına dikkat çekmiş ve sürecin toplumun geniş kesimlerinin ekonomik, siyasal ve ideolojik açılardan harekete geçirilmesini içerdiğini belirtmiştir. "Bu anlamda potansiyeli yüksek gruplardan biri

olarak görülen kadınların kamusal alandaki konumu değiştirilmiş, siyasal düzene destek veren, onu meşrulaştıran bir ögeye dönüştürülmüşlerdir. Böylece kadınların iş gücü ordusunun bir parçası haline gelmesi hedeflenmiştir” (Tekeli a.y.).

Yeniden inşa sürecinde toplum-devlet, aile-toplum, özel-kamusal, sivil-siyasal, kişisel-toplumsal gibi farklı alanlarda görevlendirmeler yapılmış, aile odaklı yeni toplumun kadınlık ve erkeklik değerleri arasındaki ayrımlar yeniden şekillendirilmiştir. “En genel tanımıyla modernlik, insanlar tarafından “düzenlenebilir” bir toplum yaratmaktır” diyen Moller, toplumsal yaşamın birbirini tamamlayan unsurlarının zihinlerde ayrıştırılıp farklılaştırılmasıyla oluşturulduğunu ileri sürmüştür (Moller’den al.y. Sancar 196). Devlet medenileşme yolunda, eğitimi öne çıkarırken diğer yanda “iyi evlat” ya da “iyi vatandaş” yetiştirme idealini birbiri içinde iki proje olarak görmüştür. Okul ve aile birbirini tamamlayan iki unsur olarak ele alınmış, öğrencilere tarih ve yurttaşlık bilgisi dersleri verilmiştir. Milliyetçi ideolojiye bağlı olarak geçmişin derinliklerinden çekip alınan kültürel değerler, geleneksel toplum değerleriyle harmanlanmış, yeni bir toplum bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Bir yandan Osmanlı’ya yönelik toplumsal hafıza değiştirilmeye çalışılırken, diğer yandan milliyetçilik söylemi ile öne çıkarılan “aile” kavramına metaforik anlamlar yüklenmiştir. “Aile, sınırları belli bir diğer olgu olan memleketle özdeşleştirilmiş, “iyi evlat” ve “iyi vatandaş” kavramı ulus-devlet projesi kapsamında, milliyetçi ideolojiyle birlikte ele alınmıştır” diyen Altınay’a göre, aile kavramının hem “kurum” hem de “metafor” olarak çok yönlü kullanımı, mevcut ideolojide topluluğun beraberliğinin devamı ve yeniden üretimi için gerekli görülmüş, böylece “ulusal “birlik” ögesine meşruiyet zemini sağlanması hedeflenmiştir” (Altınay 169). Batı karşıtı geleneksel kadının karşısında yer alan Cumhuriyet kadını, muasır medeniyeti modern, ahlaklı annelerin kurması gerektiği düşüncesiyle öne çıkarılmıştır. “Ulus-devlet ve ailenin dünya genelinde doğal kabul edilmelerinin pazar ekonomisinin gelişimiyle aynı zamana rastladığını” söyleyen Tekeli, siyasal ve ekonomik düzen ile bütünleşip, kamusal alandaki yeni düzeni desteklemesi beklenen kadınların, üretim ve yeniden üretim işlevlerini gerçekleştirme yönünde harekete geçirilmeleri gerektiğini savunmuştur (Tekeli a.y.). Modernleşme sürecine giren toplumda, kamusal rollerini üstlenen profesyonel kariyer sahibi kadınlar, ne kadınlık rollerinden ne de adanmışlık duygusundan vazgeçmemişlerdir. Politik hedefler doğrultusunda toplumun bütün kurumsal yapısının değişimine erkeklerle beraber

katılan bu kadınların asli görevi milli idealleri yaymak olmuştur. Kamusal alanda görünürlüğünü elde eden kadın, cinselliğini gizlediği ölçüde erkeklerle eşit olma muamelesi görmüştür. Karşı cinsler arasındaki ilişki ve kadın-erkek alanlarının ayrılması ilkesine göre kurallar belirlenmiş olsa da cinsler arası ayrışmanın azaldığı yeni bir toplum düzeni getirilmiştir. “Ev içi ortam, duygusallık, cinsellik ve aile hayatının mekânı olarak gün geçtikçe özelleşerek farklı kadın rollerinin ve feminitenin tanımlandığı yer haline getirilmiştir (Durakbaşı 235).

Cumhuriyet’in kadın devrimi ile anılmasının en önemli unsuru, kadınların sahip olduğu yeni medeni hakları kullanabilmelerinden çok onlara sağlanan eğitim ve meslek sahibi olma olanaklarının sunduğu güçlenme fırsatı olmuştur. Kendilerinden modern hayatın mimarı olmaları beklenmiş ve kadınlar; sanat ve siyaset dahil her alanda görev alabileceklerini ispat etmişlerdir. “Bu yeni kuşak kadınlar mezun olduklarında, her modern erkeğin evlenmek isteyebileceği, dikiş, nakış dahil ellerinden her türlü iş gelen modern kadınlar olarak yetişmiş, kendilerine yüklenen görev gereği önce aile, sonra da yakın çevrelerini eğiterek toplumun hızla modernleşmesine katkı sunmuşlardır” (Sancar 220-221). Bu anlamda Batılılaşma hareketi kendisini en iyi kentlerde ifade etmiş, eğitilmiş ve profesyonel meslek sahibi kadın “özgürleşmiş” kadın imgesi olarak öne çıkarılmıştır. Üst ve orta sınıf kadınlar bu duruma kolayca uyum sağlamış fakat muhafazakâr çevrelerde kapalı tutulan kadının görünür olması genel anlamda kabul görmemiştir. Nitekim, kadınlar ne kadar aydınlanmış ve modernleşmiş olsa da, topyekûn bir zihniyet değişimi gerçekleşmediği sürece değişimin toplumun geneline yaygınlaştırılması mümkün olmamıştır. Sadece hukuki haklar verilerek “kadın meselesinin” çözülemeyeceği göz ardı edilmiş, gösterilen bütün çabaya rağmen dönemin olağanüstü şartlarında kadın örgütlenmesine izin verilmemiştir. Atatürk’ün öncülüğünde verilen seçme ve seçilme hakkıyla birlikte Türk kadınları birçok ülke kadınından çok önce mecliste temsil edilme başarısını göstermiş fakat karar mekanizmalarında söz sahibi olamamışlardır (Altınay 176). Çok milletli ve çok dinli Türk toplumunun birlik ve beraberliğini sağlamanın ne kadar zor, ayrıştırmanın ise bir o kadar kolay olduğunu her fırsatta dile getiren Atatürk, demokratikleşme yolunda kadınlara seçme-seçilme özgürlüğünü tanıdıktan sonra çok partili döneme geçmeyi istemiştir. Fakat yanlış ve ayrıştırıcı bulduğu girişimleri şartlar uygun olmadığı için hayırlı olmayacağını öngörüp vazgeçmiştir. Nitekim, dünyada baş gösteren büyük ekonomik sıkıntıyla birlikte başlayan yeni bir dünya

savaşının temelleri o yıllarda atılmış, Atatürk'ün vefatını izleyen yıllarda II. Dünya Savaşı patlamıştır. “Çağdaş demokrasinin ana vatanı olan Avrupa’da iki harp arasında dünyanın hiçbir yerinde görülmeyecek bir despotizm sergilendiğini” söyleyen Ortaylı, içine düştüğü olumsuz durumdan her zaman kendi çabasıyla çıkmayı başaran Batı’nın yine kabuk değiştirip dünyaya örnek olduğunu ileri sürmüştür (Ortaylı 440-443).

İkinci Dünya Savaşı’nın tüm dünyada yarattığı karamsar ve edilgin tutum, fiilen savaşa katılmış olmasa da, Türkiye’yi çok derinden ve çok olumsuz etkilemiştir. 1940’lardan sonra medeniyet ülküsü kesintiye uğratılmış, eğitim seferberliğinin hızı kesilmiştir. Her zaman olduğu gibi savaş yıllarının faturası yine kadınlara kesilmiş, Batı’dan pompalanan popüler kültürün de etkisiyle kadının ev ortamına dönmesi teşvik edilmiştir (Gülendam 19-20). Çok partili döneme geçiş ve savaş sonrası sosyo-ekonomik karmaşa ortamı kadın meselesinin göz ardı edilip, gündemden düşmesine neden olmuştur. Gerek kendi sorunlarını gerek toplumsal sorunları tartışacak ve çözebilecek bilgi birikimi ve bilinç düzeyine ulaşmış olmalarına rağmen, kadınların kendi olma özgürlüğünü elde etmeleri mümkün olmamıştır. Osmanlı’dan bu yana reformlara muhalefet eden ve 1950’li yıllardan itibaren kendilerince imtiyazlara kavuşan muhafazakâr kesimler boş durmamış, rahatsız oldukları uygulamaları esnetmeye girişerek, kendilerine yeni alanlar açmayı başarmışlardır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunun değişmesi, bazı türbelerin ziyarete açılmasıyla birlikte laiklik ilkesi popülist kaygılarla terk edilmeye başlanmıştır (Üstel 241-242). Bu süreçte Cumhuriyet projesinin temel esasları değilse de ilerlemeci medeniyet ülküsünün kapitalizme kurban edildiği, devletin merkezîyetçi, milliyetçi eğilimleri ağır basan bir yapıya dönüştürüldüğü görülmüştür. DP’nin baskıcı politikalarından bunalan Cumhuriyet kuşağı kadını yüklediği ağır görevlerin sorumluluğu altında ezilirken isyan etmiş ve yeni bir sorgulamanın içine girmiştir. Nitekim 1960’lı yılların görece özgürlük ortamında baskı ve sömürüye başkaldıran gençlere ve ikinci dalga feminist harekete eklemlenen kadınlar, haklarını aramaya başlamışlardır.

2.3.3 Türk Modernleşmesinde Ataerkil Söylemin Yansımaları

Kadınları yeni toplumsal sisteme alan ama mutlak eşitlik vermeye yanaşmayan siyasi ideoloji, kadının kamusal alanda görünür kılınmasını bir takım kurallara bağlamıştır. Çünkü muhafazakar erkek kadını politik topluma ait bir birey olarak görmeyi

kabullenememiş ve kadını geri planda tutmayı tercih etmiştir. Modernleşme sürecinin hem öncesi hem sonrasında, bir şekilde kadının köleleşmesine zemin hazırlayan bu bakışı değiştirmek mümkün olmamıştır. Feodalizm sonrası toplumlarında, kadının konumunu her ne kadar sosyo-kültürel akımlar, ekonomik ve siyasi koşullar belirlemiş olsa da, dini ideolojilerin farklı dönemlerde süreci etkilediği görülmüştür. Yaratılış olarak kadının aciz olduğuna ve erkek tarafından himaye edilmesi gerektiğine inanan erkek egemen söylem, mülkiyet hakkını daima elinde bulundurmak istemiş ve din bu isteği meşrulaştıran en temel unsur olmuştur. Doğduğu andan itibaren kendisine atfedilen rolleri benimsemeye başlayan kadın, önce aile içerisinde, sonra okulda ve toplumda kendisine sunulan yaşam biçimini kabullenmek zorunda kalmıştır. Ataerkil hegemonyanın kurulması ve sürdürülmesi sürecine hizmet eden erkek ise, ideolojik söylemlerini dilin bir ürünü olan edebi eserler üzerinden yansıtarak toplumun inşasına hizmet etmiştir. Erkekler tarafından üretilen bu dil/söylem, toplum yaşamının bütün kurallarını belirlemiş ve kadının kültürel cinsiyeti egemen erkek söyleminin keyfiliği içinde üretilmiştir. Din ve ahlak kuralları ile şekillenen bu yaşam biçimi “dil” kavramı üzerinden yürütülmeye devam etmiştir. R.W. Connell, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” adlı çalışmasında bu sürecin çok eskilere dayandığını dile getirmiş ve “Avrupa’da biyolojik ve toplumsal cinsiyetin Orta Çağ ve reformasyon aydınlarının yazılarında, kadın-erkek ve tanrı arasındaki ahlaki ilişkiler çerçevesinde kurulduğunu” (48) ileri sürmüştür.

Türkiye tarihinde hem Cumhuriyet öncesi hem de sonrasında kadın ve erkeğin toplumsal rolleri resmî ideolojinin amaçları, ilkeleri ve çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Kadının aile kavramı çerçevesinde kendisine yüklenen sınırlı ve sorumlu görevlerin ötesine geçebilme düşüncesi ne devlet ne toplumda yeteri kadar destek görmemiştir. Ataerkil söyleme tabi olan kadın, itaatkâr, sadık, bağımlılığını, sorumluluğunu bilen kadın olmuştur. İyi bir eş, iyi bir yurttaş olduğu ve kendisi için yazılan kadere boyun eğdiği sürece erkekten saygı görmüştür. Aileye özel alan muamelesi yapmak ve toplumsaldan dışlamak “modern aile” olgusunun ortaya çıkmasına neden olmuş ancak erkeğin tam gün çalışarak aile reisliğini üstlenmesiyle birlikte kadınlara karşılıksız olarak ev işleri ve çocuk yetiştirme görevi verilmiştir. “Tarihsel süreç içinde amacı ne olursa olsun ideolojiler ve toplumsal dönüşümler için aile kurumunun ne kadar önemli olduğu genel kabul gören bir olgu olmuş, herhangi bir devlet kurumu (aygıtı) olmasa da aile bir ideolojinin üretilmesi, bireylere

benimsetilmesi ve kalıcılığı için en etkili kurum olarak seçilmiştir” (Althusser 140-150). Bu yaklaşım nedeniyle belirli bir statüye erişmiş kadının, ne kimliği, ne de kamusal alanda görünür olması bu algıyı değiştirememiştir. Kadınlara erkeklerden farklı görev ve sorumluluklar verilmesi doğal olarak farklı vatandaşlık haklarına ya da uygulamalara neden olmuştur. Hem Batı gibi olmak hem de Batı’dan farklı olma arzusunun yarattığı çelişkiler de süreci olumsuz etkilemiştir. “Modernleşme hareketlerinin Türk milliyetçilerinin zihniyetinde “cinsiyetlendirilmiş” anlamlarıyla ifade bulunduğunu” söyleyen Sancar, “Bilim, teknoloji, ulus-devlet, ordu ve ekonomi başta olmak üzere Batı ile özdeşleştirilen ne kadar kavram varsa, hepsinin “eril” bir niteliği olduğunu” savunmuştur (Sancar 127).

Modern kadın ve aile yaratma politikaları toplumun rızası alınarak uygulanmıştır. Ataerkil sistem her daim etkin olmuş, İslam dininin temel kuralları, gelenek, örf ve töreler yasaların önüne geçerek, reformların uygulama alanını daraltmıştır. Kuralları daima erkeklerin koyduğu bu geleneksel yapı, toplumun her katmanında etkin olmuş, tarihi süreç içerisinde kadınların ne istediğiyle değil ne yapması gerektiğiyle daha çok ilgilenilmiştir. “Hemen hemen bütün dünya toplumlarında kemikleşmiş erkek egemenliğinin kendi mevcut ideolojisini bir anda değil, adım adım oluşturduğunu” dile getiren Berktaş, “Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın” adlı çalışmasının önsözünde “Ataerkilliğin yalnızca köklerinin değil, bugün hala sürekli yeniden üretilen kalıplarının da, en azından altı bin yıldır değişmediğine” işaret etmiştir. Ataerki, kadının giyiminden gezmesine, seyahat biçimine, toplumsal ilişkilerine, kısaca kadının özel ve kamusal alan etkinliklerine karışma hakkını kendisinde görmüştür. “Osmanlı modernleşme sürecinde hüküm süren İslami ataerkillik, II. Meşrutiyet ataerkilliğine, Cumhuriyetin ilk yıllarında da ulus-devlet ataerkilliğine dönüşmüştür” (Çakır 411). Zaman zaman uyguladığı sert politikalarla iktidarını sağlamlaştıran bu yapı, Tanzimat’tan bugüne gücünü ve muhafazakar yapısını korumaya devam etmiştir. Modernleşme süreçlerinde siyasal kurumlara katılıp etkin olmaya çalışan kadınlar, ne zorla ne de gönüllü olarak siyasal kararlara dahil olmayı başaramamışlardır. Buna sebep olarak ‘seçkin ve tepeden inme’ politikalar gösterilmiş ve yasalar çerçevesinde erkek egemen sistemin kadına bir yandan imkanlar sunarken diğer yandan sınırlar dayattığı ileri sürülmüştür. “İktidar siyasi mefhumları, görünüşe göre siyasi yaşamı, tümüyle olumsuz açıdan düzenler” diyen Foucault, devletin bunu kısıtlamayla, yasakla, düzenlemeyle veya denetimle

yapabildiği gibi, aynı zamanda siyasi yapıyla arasındaki ilişkiyi olumsal ve geri çekilebilir bir seçim edimiyle kurmuş olan bireylerin “korunması” amacıyla da yapabildiğini söylemiştir (Foucault’tan al.y. Buttler 44). Milliyetçi projelerin içerdiği çelişkileri ve kadınların bu hareketlere nasıl hem etkin olarak katılıp hem de bu projelerin “rehine”leri haline geldiklerini sorgulayan Kandiyoti ise, “Reformları toplumsal ilerleme aracı olarak kullanan milliyetçi hareketlerde kadın reformlarının hedefinin kadınların özerkliğini arttırmak değil, onları ulusal kalkınma hedeflerine daha etkin bir biçimde katmak olduğu” fikrini savunmuştur (Kandiyoti 163).

Erkek egemen cinsiyetçiliğin kadının hukuk alanındaki kazanımlarını görmezden gelmesi, toplumsal yaşam içerisindeki uygulamaları olumsuz etkilemiştir. Kadını aile veya evlilik kurumu içinde konumlandıran bakış açısı erkeklerle eşit vatandaş olma düşüncesini olanaksız kılmıştır. “Bin yıllık bir birikimin ürünü olan kadının “ekonomik bağımlılığı,” gerici burjuvazi tarafından desteklenen ve erkeklerin yanı sıra kadınlar arasında da yaygın olarak varlığını sürdüren “gerici ön yargılar” vb. birçok etken, Türk kadınlarının büyük bir bölümünün kazanılmış olan haklarını kullanmasını engellemiştir” (Durakbaşa 92). Aile üyelerinin arasındaki iş bölümünü ve rollerin tanımını belirleyen faktörler arasında “büyük-küçük” hiyerarşisinin olması, eğitimde ve çalışma hayatında toplumsal cinsiyet ayrımına yer verilmesi, geleneksel cinsiyet rollerine yapılan vurgu, "evi geçindiren erkek" ve "ev bakımını üstlenen kadın" olarak biçimlenmesi kadını ötekileştiren süreci etkileyen faktörler olmuştur. Azınlık da olsa bazı ayrıcalıklı ya da şanslı kadınlar “münevver” kimliğiyle ataerkil normlar sisteminin eşit uygulayıcıları olabilmeyi başarmışlardır. Fakat ne kadar bilgili ve kültürlü olursa olsun kadınların toplumsal olaylara yön vermesine fırsat verilmemiştir. Fedakar, güçlü ve çalışkan kadınlar erkeğin yardımcısı ve yuvayı kuran dişi olarak konumlandırılmış ve bu şekilde erkeğin dünyasında kendisine bir yer edinebilmiştir. “Cinsiyet ve evlilik statüsü ile kocanın kaçınılmaz olarak “evin reisi” olması, evli kadının bağımsızlığını otomatik olarak elinden almıştır” (Connell 35).

Söylem kavramının devletle ve hukukla kurduğu ilişkiler bir anlamda toplumsal ahlakın ve kültürün de dili olmuştur. Bu güç, başta yasa koyucular olmak üzere hukuki kurallara ve yorumlara yansıtılmıştır. Dolayısıyla, toplumsal düzlemde üretilen söylemler, toplumsal değerler -ki vatan, ulus, bayrak vb.- olgular arasında bir bağ kurup anlam üreten bireyler, toplumsal olaylar ve konular üzerinde fikir sahibi

olmuşlardır. Her dönemin koşullarına göre yeniden üretilen egemen söylem, bireye farkında olmadan nasıl düşüneceğini ve nasıl bir davranış sergileyeceğini öğretmiş ve birey öğrendiklerini davranışlarına yansıtmıştır. Yeniden üretim sürecinde yalnız kalan birey, kendisine konulan sınırlara uygun davrandığında sürece dahil olmuş ve sürecin bir parçası olmuştur. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rolleri yeniden oluşturulurken, devletin en önemli aygıtları -aile, okul, din ve medya- devreye sokulmuş ve birey kendi rızasıyla sürece tabi olmuştur. Bir medeni haklar kazanımı olarak kadın devrimi sivil ya da siyasal haklar noktasında belirgin ve kalıcı bir içeriğe sahip olamamıştır. Nitekim, eşit vatandaşlık hakkı verilmiş olsa da, kadınlara özgü toplumsal roller ve kamusal statüler ideolojik söylemlere ve dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak yeniden üretilmeye açık hale getirilmiştir. Sonuç olarak, kadın hakları söz konusu olduğunda en temel insan haklarına sahip olmak için sadece hukuki kazanımların yeterli olmadığı, dolayısıyla toplumu en küçük birimine kadar biçimlendirmeyi görev edinen egemen söyleme, demokratik hukuk devletine özgü eşitlikçi bir bakış açısı kazandırılması gerektiği düşünülmüştür.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI'NDA KADIN TEMSİLİYETLERİ

Egemen sınıflar, mevcut yapıyı dönüştürecek siyasal ve kültürel politikaları topluma kabul ettirmek için daima aydın kesimin desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle, güçlü ve modern bir ülke olma yolunda Osmanlı döneminde başlatılan sosyo-kültürel değişim aydın kesimin desteğiyle sürdürülmüş, özellikle roman yazarları devrimleri topluma benimsetmeyi görev edinmişlerdir. Değişimin hangi koşullarda olacağı ve cinsiyet rollerinin nasıl şekilleneceği de dahil olmak üzere, yaşanan bütün gelişmeler romanlara yansıtılmıştır. Bu çalışmanın bir önceki bölümünde Cumhuriyet öncesi ve sonrası gerçekleştirilen toplumsal yapılanma süreçleri neden-sonuç ilişkileriyle ele alınmış, kurtuluş ve kuruluş süreci hem siyasi hem ekonomik boyutuyla irdelenmiştir. Sosyo-kültürel akımların, politik ideolojilerin mevcut yapıları ve toplumsal kuralları ne şekilde etkileyip, sınırlandırdığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise; yeni rejim açısından edebiyatın önemine değinilirken, eşitlik-özgürlük ve sınırlılıklar bağlamında, Türk Edebiyatı'nda kadın temsilleri ve kimlik sorunları tartışılmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl kurgulandığı ve nasıl şekillendiği romanlar aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Edebiyat eserlerine sanat açısından yaklaşan ve onların hem “ölümsüz” hem de “tarihi” olduğunu savunan Wellek, “Bir sanat eserini hem kendi zamanının hem de onu izleyen bütün dönemlerin var olan değerlerine dayandırmanın mümkün olabildiğini” savunmuştur (Wellek 28). Bu yaklaşımdan hareketle, yazdıkları dönemin tarihsel ve sosyal olaylarını yansıtan romanlar, tarihsel ve sosyolojik birer olgu olarak incelenmeye değer bulunmuşlardır.

Batı etkisiyle ortaya çıkan ve yeniden yapılanma sürecine hizmet eden roman, Türk Edebiyatı içinde yeni bir tür olarak yerini almış, aynı gelenek Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da devam ettirilmiştir. Cumhuriyet projesi kapsamında gerçekleştirilen sosyal reformlar da topluma romanlar aracılığıyla yansıtılmıştır. Sürece yön veren, kadın temsillerinin kurgulanması ve sosyal düzenlemelerin yaşama geçirilmesinde en etkili araç olan roman öyküleri, toplumsal cinsiyet sisteminin oluşturulmasına hizmet etmişlerdir. Devrim sancılarının çekildiği, ideolojik kavgaların yapıldığı çalkantılı dönemlerin yazar tavrını inceleyen Moran; çarpışan ideolojileri tartma, sorguya çekme ve kendi tutumlarını ortaya koyma gereği duyduklarında yaşanan değer kargaşalığının 1950'lere kadar sürdürüldüğünü tespit

etmiş ve bu sorunsalın Batılılaşma hareketi tarafından belirlendiği sonucuna varmıştır (24). “Edebiyat bir “dil”dir ve kelimelerden yapılmış bir metindir” diyen Foucault, [...] bir dil eserindeki söylemin gündelik söylemlerden farklı olarak bilinmeyenlere veya söylenemeyenlere değil, toplumsal kültürde ayrı ayrı katmanlarda var olan göstergelerin dikey bir biçimde yeniden biçimlendirilmesine katkı sunduğunu savunmuştur. Bu dilin veya söylemin “Hem bir şeyi işaret etmek hem de işaretleri bir şeyin etrafında düzene sokmayı amaçladığını” ifade etmiştir (Kelimeler ve Şeyler 79-81).

Dilin bir ürünü olarak sıradan insanların gündelik yaşam pratiklerine dair ipuçlarını barındıran sanat yapıtları, döneminin toplumsal özelliklerine ışık tutmuşlardır. Yaratılan bir zaman-mekan olgusu içinde yaşanan olaylar tarihin farklı bir açıdan okunmasına olanak sağlamışlardır. Her ne kadar kurgulanmış olsalar da, edebi yapıtlar “yansıtma kuramı” çerçevesinde ele alındığında gerçeğin bir göstergesi olarak önem kazanmışlardır. Ancak farklı toplumlarda farklı tarihsel dönemlerde üretilen ve kendine özgü bir tarihsellik barındıran her yapıtın kendi kimlik özelliğine sahip olduğu, bu nedenle kendi özneliği içerisinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Nitekim, “Çok uluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı” adlı çalışmasında “Başta roman olmak üzere, bütün “Üçüncü Dünya” metinlerinin zorunlu olarak alegorik olduğunu ve bu yüzden ‘ulusal alegoriler’ olarak okunması gerektiğini (380) söyleyen Fredric Jameson’ın oryantalist bakış açısına karşı Giambattista Vico, “Yeni Bilim” başlığıyla yazdığı kitapta, toplumsal bir kurum olarak ele aldığı edebiyatı, sosyolojinin imkânlarıyla incelemeyi önermiştir” (al.y. Parla 36). Bütün bu yaklaşımların ışığında, barındırdıkları unsurlar nedeniyle “edebiyat, tarih ve toplum” bir arada incelenmeye ve sorgulanmaya olanak sunmuşlardır. Dolayısıyla Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası Türk Edebiyatı’nın toplumsal yapılanma süreçlerini nasıl etkilediğinin incelendiği bu bölümde, romanların değişime ne şekilde ve ne ölçüde katkı sunduğu araştırılmıştır. Sanatsal bir etkinlik olan bu anlatılarda, hem erkek hem kadın bakış açısıyla kadınlığın ve kadınlık rollerinin nasıl inşa edildiği temsil ve gerçeklik bağlamında irdelenip, anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

3.1. Cumhuriyet öncesi Türk Edebiyatı'nda Roman Geleneği

Batı'ya gidip geldikçe gördüklerini ve öğrendiklerini değerlendirmeye çalışan Osmanlı aydın ve bürokratları, topluma yön veren aydınlar olarak hem edebî sahada hem de siyasi alanda belirleyici olmak istemişlerdir. Ülkenin geri kalmışlığına çare arandığı Tanzimat yıllarında Batı'yla ilişkilere ağırlık veren bu aydınlar “münevver” kimliği ile öne çıkmışlardır. Batıcı “münevverler” için öncelikli hedef bilimsel gelişmeleri Osmanlı toplumuna getirmek ve Batı refahını sağlamak olmuştur (Kılıçbay 175). II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasını takip eden yıllarda eski gücünü kaybeden ulemanın yerini alan yeni Osmanlılar, ulemadan farklı olarak kendilerini söz ile değil yazı ile ifade etmeye başlamışlardır. Entelektüel birikimi olan bu bürokrat aydınlar, Tanzimat dönemi yenilikçileri olarak dönemin edebiyatına önemli yapıtlar kazandırmışlardır. “Erken modernleşme” olarak anılan bu yıllarda Osmanlı edebiyatına yön veren bu grubun öne çıkan isimleri; Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithad, Recaizade Mahmut Ekrem, Celal Nuri, Abdülhak Hâmid, Sami Paşazade vb. yazarlar, Devleti ve toplumu yeniden yapılandırmak istemişlerdir. Batı değerlerini ve kavramlarını kendi kültürel değerleriyle harmanlayarak toplumu bilinçlendirmeye çalışırken, her ne kadar Batı etkisinde olsalar da Batılılaşmayı İslami geleneklere bağlı kalarak sürdürmeyi tercih etmişlerdir. İnançları gereği oldukça merkezi ve ataerkil bir toplumsal örgütlenme gerçekleştiren aydınların kadına bakışı da bu doğrultuda olmuştur. Bir yandan kadın konumunun değişmesini isterken, diğer yandan dini yükümlülüklerden taviz vermek istememişlerdir. Batı'dan esinlenerek oluşturulan hukuk çerçevesinde yeniden tanımlanmaya başlayan kadın İslam'ın şartlarına göre biçimlendirilirken aynı zamanda ahlaki kurallar çerçevesinde belirlenen davranış kalıpları ile sınırlandırılmıştır. “Don Kişot'tan Bugüne Roman” adlı eserinde “Henüz kapitalizmin etkisini göstermediği 19. yüzyıl romanlarında bireyler önemliydi” diyen Parla, “Klasik Batı edebiyatında nesnelere ancak bireylerin özelliklerini vurgulamak için başvurulduğunu, kapitalist sürecin ürünü olan romanda nesnelere bireyin önüne geçtiğini ve bireyin yaşantısının nesneleştiğine” dikkati çekmiştir (39).

Aralarında görüş farklılıkları olsa da Tanzimat yazarları Batılılaşmanın nasıl olacağına ve ölçülerine kendileri karar vermişlerdir. Birbirine zıt görüşler ortaya atılmış fakat hemen hemen bütün fikirler var oluşlarını ve yerlerini Batı kriterlerine

göre tayin etmişlerdir. Avrupa’da feodalizmin yıkılıp burjuva sınıfının doğuşuna paralel olarak doğan roman geleneğine karşı, Türk Edebiyatı’nda süreç farklı gelişmiştir. Batı romanının tarihsel, ekonomik ve toplumsal koşulların etkisinde adım adım ilerlediğine değinen Moran, Tanzimat Edebiyatı’nın ilk başlarda Batı’dan yapılan çeviriler ve taklitlerle ilerlediğini belirtmiştir (Moran I, 9). Dolayısıyla Batılı anlamda ilk romanlar 1860’tan sonra verilmeye başlanmıştır. İlk anlatılarda, İmparatorluğun geri kalmışlığının nedenlerine ve çözüm önerilerine yer verilmiş, romanlar gelişmenin ve uygarlaşmanın aracı olarak görülmüşlerdir. Yazarlar kendi fikriyatları doğrultusunda toplumun nasıl gelişebileceğine dair tasarımlarını dile getirirken başta kadınlar olmak üzere toplumu yeniden şekillendirmeye girişmişlerdir. Eğitime öncelik verip, sosyal hayata dair bütün gelişmeleri konu ederken, en çok kadın ve aile kurumu üzerinde durmuşlardır. “Toplumsal yaşama dair fikirlerini toplumla iletişim geçerek, ortak ya da çatışan imgeler aracılığıyla tartışarak gerçekleştirmek istemişlerdir” (Sancar 83). Romanlarda genel olarak esirlik, aşk, ahlak bozukluğu, kültür değişimi, sosyalleşme, batıdan gelen teknolojiye ve rahatlığa sahip olma isteği gibi konulara yer verilmiştir. Kadınların, kaderine boyun eğen edilgen konumu tartışılmış, içinde buldukları cehaletten kurtulmaları için teşvik edilmişlerdir. Kadın haklarının yok denecek düzeyde olduğu toplumu bilinçlendirmek için, kız çocuklarının eğitimini teşvik etmiş ve evlilik kurumuna dair önerilerde bulunmuşlardır. “İyi evlatlar eğitilmiş annelerin elinde yetişir” söylemi dönemin sloganı olmuştur. Tanzimat edebiyatında, cariyelik kurumuna ve efendi-köle ilişkisine son verilerek medeniyet anlayışının yarattığı çelişkilere rağmen edebiyata yeni bir anlayış kazandırılmıştır. “Her şeyden önce halkı eğitmek ve bunun için de dili sadeleştirmek gerektiğine inanan Şinasi, 1862’de çıkarmaya başladığı Tasvir-i Efkâr ile, gazeteyi bir okul olarak kullanmanın yolunu açarken, edebiyatın halkı eğitmek için kullanılması gerektiğini vurgulamıştır” (Moran I, 12). Roman yazarları, bir öğretmen ya da bir baba gibi toplumu eğitmek ve sınırlarını kendilerinin belirlediği bir toplum düzeni yaratmak istemiş, bunu için bazen yumuşak bazen oldukça sert bir tavır sergilemişlerdir. Batı’nın kendilerince iyi olan yönlerinin alınması gerektiğine inanan yazarlar bu yüzden geleneksel değerlere saygılı olan kahramanların mutlu olmasına ve mutlu sona kavuşmasına izin vermişlerdir. Kadınların ne hissettiği, daha doğrusu hissetmediği, hangi şartlarda nasıl yaşadığı, kendisinden nelerin beklendiği, karşılığında kendisine neyin layık görüldüğü yıllar boyu erkek bakış açısıyla yansıtılmıştır. Batı romanındaki romancıları izleyen yazarlar yaşamın nesnel bir

betimlemesini yaparken, hem Batı düşünce alemine yaklaşmaya, olaylara ve olgulara Batı medeniyeti öğretileri ile çözüm bulmaya çalışmışlar hem de geleneksel ataerkil ideolojiyi yansıtmaya devam etmişlerdir. “Batılılaşma kültürel bir yozlaşma olarak gelecekte, hiç gelmesin diyen Recaizade Ekrem bu fikrini *Araba Sevdası* adlı eseriyle pekiştirmiştir” diyen Parla’ya göre bir Don Kişot olan Bihruz Bey, ‘dil’in anlamını iletişimin yittiği bir sanrılar dünyasına hapsetmiştir (Parla, Don Kişot’tan Bugüne Roman 74).

Divan Edebiyatı’nda ilahi aşkla sevilen fakat ulaşılamayan sevgili Tanzimat romanında ete kemiğe büründürülerek ulaşılabilir kılınmıştır. Mutlu ya da mutsuz sonları içeren yeni bir aşk kurgusu geliştirilmiş, öyküler üzerinden toplum, özellikle kadınlar eğitilmek istenmiştir. Evlilikte eş seçmeden, kadın giyimine kadar kurallar belirlenmiş, Batılı olma ve Batılı gibi davranmanın sınırları çizilmiştir. Kadınların ne hissettiği ya da hissetmediği dikkate alınmadan, kendisinden nelerin beklendiği, karşılığında kendisine neyin layık görüldüğü ve hangi şartlarda nasıl yaşaması gerektiği erkek bakış açısıyla yansıtılmıştır. Derinlemesine değil de yüzeysel olarak ele alınan roman kahramanları, genellikle ya çok iyi ya da çok kötü gösterilmiş, “ıffetli/erdemli” kadınlar bir şekilde ödüllendirilmiş, “kötü/ahlaksız” olanlar cezalandırılmıştır. “Bireylerin düşünüş ve davranış biçimleri nasıl o toplumun egemen ideolojisiyle koşulluysa, yazın metinleri de tek tek bireylerin yarattıkları anlatılardan çok egemen düşünce yapıtlarıyla şekillenir” diyen Parla, “Yazın metinlerinin belli bir yer ve zamana özgü egemen dünya görüşünün birey yoluyla ifade bulmuş biçimleri olduğunu ve dolayısıyla egemen ideolojinin yazarlar tarafından elle tutulur bir hale geldiğini” ifade etmiştir (Parla, Don Kişot’tan Bugüne Roman 39). Aydınlanma hareketinin hız kazandığı II. Meşrutiyet’in “özgür” olarak nitelendirilen ortamında bireysel aşkla toplum geleneklerinin çatışmaya başladığını gösteren öykülerde özellikle görücü usulü evliliklerin acı sonuçları konu edilirken, yazarlar bu konuda rahatsızlıklarını ve isteklerini hem gazete ve dergilerde hem de romanlarda konu etmeye başlamışlardır. “Bu dönem, iç ve dış siyasal krizlerin baskısı altında siyasal seçkinlerin bir yandan devleti ‘kurtarmak’ isterken aynı zamanda da ‘toplumu dönüştürmek’ gibi birbirleriyle kimi zaman çatışan iki hedefi eşzamanlı olarak yerine getirmek istedikleri bir dönemdir” (Üstel, 30). Dönemin entelektüelleri ki kendi fikrini kendi oluşturan kimseler olarak, soyut alanda yer tutan ve var olan fikirleriyle bir hesaplaşma içerisine girmişlerdir. “Erkekler artık romantik bir ilişki yaşayacakları

aşk özlemi çekiyor, eğitilmiş zevcelerle birlikte iki cinsin rezalet ve dedikodu korkusu olmadan bir arada bulunabilecekleri sosyal bir yaşamı istiyorlardı” diyen Kandiyoti’ye göre, “Osmanlı ataerkil düzenine başkaldıran erkekler Osmanlı hayatının baskıcı kurallarından kurtulmak, özgür olmak istemişlerdir” (Kandiyoti 191). Tanzimat ve Yeni Osmanlılar döneminde olduğu gibi yine farklı iki aydın grubu yaratılmıştır. Bir kesim Batı düşünce sistemine değer verip, bu fikirleri yaymaya çalışırken diğer bir kesim Batılılaşmayı sadece giyim-kuşam ve eğlenceden ibaret görmüştür. Birinci grup devletin devamlılığı ve içine düştüğü olumsuz koşullardan kurtarılma çabası gösteren gerçek aydınlar, ikinci grup ise, kendi değer kavramlarını oluşturup halka benimseterek kişisel çıkar sağlamaya çalışan, devletin ve halkın içinde bulunduğu olumsuz durumu umursamayan yarı aydınlar olarak gösterilmiştir. Tıpkı, birer roman kahramanı olarak doğan “Felatun (Felatun Bey’le Rakım Efendi), Bihruz (Araba Sevdası), Meftun (Şıpsevdi) gibi kahramanlar, ülkenin içinden geçmekte olduğu dar sosyal ve siyasî geçidin dinamiklerini anlamamış, kulaktan dolma bilgilerle aydın gibi görünmeye gayret ederek, “yarı aydın” kesimin temsilcileri olmuşlardır. “Batılılaşma öncesi İslam ideolojisinin ve bunun günlük yaşamdaki pratiğinin bütünleştirici rolünün kaybedildiğini öne süren Moran; Batılılaşma çabalarının, temelde yatan bu ideolojik bütünlüğü bozmak, gündelik yaşam pratiğine yansıyan cemaat hayatını sarsmak suretiyle, toplumun üst ve alt tabakaları arasındaki kopukluğu daha da derinleştirdiği fikrini savunmuştur (Moran, I 23). Bu anlamda en çok tartışılan konulardan biri “Doğu-Batı” karşıtlığı, diğeri aşırı “Batılılaşma” olmuş, bütün bu etkilerden uzak yeni bir “İslam medeniyetinin” kurulmasını arzulamışlardır. 1920’lerin Türkiye’sinde milliyetçilik ideolojisi ile şekillenen tüm toplumsal projelerin sınırları yine erkekler tarafından çizilmiş, kadınlar ise bu projeye sadece dahil edilmişlerdir. Bu yıllardan sonra yaşanan en önemli gelişme kadının görünürlüğünün giderek artması olmuştur. “Kör Ayna Kayıp Şark” adlı çalışmasında “Aslında Tanzimat romanının esas probleminin Batı rüyasından kadınlardan çok erkeklerin etkilenmiş olduğunu” söyleyen Gürbilek, “Romanın doğuşundan 1930’lara değin neredeyse her romanda kendini hissettiren ulusal alegorinin, “züppe”lerin adlarında dahi ulusun hikayesine işaret ettiğini öne sürmüştür “Böylece, milliyetçilik duygusunun geliştiği bu yıllarda, Tanzimat döneminin “alafranga züppesinden” “alafranga haine” geçilmiş, efemine-kadinsı tipler çizilmeye başlanmıştır” (47). Bu yüzden, Osmanlı aydınları bir yanda Batı ile temas halindeyken, diğer yanda gelenekten kopmama mücadelesi vermiş ve hem siyasi hem

dini hem de felsefi bir kaygı gütmüşlerdir. Yazarlar, hem erkek hem de kadınların yaşam şekline müdahale etmeyi görev edinerek, onlara keskin sınırlar çizmekten geri durmamışlardır.

Bütün fikir ayrılıklarına rağmen hemen hemen bütün Meşrutiyet erkeklerinin tartışmalarındaki ortak nokta, kadın statüsünün yükselmesinin ülke kalkınması için şart olduğudur. Kadını anlatan, kadına özgü sorunları dile getiren en önemli araçlardan biri olarak romanlar, gazete ve dergilerde tefrika edilmeye başlanmış, bu durum kadın yazarların roman alanında ürün vermelerini teşvik etmiştir. Kandiyoti'ye göre bu durum, "Osmanlı ataerki düzenine erkek başkaldırısının bir biçimidir ve böyle bir başkaldırı ancak kadınları da peşinden sürükleyebilirse başarılı olabilecektir" (Kandiyoti 'den al.y. Sancar 83). Kendilerini geri plana iten nedenleri sorgulayan Osmanlı kadın yazarları, reformların sunduğu imkanlar dahilinde kadın-erkek eşitliği üzerinde yoğunlaşarak kamusal alanda kendilerine bir yer edinmeye çalışmışlardır. Sivil yaşama katılma, kamusal alanda daha fazla söz sahibi olabilme ve çalışma hakkı gibi konuları gündeme getirerek kadınların sesi olmuşlardır. Yüzlerce yıl kapalı kapılar ardında bir siluetten ibaret olan sindirilmiş, ezik Türk kadınlarını gün yüzüne çıkaran edebiyat sayesinde birlikte hareket etme olanağı bulan kadın ve erkekler Cumhuriyet'in temellerini de birlikte atmışlardır.

3.2 Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Kadın Sorunsalı

Tanzimat kuşağı yazarlarının farklı görüşlerle ortaya koymaya çalıştıkları kadın sorunsalı, Batılılaşmanın ve ilerlemenin gereği olarak ele alınmış ve yazarlar Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içerisinde yeni ve modern toplumun ancak yeni ve modern "anne"ler tarafından kurulabileceği fikrini savunmuşlardır. İdeal kadın; 'iyi anne', 'iyi eş', 'sevgili' ya da 'gelin' rolleriyle biçimlendirilmiştir. "Osmanlı aydınları, geleneksel ailede kadının ezilişi, geri bırakılması ve bunların ülkenin geri kalmışlığı üzerindeki etkisini görmüşler; kadınlara daha fazla eğitim verilmesinden yana olmuşlardır" (Tekeli, Feminizmi Düşünmek 185) Kadınların eğitimi söz konusu olduğunda hem "okur-yazarlık" hem de "dini dünyayı bilme"nin kadınları hem daha iffetli kılacağı hem de daha iyi eşler haline getireceği öne sürülmüştür. "Eserlerinde kadın olmanın ölçütlerini en keskin çizgilerle çizmekten kaçınmayan erkekler, ailesi ve ulusu için var olan fedakâr, kolektif bir özne ya da Batılı kadınlara her yönüyle benzemeyen ama modern kadın veya modern aile

yaratma arzusu taşıyan bir özne” olması gerektiğine dair kavramlar geliştirmişlerdir” (Sancar 209). Tanzimat erkekleri ideolojik söylemleri hem üretip hem yansıtan siyasi entelektüeller olarak, kadınlarla ilgili fikirlerini toplumun geneline yaymak için seferber olmuşlardır. Bu durum kadınlar açısından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve oldukça ciddiye alınmıştır. Kendilerine sunulan eğitim olanaklarını sonuna kadar kullanıp, her anlamda yetkinleşen kadınlar, Cumhuriyet ideolojisini içselleştirilip dönemin sloganı haline getirilmesine öncülük etmişlerdir. Cumhuriyet reformlarından sonra kadına ilişkin tartışmalar kadını birey olarak değil, büyük toplumsal projelerin nesnesi veya aile biriminin bir üyesi olarak gören anlayış üzerine yoğunlaşmıştır.

Kadınların milletin anneleri olarak konumlandırılması ve buna bağlı olarak çocuklarının ilk eğitiminin anneden geldiği fikrinin benimsetilmesinden sonra, eğitimin yaygınlaşması sağlanmış, aydınlanma yolunda kadınlar önemli bir yol almışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılan ve II. Meşrutiyet döneminde güç kazanan kadın hareketinde çok geniş kapsamlı bir kadın örgütlenmesi gerçekleştirilmiştir. Daha önce ekonomik, sosyal ve siyasi konularla hiç ilgisi olmayan kadınlar artık değişmiş ve gelişmişlerdir. Erkek egemen yapıya rağmen bulunduğu konumu sorgulayan Osmanlı kadınları; “İlişkisiyle, değerleriyle, yaşam biçimiyle yeni bir toplumsal yapı ve bu yapı içinde yeni bir kadın tipi yaratmaya yönelik bireysel, örgütlü bir istem ve eylem yürütmüşlerdir” (Çakır 58). Nitekim Batı’da, kadınlar erkeklerle aynı hak ve özgürlüğü talep ederken, Osmanlı’nın seçkin ve üst tabakaya mensup kadınları Batılı kadını örnek almış ve aynı taleplerle yola çıkmışlardır. Evrensel gelişmeleri takip ederek bir yandan dernek faaliyetleri yürütülmüş, diğer yandan düzenledikleri toplantılarla toplumu aydınlatmaya çalışmışlardır. Başta edebiyat olmak üzere siyaset, sanat, ahlak ve tarih alanında ortaya koydukları çalışmalar sayesinde, kadınların dünyadan haberdar olması sağlanmıştır. Birçoğu saray çevresinden olan üst sınıfın seçkin kadınları birçok dernek kurup, kendi dergilerinde kendi görüşlerini yayınlamışlardır. Yürüttükleri faaliyetler kapsamında yazdıkları yazılar ve gerçekleştirdikleri konferanslarla halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Bir kaç dil bilen, her türden mesleğe sahip olabilmek için çaba gösteren bu kadınlar, kamusal alanda var olmak için mevcut ataerkil yapı içerisindeki yerlerini yükseltmek istemişlerdir. Giyindikleri, “makbul yurttaş”, “ideal kadın”, “aydın”, “devrimci” rollerini sorgularken, aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve kurtuluş için çözüm önerileri getirmişlerdir. Bütün birikimlerini ortaya koymaktan

çekinmeyen kurtuluş mücadelesinin “münevver” kadınları, içinde buldukları sürece hem tanıklık etmiş hem de bu tanıklığı eserleriyle belgelemişlerdir. Dolayısıyla, “Kadın hareketleri ve Kurtuluş Savaşı’na katkı sunan üst sınıftan eğitimli kadınlar toplumsal değişimin hem öznesi hem nesnesi olmuşlardır” (Moran, I 155-156). Entelektüel birikimleriyle Halide Edib, Fatma Aliye, Nezihe Muhittin ve birçok kadın sanatçı adlarını tarihe yazmayı başarmışlardır. Halide Edib, “Yeni Turan”, “Ateşten Gömlek”, “Vurun Kahpeye” adlı eserleriyle yaşadığı döneme ayna tutmuş, tanık olduğu kahramanlıkları, direnişleri, ihanetleri dile getirmiştir.

Osmanlı kadınlarının talep ettiği eşitlik ve özgürlüğe yasal olarak kavuşmaları mümkün olmamıştır. Sürekliliği sağlanamayan hareket, Milli Mücadele yıllarında kesintiye uğratılmıştır. Osmanlı kadın hareketi siyasi bir etkinlik gerçekleştirememiş olsa da kadınların eğitimi ve meslek sahibi olmasında önemli adımlar atılmıştır. Hayatını başkaları için yaşayan, kendini ailesine ve ülkesine adayan kadınlar, bir yandan desteklenirken, diğer yandan sorunları söz konusu olduğunda ötelenmişlerdir. Sürekli eğitilmesi gereken bir varlık olarak görülen ve kendisine sunulan yaşama boyun eğmek zorunda kalan kadınların, tek sorununun eğitim olmadığı kabul görmemiş ve bu durum bir toplumsal zihniyet sorunu olarak varlığını devam ettirmiştir. Hem özel hem kamusal faaliyetlerinde yalnızlaştırılan kadın, bütün arzuları, korkuları ve kaygılarıyla kendi kendine baş etmek durumunda kalmıştır.

3.2.1 İffetli ve Erdemli Kadınlar

Tanzimat romancıları yeniden yapılanma sürecinde sanatı eğitici bir araç olarak görmüş, bu yüzden halkın eğitilip, bilinçlendirmesini kendilerine görev edinmişlerdir. Dönemin öncü yazarları kadını kendi başına bir birey olarak görmemiş ve onlara sınırlı bir özgürlük ortamı sunmuşlardır. Erkeği ise ailenin ve toplumun bir uzantısı olarak kabul etmişlerdir. İlk romanlarında kadınları ve aile hayatını yeniden kurgulamaya başlamışlardır. İdeal kadını yaratmak için kahramanlarını genellikle cariyelerden seçen yazarlar, onlara birtakım meziyetler atfedip evlenilecek kadını tasarlamışlardır. Yarattıkları kadın eğitimli ama erkeğe tabi uysal kadınlar olmuştur. “Çünkü, Batılılaşmanın ölçütleri erkeğe uygun zevceler edinmelerini zorunlu kılmıştır. Hem modernleşmeyi çok ölçülü yaşayacak hem eğitimli-kültürlü, hem de erkeğin otoritesine koşulsuz bağlı kalacak “iffetli” “erdemli” kadınların konu edildiği; Ahmet Mithat Efendi’nin “Felatun Bey ve Rakım Efendi”(1875), Namık Kemal” in

“İntibah” (1876), Sami Paşazade Sezai’nin “Sergüzeşt” (1888) adlı romanlarında ve daha pek çok yapıtta cariyelik kurumunun bir şekilde dönüştürüldüğü görülmüştür (Moran, I 87). Tanzimat Dönemi Edebiyatı’nda genellikle köle ve esir kadınların öykülerine yer verilirken, Meşrutiyet kadını, sosyal ve psikolojik sorunlarıyla anlatılmıştır. Daha önce hasta, aciz, silik bir varlık olarak gösterilen kadın, fiili olarak savaşıyor, vatan için mücadele eden güçlü bir varlığa dönüştürülmüştür.

Modernleşme hareketleri kapsamında erkeklerin açtığı alanda onların izin verdiği ölçüde özgürleşen kadınlar, üstlendikleri bu yeni kadın kimliğini uzun yıllar taşımak zorunda kalmışlardır. “Babalar ve Oğullar” adlı çalışmasında Tanzimat romanının epistemolojik temellerini inceleyen Jale Parla, reformcular ile Batılı çağdaşları arasında büyük bir kopuş yaşandığını ve Doğu-Batı çatışması içinde yaşanan bu ikilem yüzünden iki ayrı kadın tipinin yaratıldığını ileri sürmüştür. Nitekim, “Sessiz, uyumlu, ağırbaşlı ve mütevazî, eğitilmiş kadınlara hoşgörüyü yaklaşan erkekler; biraz özgür, biraz başına buyruk tavırlar sergileyen kadınları şiddetle aşağılamışlardır” (9). Aradan geçen onca yıla rağmen yaratılan bu ikiliğin önüne geçilemediği ve kadının ezilmesinin önüne geçilemediği görülmüştür. Romancılar bir yandan kadınların içine hapsediği kölelik statüsünü eleştirmek isterken bir yandan da onların Batılı tarzda özgürleşmesinden korkup yarattıkları görünmez engellerle erkek egemen yapıyı yeniden üretmişlerdir. “İşte o dönemin romanlarına yansıyan da bu iki dünya görüşü arasındaki yırtılmadır” diyen Tekeli’ye göre, “Bu korku, köklerine yabancılaşmış oğulların hem mutlakiyetçilikle biçimlenmiş devlet düzenine hem de ataerkil ailenin temel direği olan babaya saygı göstermeyişiye yönelik eleştiride ifadesini bulmuştur” (Tekeli, Feminizmi Anlamak 377). Meşrutiyet yazarları “alafranga” veya “asri” kadın olarak tasvir ettikleri modern kadını, ahlaki olarak düşük görmüş, “fettan” ya da “özgür” oldukları gerekçesiyle genellikle “metres” olarak konumlandırmışlardır. Samipaşazade Sezai, “Sergüzeşt” adlı yapıtta bu tavrını açıkça ortaya koymuş ve medeniyet değişikliğini sindiremeyen bir tavır sergilemiştir. Aldıkları çok yönlü eğitim, görgü ve terbiyenin (adab-ı muaşeret) kadınları ön plana çıkarmasıyla birlikte ev içinde anne ve eş rolleriyle kapalı tutulan kadının toplumsal yaşamda farklı bir statü kazanmak amacıyla talepkâr olması toplumda rahatsızlık yaratmıştır. Hemen hemen bütün romanlarda göze çarpan baş kadın kahramanlar için Bu durumu değerlendiren Berktaş, iyi eğitim ile görgünün bir arada anılıyor olmasının nedenini, eğitimden yalnızca maddi değil manevi bir terbiyenin bekleniyor olmasına

bağlamıştır. Çünkü, “Kadın ve erkek imgeleri dinlerin ve kültürlerin uzun yıllar boyunca oluşturduğu geleneklerin hem ürünü hem de parçası olmuşlardır. Kendilerini dindar saymayan insanlar bile bu imgeleri benimserler” açıklamasını getirmiştir (Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın 16-17). Geleceğin nesillerini yetiştirecek annelerin bir takım bilgi ve beceriler edinmesi sağlanmış, erdemli yoldaşlar olarak kişiliklerini geliştirmeleri beklenmiştir. Yaptığı kapsamlı araştırma sonunda, “Geç Osmanlı Dönemi’nde, toplumu dönüştürmeye yetecek potansiyele sahip, şehirli, genç, alt sınıftan gelen ama eğitilmiş bir kadın sınıfının ortaya çıkmış olduğunu” tespit eden Çakır’a göre, “Kadınlar çalışma yaşamına girmelerinin, ev işlerinin ihmal edilmesine yol açmayacağını ileri sürmüşler ve hem özel hem kamusal alanda iyi bir mesai sürdürebileceklerini açıklamak zorunda kalmışlardır” (Çakır 370-372).

Kurgulanan ve dayatılan toplumsal cinsiyet rollerinin sorunlu olduğu ve beklentileri karşılamadığı görülmüş, ıslahatların getirdiği değişim dönemin kadınlarını mutlu etmeye yetmemiştir. Kadınlar için gerekli görülen erdemler söz konusu olduğunda öne çıkan en önemli kavram “ıffet” olmuştur. Namus ve iffete verilen önem, kadın kahramanların aldığı manevi terbiye, toplumun ideal kadın anlayışında temelli bir yer edinmiş, erdem olarak öne çıkarılan bu özellikler genç kadın kahramanların bağımsızlıklarını kimi zaman desteklemiş, kimi zaman da her anlamda ideal kadın olmalarına rağmen hüsrana uğramalarına sebep olmuştur. Adorno’nun “Burjuvazi hoşgörülüdür, insanları oldukları gibi sever, çünkü onların olabileceklerinden nefret etmektedir” sözünü, “erkekler” şeklinde okuyan Aslı Güneş, “Kadınlar Dile Gelince” adlı çalışmada 19. yüzyıl yazarlarının kadın kahramanlarına karşı ne derece “hoşgörülü” olup, kadınları hangi ölçüler dahilinde sevebildiklerini sorgulamış, Genç kadın kahramanların gurur, azim, ciddiyet, şefkat gibi özelliklerinin neredeyse iffete aykırı davranışlar olarak görüldüğünü, ölçülü olmaları konusunda sürekli uyarıldıklarını tespit etmiştir (13). Kadınların özgürleşmesi için taleplerini dile getiren erkekler bu durumu aslında kendi hayatlarını kolaylaştırmak için istemiş ancak kadınların gelişiminden ve erişebilecekleri konumdan ürkümüşlerdir. Nitekim, öykülerinde ele aldıkları kadın kahramanlar incelediğinde hep bir “sevgiye adanmışlık” görülmüştür. Kadın kahraman ömrünü ya erkeğine ya çocuğuna, ya da bir türlü dönmeyen sevgiliye bağışlamıştır. Madame Bovary’den bugüne edebiyat tarihi bu anlamda unutulmayan kadın kahramanları ağırlamıştır diyen Tekeli’nin de

işaret ettiği gibi, “Kadının kendisine atfedilen rolleri gerçekleştirebileceği tek ve en uygun ortam aile, benimsemesi gereken tek model ise “ev kadınlığı” veya “analık” olmuştur” (Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplum 342-343).

Kadın yazarlar da öncü erkekler gibi “iffet”li kadını yüceltip melek olarak göstermişlerdir. Aşırı cinsellik ve şehvet tehlikeli duygular olarak görülmüş, bu duyguya sahip olanlar kargaşa ve fitne yaratan şeytan ruhlu kadınlar olarak işaretlenmiştir. Özellikle kadınların modernleşmesi ile ilgili tartışmalarda “modern bir ailenin nasıl olması gerektiği” meselesine geniş yer veren feminist Osmanlı kadınları, Batılı yoldaşları gibi, kendilerini “milletin anneleri” olarak işaretleyen görevlerine sahip çıkmışlardır. Erkek söylemine sahip çıkarak kadının ahlaki değerlere sıkı sıkı bağlı, yumuşak başlı, fedakâr ve cefakâr olmasını önermişlerdir. Nitekim bu beklentiye özellikle Millî Mücadele yıllarında ziyadesiyle karşılık verilmiştir. Durakbaşa, “Osmanlı’nın son dönemlerinde yayımlanmaya başlayan kadın dergilerinde Osmanlı kadınlarının yavaş ilerlemeden ve reformdan yana tavır alıp, tevazu ve Müslüman ahlakına gölge düşürmeyecek ihtiyatlı bir tutum benimsediklerini” söylemiştir (Durakbaşa103) Fatma Aliye Hanım, “Hanımlara Mahsus Gazete”de çıkan yazılarında sık sık iyi Müslüman-iyi anne-iyi eş vurgusu yaparken, Halide Edib; “harem kadını”nın temsil ettiği yozlaşmış kadın kimliğine karşıt olarak “aydınlatılmış annelik” kavramını temsil eden kadın kahramanları sunmuştur. Egemen söyleme sahip çıkan kadınlar, hakları anlayışına paralel olarak, kadınların vatan, millet ve ailenin refahı için eğitilmesi gerektiğini savunmuşlardır. “Halide Edib ele aldığı kadın kahraman tiplerini betimlerken cins kimliklerini asla öne çıkarmadı ve kadının bir zevk nesnesi olmadığını ateşli bir savunucusu oldu” tespitini yapan Hülya Adak’a göre bu kahramanlar, özellikle güzel değil ama güçlü olmuş ve ulusun yararı için mücadele etmişlerdir. Toplumsallaştıkça halka yakınlaşan, fiziksel görünümünde sadeliği koruyan, süsten sıyrılmış neredeyse kadınlığını unutturmayı başarmış, ülkü sahibi faziletli kadınlar olarak görevlerini sonuna kadar yapmışlardır (İrzık-Parla 168). Batılılaşmanın nasıl olacağı veya tehlikeli bir batılılaşmanın karşısında takınılacak tavır, birbirine zıt da olsa bütün dönemlerin ve bütün akımların ortak kaygısı olmuştur. Kadınlar söz konusu olduğunda ahlaki değerler adalet duygusunun önüne geçmiş, davranışlarının erkekler ya da toplum tarafından nasıl algılandığı daha önemli olmuştur. Batı sempatisi de Batı korkusu da

hep aynı kaynaktan beslenmiştir. Eğitim oranı arttıkça roman kahramanları değişmeye ve gelişmeye devam etmiş fakat ne iyi, namuslu ve ahlaklı olmanın ne de kadının var olabilmesinin koşulları asla değiştirilememiştir. Toplumsal yaşam söz konusu olduğunda üzerlerinde kurulan baskılar nedeniyle kadınlar birey olma savaşında yenik düşmeye mahkûm olmuşlardır.

3.2.2 Hem Modern Hem İyi Anne Olmak

Cumhuriyet öncesi kadın modernleşmesinin toplumun modernleşmesinin bir aracı olarak görüldüğü üzerinde durulmuş ve buraya kadar olan bölümlerde bunun neden istendiğine açıklık getiren görüşlere yer verilmiştir. Modernleşme politikaları “anne” kavramını yüceltmış, kadınların olası bireysel seçimleri ve istekleri tamamen göz ardı edilerek bütün kadınlardan “ideal anne”ler olmaları beklenmiştir. Sürecin bir diğer temel politikası olan eğitim, bu yüceltilmiş anneliğe hizmet ederken, tarih boyunca sadece anne olarak özellikle de “erkek annesi” olarak takdir gören kadınlardan “yeni” insan yeni bir nesil yetiştirmeleri beklenmiştir. “Kadının toplum içerisinde konumunun belirlenmesi ‘millî aile’ ile sağlanacaktır diyen İttihat ve Terakki yönetimi, kadınların toplumsal hayatta yer almalarını sağlayacak çalışmalar yürütürken başarıya giden yolun sosyal devrimlerle beraber aileden geçtiğine inanmıştır” (Durakbaşı 119-121). İlerlemenin ve toplumsal değişimin anahtar kavramları olarak seçilen eğitim ve eğitilmiş kadının toplum hayatına katılma gerekliliği edebi yapıtlarda aile ve annelik üzerinden gösterilmiştir. Ataerkil söylemler ve politikalar bir yandan aileyi kutsal, anneyi yüce bir varlık olarak gösterirken, diğer yandan doğal özellikleri nedeniyle kadını aciz göstererek erkeğe bağımlı olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Esas sorun, kadınların erkeğin sahip olduğu haklardan eşit olarak yararlanmasına erkeklerin henüz hazır olmadığı ve kadınların verilen görevi itiraz etmeden benimsemeleri olmuştur. Çünkü her türlü engele rağmen kendilerine ilk defa açılan bir yolda umut ve azimle ilerlemek ve hak ettikleri saygınlığa ulaşmak istemişlerdir. “Dinsel kültürün de etkisiyle birtakım kalıplar içine hapsedilen kadın, kendisine yakıştırılan kutsal imgelerden sıyrılmak, insan olduğunu kabul ettirmek ve bu cendereden kurtulabilmek için daima savaşmak zorunda bırakılmıştır” (Berktaş, Kadınların İnsan Haklarının Değişimi 4).

Mary Wollstonecraft “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi” adlı kitabının giriş bölümünde eğitim sistemini eleştirmiş, kadınların acele varılmış tek bir sonuçtan kaynaklanan, iç içe geçen çok çeşitli nedenlerle zayıflığa ve perişanlığa mahkûm edildiğini dile getirmiştir. “Erkeklerin dışı cins olarak değil de kadın olarak gördüklerinden, onları şefkatli eşler ve akılcı annelerden ziyade, alımlı “metres” olarak şekillendirmeye yatkın olduklarını” savunmuştur (9). Osmanlı kadın hareketiyle başlayıp Cumhuriyet ile devam eden kadınlık projesinin yarattığı “anne”, “eş” ya da “yoldaş” olarak yeni kadın, erkekler açısından sorunlu olmaya devam etmiştir. Çünkü, kadınlar aydınlanmış, aydınlandıkça modernleşmiş, modernleştikçe talepkâr olmuşlardır. Doğal olarak kadının ataerkil iktidarla kurduğu en yakın ilişki, ulusun en küçük birimi olan aile içinde olmuştur. Bu ilişkinin sınırları baba, koca ve abi olarak temsil edilen erkekler üzerinden belirlenip, meşrulaştırılmıştır. Her iki dönemde de yazarların kadını esas anlamıyla ne “alafranga/modern” ne de “alaturka/geleneksel” olmasını tercih etmedikleri görülmüş, özellikle üst tabaka kadınlarının aşırı lüks düşkünlüğü, milli ve manevi değerlerden yoksun oluşları ele alınarak Batılılaşmanın Türk ailesi üzerindeki olumsuz etkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Aileden başlayarak eğitim, meslek yaşamı ile ilgili anlatılar kadına ilişkin toplumsal cinsiyet mekanizmasıyla oluşturulurken, kimlik tanımlamaları ve toplumsal yaşam yeniden kurgulanmaya başlanmıştır. Doğu-Batı sorununun çoğu zaman ulusal-kültürel kaygılarla iç içe geçtiğini tespit eden Nurdan Gürbilek, bu kaygıyı “Türk ruhunun en büyük işkencesi” olarak tanımlayan Peyami Safa gibi yazarların, “Batılılaşma”, “ulusal-kültür” ve “kültürel kimlik” gibi sorunları tartışmak yerine ruhsal bir işkenceye dönüştürmelerini eleştirmiştir. “Modern Türk edebiyatının özellikle romanların, bir kadınsılaşıma endişesine, bir efemineleşme korkusuna yani “erilliği kaybetme korkusuna” doğduğunu ve bu korkunun hemen hemen her zaman içinde bir erişkinliği yabancıya kaptırma ya da çocukluğa çakılıp kalma korkusu taşıdığını ileri sürmüştür (Gürbilek, Kör Ayna Kayıp Şark 10). Halit Ziya ise, romanlarında İstanbul’un elit kadınlarını ele almış, bu kadınların aşırı lüks düşkünü ve milli ve manevi değerlerden yoksun oluşlarını eleştirerek, onların Türk ailesi üzerindeki olumsuz etkilerini göstermek istemiştir. “Kadınsı erkek” ve “züppe” tiplerden sonra ilk gerçek kahramanlara Halid Ziya’nın romanlarında ulaşılmıştır” diyen Parla’ya göre, “Sanattaki bilginin, son derece muğlak ve kesinlikten uzak olmasına rağmen, en az bilimin sağladığı bilgi kadar önemli olduğu fikri, ilk kez Halid Ziya’nın romanlarında dile getirilmiştir” (Parla, Yazar ve Başkalaşım 78).

Erkekler modernleşmeyi içselleştiren ama ölçülü yaşayan, eğitilmiş, kültürlü, erkeğin otoritesine koşulsuz olarak boyun eğecek itaatkâr kadınları dolayısıyla “ideal anne”leri tercih etmiş, bu nedenle olay örgüsü içinde neden-sonuç ilişkisine yer vermeye çalışmışlardır. Bir kadının hangi toplumsal özelliklere sahip olması gerektiği ve aksi durumlarda bunun bedelinin ne şekilde ödenmesi gerektiği çok açık olarak dile getirilmiştir. Nitekim, bu anlamda en önemli örneklerden biri olarak gösterilen Halit Ziya’nın “Aşk-ı Memnu” adlı yapıtında; hem modern bir “kadın”, hem bir “anne” adayı olarak Bihter’in, aşırı hırslı, “fettan” bir kadın olan annesi Firdevs Hanım’a benzememek için verdiği mücadele boyunca yaşadığı çelişkiler ile deneyimler konu edilmiş ve öykü kahramanın hazin sonu ile noktalanmıştır. Kahramanın hayatı ile ilgili aldığı tüm kararlar evliliği dahil, para düşkünü çıkarıcı annesine karşı gösterdiği tepkilerin bir sonucu olmuştur. Annesine benzemeye başladığını düşündüğü an, kararlarını yeniden sorgulayıp doğru bile olsa geri adım atmayı tercih etmiştir. Bir kadın olarak kendisinden, çıkarları peşinde ilerlemek yerine manevi huzur peşinde koşmayı tercih etmesi beklenmiştir. Yazarların bu tarz beklentilerini değerlendiren Rosalyn Baxandall, “Amerikan Sendikalarında Kadınlar” başlıklı makalesinde tarihsel bir çözümleme yapmış, “Erkeklerin gözünde kadınların, güçlüklerden ve güç işlerden yılmayan otoriteye saygılı varlıklar olduklarını” ileri sürmüştür. “Kadınlar, ekonomik bakımdan ilerleyip, manevi huzur peşinde koşan birer çalışan olmak yerine, kendilerini eş veya anne olarak tanımlamayı yeğ tutmuşlardır” (Baxandall’dan al.y. Oakley 80). Nitekim, öykünün sonunda Bihter karşı karşıya kaldığı büyük çıkmazda, aşk ile erdem arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılmıştır. Ne anne ne de eş olarak var olamamış, kendisini beklenmedik yasak bir aşkın içinde bulmuştur. “Biçare Bihter” hem annesine benzediği hem de yaşadığı mutsuzluğun neden olduğu bir “hata”nın bedelini ölümü seçerek ödemiştir. Bu dönemin dram romanlarında, Eski Yunan tragedya anlayışından farklı olarak daha anlaşılır bir alın yazısının kurgulandığına değinen Moran; “Bilim adamlarının getirip yerleştirdiği Determinizm ilkesinin, tragedya ve romanda hakim kılındığını ifade etmiştir. Yazarlar, bireyin yazgısını hem içinde yaşadığı çevre ve koşullar, hem de kalıtım yoluyla belirlemişlerdir” (Moran, II 101). Cumhuriyet Dönemi’nde de bir özel alan objesi olarak gösterilmeye devam edilen kadınlar, yüklendikleri görev duygusuyla cinsel kimliklerinin farkında olamamış, kazanılmış haklarına rağmen haksızlığa uğramaktan kurtulamamışlardır.

Aile reisi olarak erkeğin tam gün çalışmasının öngörüldüğü, ev ve çocuk yetiştirme işlerinin kadınlar tarafından karşılıksız yapıldığı “modern aile” bir model olarak sunulmuştur. Ataerkil düzen içinde devletin temel kurumu olan ailenin, toplumun hem aynası hem de bağlantı noktası olduğunu ifade eden diyen Millet, “Bir prototip olarak aile kurumunun birey ile toplumsal çatı arasında bir aracı olarak, politik ve diğer faktörlerin yetersiz kaldığı yerde denetim görevini yüklediğini ve düzenin devamlılığının bu şekilde sağlandığını” ileri sürmüştür (60). Hem “modern bir kadın” hem de genç “bir anne adayı” olarak Bihter ve benzeri kadın kahramanlar, “kız” kimliklerini benimsemiş fakat birey olmaya özenerek geleneksel anlamda kendilerini “kadın” ya da “anne” olmaya hazır hissetmemişlerdir. Halit Ziya Uşaklıgil eserinde bu sorunu da ele alırken, Bihter’in karşısına neredeyse kendi yaşında olan üvey kızı Nihal’i koymuştur. Üvey anne-kız çatışması, sonunda anne-kızdan uzak bir arkadaşlık ilişkisine dönüşmüş olsa da modern bir kadın olarak Bihter, yazarın gözünde ideal anneliği hak eden bir karakter olamamıştır. Üstelik o, eşinin ısrarlarına rağmen çocuk sahibi olmayı da reddetmiştir. Annelik ilişkilerinden kopmaya sebep olarak öne sürülen bu ikili durumlar, toplumsal cinsiyet rollerinden bir kaçış veya bir çeşit direniş olarak gösterilmiştir. Bu bakış açısının dönemin sosyal yapısına da yansıtıldığını söyleyen ve kadın kahramanların ikircikli gelişim hikâyeleri ile kadın hareketlerinin ulus-devlet inşasına dahil olma biçimini feminizm odaklı inceleyen Sancar, “Anneliği özel olarak desteklemeyen modernistlerin, kadın ve erkek arasında hiçbir fark görmediğini, ‘annelik’ odaklı feministlerin ise, anneliğe özel bir anlam atfedilmesine karşı çıkararak, annelik sorumluluğunun devlet ve kamu tarafından paylaşılmasını savunduklarını” ileri sürmüştür (Sancar 76-77). 19. yüzyıl erkeğinin kendisine uygun gördüğü eş, modernleşmeyi içselleştiren ama ölçülü yaşayan, eğitilmiş, kültürlü, erkeğin otoritesine koşulsuz olarak boyun eğen itaatkâr kadın olmuştur. Görevleri daima cinsel kimliğinin önüne geçen kadın, anne olmuş, eş olmuş, evlat, kardeş, gelin olmuş fakat kendi olamamıştır. Çünkü, toplumsal cinsiyet rolleri her ne kadar iyi niyet çerçevesinde inşa edilmiş olsa da, babaerkil düzen içinde iktidar ilişkilerinin ilk kurulduğu yer aile olmuştur. Toplumsal düzlemde özel alan olarak seçilen aile kurumu toplumun hem aynası hem en önemli birleştirici unsuru olmaya devam ederken, bir anne ve bir eş olarak kadının daima asli görevine sahip çıkması beklenmiştir.

3.3 Türk Edebiyatın 'da Toplumsal Cinsiyetçi Söylem (Gender)

İnsan ilişkilerinde var olan bütün farklılıklara rağmen bütün toplumların varoluş efsanesi içerisinde kadın-erkek rollerinin oluşturulması benzerlikler göstermiştir. Bu anlamda bütün araştırmacılar, kadınların uğradıkları ayrımcılığın yok sayılamayacağını, ayrımcılığın tüm dünyada ve tarih boyunca kadınların bedeni ve ruhunu zedeleyen hatta “ölüme kadar vardırıran” bir durum olduğunu kabul etmişlerdir. Uzun yıllar hatta hâlâ birçok yerde insan haklarından yararlanma olanağı bulamayan kadınların, tarihin her döneminde ezilen bir grup oldukları savının geçerli olmadığını söyleyen Engels, kadınların tarih öncesi ilkel topluluklarda oldukça güçlü bir konumda olduğunu, özel mülkiyetin ve köleci toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte bu gücün kadınlardan erkeklere geçtiğini savunmuştur (Engels 68-79). Tarihin en eski köleci toplumlarından bu yana toplum içinde ezilen, ikincil ve eşitliksiz olma durumu devam eden kadın, çok uzun yıllar boyunca dinsel- kültürel yapılar içinde kötülük ve fitne kaynağı olarak gösterilmiştir. Tanrı buyruğuna karşı gelip ilk günahı işleyen Havva'nın soyu olarak lanetlenen kadın, birçok kültürde doğuştan günahkâr sayılıp cezalandırılmış veya en aşağı bir varlık olarak ötekileştirilmiştir. Birçok toplumda belli dönemlerde kölelerle bir tutulan, kocası tarafından dövülen ya da kocası tarafından başkasına hediye edilen kadınlar, tüm kötülüklerin kaynağı olarak gösterilmiş ve miras hakkından mahrum bırakılmışlardır. Kendi üstünlüklerine olan sarsılmaz inançlarını daima koruyan erkekler, kadını geri plana itmek için geliştirdikleri söylem/dil sayesinde kurdukları hakimiyeti sürdürme olanağı bulmuşlardır. Toplumun en ince damarlarına kadar işleyen bu kültür, özel alan içerisinde tanımladığı kadının bu alandaki rollerini de belirlemiş ve kadına ücretsiz işçi muamelesi yapmıştır. Bu sürecin İ.Ö 3500-3000 yılları arasında ilk kentsel devletlerin yapılanmasıyla ve yazının bulunmasıyla başladığını tespit eden Berktaş, yazının sağladığı güçle kayıtları kendi tekelinde tutan tapınak rahiplerinin mülk sahibi olmalarının sınıflı toplumun ortaya çıkmasını sağladığını söyler. Böylece, “Mülkiyetin miras yoluyla babadan oğula geçmesini güvence altına alan ve kadınların cinselliğinin kontrolünü erkeklere veren ataerkil aile yapısı kurumsallaşarak yasalara girmiştir” (Berktaş, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın 80-81).

19. Yüzyıldan itibaren kapitalizm sürecinde kadını yok sayan geleneksel toplum düzeni değişmeye başladığında, “cinsellik” kavramı öne çıkmış ve toplumsal cinsiyet rolleri yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. “Cinsellik” kavramının bu yıllarda kullanılmaya başlamasının ne küçümsenecek ne de abartılacak bir durum olmadığına ve bu kavramın kullanımının farklı olaylarla bağlantılı olarak geliştiğine işaret eden Foucault, “Cinselliğin Tarihi” adlı çalışmasında “Bunlar, üremenin biyolojik mekanizmalarını olduğu gibi davranışın kişisel ya da toplumsal değişkenlerini de kapsayan çeşitli bilgi alanlarının gelişmesi; dinsel, hukuksal, eğit-bilimsel, tıbbi kurumlardan destek alan, kısmen geleneksel kısmen de yeni bir kural ve normlar bütününe yerleştirilmesi ile ortaya çıktı” demiştir (117). Erkek eliyle inşa edilen ve kadının ikincil konumunu destekleyen bu süreç, onun özgür iradesini yok sayarak ilerlemiş ve kendisini biyolojik ve toplumsal olduğu kadar ekonomik eşitsizliğe bağlı olarak da üretmiştir. “Temelde büyük bir birlik olsa da çeşitlilikler, uyumsuzluklar hep vardı” diyen Fronçoise Heritier, “Kadınların En Güzel Tarihi” adlı kitapta “Cinsiyetler arası değer ayrımcılığının” her dönemde ve her yerde baskın olduğu dünyamızda; çirkin, aptal ve sevimsiz de olsa bir erkeğin, akıllı, cömert, çalışkan ve eğitilmiş dahi olsa bir kadından daima değerli sayıldığını” ileri sürmüştür (Heritier vd. 4). Sanayi ve bilgi toplumunun gelişim sürecine paralel olarak, kadını erkekten ayıran uygulamalar ve toplumsal cinsiyete ilişkin önyargılar da gelişip, dönüşerek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Birçok kadın kendisini bir meslek sahibi olmaya hazırlamasına ve meslek edinmesine rağmen kadınların geleneksel rollerinden sıyrılması mümkün olmamış ve erkeklere oranla daha düşük statülerde konumlandırılmışlardır. Yasal olarak kadınların siyasete katılmasının önünde herhangi bir engel bulunmasa bile, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı beklentiler nedeniyle, kadın temsili olması gerekenden oldukça düşük oranlarda seyretmiştir. Kadınlara yüklenen çocuk bakımı, ev işleri ya da yaşlı bakımı gibi görevler yüzünden siyasete ayıracak zaman ve enerjiyi bulamayacakları ileri sürülmüştür. Dolayısıyla kadınların örgütlü hareketi veya siyasi parti faaliyetleri dolaylı olarak kısıtlanmıştır. Devrimlerin rol modeli olarak kadınlar her daim, “iyi anneler” olarak öne çıkarılmışlardır. “İlkel toplumların kadına karşı efsanelere evrilen tabu ve manalar ile gösterdikleri olumsuz tavra karşı, tarihsel kültürlerde cinsiyet siyasetinin, önce ahlakla ve sonra edebiyat yoluyla rasyonelleştirildiğini” iddia eden Millett de, Foucault gibi, bu durumun modern dönemde bilimsel gerekçelere dayandırılarak ilerlediğine inanmıştır (51). Nitekim, kadın isyanına, yürütülen bütün kadın

hareketlerine rağmen, tarih boyunca ne kadına dair olguların yeniden üretilmesine hizmet eden üstünlerin ne de geleneksel toplumsal zihniyetlerin tamamen silinmesinin önüne geçilememiştir.

Osmanlı modernleşmesiyle gündeme gelen ve Cumhuriyet ile devam eden toplumsal değişim tartışmalarının merkezinde yer alan aydınlar kadın konumunu iyileştirmek istemişlerdir. Yıkılmaya yüz tutmuş bir imparatorluğun yoksunluk dolu ortamında doğan ve sürdürülmeye çalışılan bu sancılı kültürel arayış döneminde çok yavaş ilerlemiş olsa da, bir kimlik bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Batılılaşma yönünde uygulanan reformlar ile kadınlar yeni bir cins kimliğine büründürülmeye başlanmıştır. Osmanlı toplumunun dini anlayışında her ne kadar kendine özgü öğeler var olsa da, devletin genel ideolojisi İslam'dır ve kendilerini İslam kültür ve normlarının biricik temsilcisi olarak gören yazarlar, Batı'nın normları ile Doğu'nun geleneği arasında sıkışıp kalmışlardır. Batı'nın Doğu karşısındaki üstünlüğünün, gücünü pozitif bilimlerden alan bir akıl tarafından oluşturulduğunu varsayan -temelde İslami düşünce ağırlığını muhafaza ediyor olsa da- yazarlar, Batılı düşünme biçimlerini topluma yerleştirmek istemişlerdir. İnsan aklının doğaya hükmetmesi gerektiği fikri olumlanmış ve dönemin sömürgeci zihniyetinin meşru temeller üzerine oturtulması gerekmiştir. Nitekim, devlet yapılanmasında toplumun en küçük kurumu olarak "aile" güçlü devlet ile ilişkilendirilmiştir. Otoriteyi kaybetme kaygısı taşıyan modernistler, modern olmak ya da olmamak arasında yaşadıkları bu çelişkilerini ve endişelerini en belirgin şekliyle romanlara yansıtmışlardır. Modern görünümlü kadın ve erkekler, aşırı Batılı olmakla suçlanarak hor görülmüşlerdir. Doğru yoldan saptıkları düşünülerek aşağılanan Batıcı erkekler "züppe," kadınlar ise "fettan" ya da "alafranga" olmakla suçlanmışlardır. "Kadının, ya zevce, ya ana, ya da metres (sevgili) olarak erkeğin gereksinmelerini karşılayan, ona destek olan, onu tamamlayan bir varlık olarak, ne tarihin ne de toplumun öznesi olamadığına dikkat çeken Tekeli, "Sadece erkeğin bir "alter egosu", ona göre tanımlanmış öteki kişi olarak kadın; varlığını sadece çevresindeki erkeklere göre şekillendirebilmiştir" demiştir (Tekeli, Feminizmi Düşünmek 33). Romanlarda kadın erkek ilişkileri özendirilmiş fakat erkekler kendilerine yakışmayacak kadınlara karşı uyarılmışlardır. Sahip oldukları "ben" duygusu hep öne geçmiş, "kötücül" özellikleriyle ötekileştirilen sevgiliye veya hayallerindeki eşe karşı da aynı şekilde yaklaşmışlardır. Eş olarak iyileştirilmiş meziyetleri olan eğitilmiş, ahlaklı, itaatkâr cariyeler önerilmiştir. Toy bir İstanbul

beyefendisinin, bir hayat kadınına aşık olması ve hayatının altüst olmasının öykülediği “İntibah” yazarların genel tavrı açısından önemli bir örnek teşkil etmiştir. Namık Kemal, İstanbul’un tanınmış fahişelerinden olan Mehpeyker’in etkisinden kurtarmaya çalıştığı kahramanının üzerinden evlenilecek kadın modelini yaratmıştır. “İdeal kadın cinsel arzunun nesnesi olarak gösterilmez, çünkü fiziksel güzelliğiyle değil, manevi meziyetleri yani iffetiyle dikkati çekmiştir. Bu genç kızlar, erdemli, masum, edilgen ve yumuşak başlı bakirelerdir. Otoriteye baş kaldırmaktansa, sevgililerine sadakatlerini kanıtlamak için ölmeyi tercih etmişlerdir” (Moran I, 42).

Yeni bir toplum ve yeni bir insan modeli yaratmaya çalışan Cumhuriyet yönetimi de, edebiyatı ideolojik bir aygıt olarak kullanmış ve birçok yazar ortaya koydukları romanlar aracılığıyla Cumhuriyet ideolojilerini benimsetme görevini üstlenmişlerdir. Ulusun kurucu ögesi olarak erkekler hem ailenin, hem devletin reisi olarak ulusu yönetmekle görevlendirilmiş, kadınlar ise onların yanında ve “yardımcıları” olarak konumlandırılmışlardır. Bu yardımcıların erkeklerden farklı bir biçimde, -dişil yollardan- inşa etmekle görevli kılındığını söyleyen Sancar, bu dişil yolun eninde sonunda eve, aileye ve çocuk yetiştirmeye yöneldiğini ileri sürmüştür.(Sancar 206). Tanzimat romanlarında olduğu gibi yine iffet ve erdem ön plana çıkarılırken, yeniden biçimlendirilen Cumhuriyet kadınının kamusal alana çıkışı namus ve şeref kavramlarıyla denetlenmiştir. Batılı modern kadının giyim-kuşamından davranış biçimine kadar uyması gereken bütün kurallar roman kahramanları aracılığıyla resmedilmeye başlanmıştır. Fedakâr anne ve namuslu eş olarak konumlandırılan kadın ile evi geçindirmek zorunda olan erkek arasındaki toplumsal iş bölümünün çocuk yaşlardaki tezahüründen öte bir durum olmadığını dile getiren Agacinski’ye göre, “İçine doğduğu toplum daha bebekken kişiyi uygun gördüğü davranış kalıpları içine sokarak şekillendirmiş, çocukların beslenmesinden, giyimine, oyunlarına kadar her şey cinsiyetçi imgeler ve söylemler içermiştir” (Heritier vd. 211). Batı’da olsun Türkiye’de olsun modern toplum hayaliyle yola çıkan yazarların hemen hemen hepsinin aynı amaca hizmet ettikleri görülmüştür. “Bir kadının hiçbir şekilde kendisini özgür hissetmesine izin verilmemeli derken görüşlerini doğaya dayandıran J.J. Rousseau’ya göre, kadınlar söz konusu olduğunda verilmesi gereken tek erdem sadece itaat olmuştur. Romanlarında “Kadın doğal kurnazlığını kullansın diye, korkutularak yönetilmeli ve erkek ne zaman rahatlamak isterse, ona tatlı bir arkadaşlık

sunacak alımlı bir nesne olsun diye, ‘koket bir nesneye’ dönüştürülmelidir” diyerek kadınları aşağılayan bir dil kullanmıştır (Wollstonecraft 39).

Türkiye’de modern toplum hayaliyle yola çıkan yazarların hemen hemen hepsi benzer ideolojilerle yola çıkmış ve “arzu ettikleri” medeni kadın tipini ve aile modellerini tanımlayarak, toplumsal cinsiyet kurumuna hizmet etmişlerdir. Geleneksel değerlerin, din ve ahlak kurallarının gözetildiği bir toplum yapılanması içerisinde eğitilen ve şekillendirilen “aciz kadın” üzerinden ancak kendi iktidarlarını sürdürülebilir kılmışlardır. Birçok yazarın hakim söylemin etkisinde oluşturduğu kadın imgeleri, erdemli, masum, edilgen ve yumuşak başlı bakirelerdir. Bu kadınlar otoriteye baş kaldırmaktansa, sevgililerine sadakatlerini kanıtlamak için ölmeyi tercih etmişlerdir. Nurdan Gürbilek, Halit Ziya ve kahramanlarının ruhsal çözümlemesini yaptığı okumasında, “kahramanın yazgısıyla romanın yazgısı” arasında bir ortaklık kurmuş, ayna karşısında çıplak vücudunu seyreden Bihter’in çıplak vücuduna duyduğu “narsisistik” hayranlığı, yazarın bakış açısıyla ilişkilendirerek, aslında yansıtılmak istenenin “yazarın kendi ruhu” olduğunu savunmuştur (Gürbilek, Kör Ayna Kayıp Şark 155). “İyi niyetli” erkek anlatıcı tarafından anlatılan romanlarda erkek “arzunun nesnesi” olsa bile, erkek arzusu kadınları nesneleştirmemek için genellikle cinsellikten arındırılmıştır” diyen Moran’a göre arzunun kriteri kadının eğitimi, milli değerleri sahiplenmesi, akli ve bilgisi olmuştur (Moran I, 42). Bu bağlamda, erkeğin sahip olduğu ki çok çok eski yıllara dayanan ve erkeğin ruhunun derinliklerine işleyen bu “ben” duygusunun, kendisini daha çok seven, kendisinin karşısında kadının arzularını hiçe sayan, görmezden gelen bir erkek anlayışına dönüştüğünü göstermek istemiştir. Cinsel kimlik üzerinde duran Judith Butler, “Cinsiyet Belası” isimli kitabında Foucault’ya geniş yer vermiş ve bu fikirleri geliştirerek cinsel kimliğin sürekli olarak yeniden yapılandığı bir iktidar modeli önermiştir. “Cinsiyetli bedenler ile kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyetler arasında kökten bir süreksizlik olduğu varsayımından yola çıkıldığında, erkekliğin inşasının erkek bedenlere mahsus olacağı, kadınların da yalnızca dişi bedenlere yorum getireceği anlamına gelmeyeceğini” ileri sürmüştür (Buttler 50).

Toplumun bütününe kapsayan yeni ve eşit ilişkiler erkekleri olduğu kadar kadınları da etkilemiştir. Cumhuriyet sonrasında kadınlar, dinsel ve etnik cemaatlerin baskısından önemli ölçüde kurtulmuş ve kamusal alana girme olanağı bulmuşlardır. Tüm bu

gelişmelere rağmen kadının aile kavramı çevresinde şekillendirilip, öncelikle ve karşılıksız olarak ev ortamında istihdam edilmesi ve kadının sürekli olarak verili kurallarla denetlenmesi kadının kurtulsa da özgürleşemediği gerçeğine hizmet etmiştir. Türkiye’de “modern cinsiyet rejimi” ile “modern siyasal rejimin” karşılıklı oluşum tarihi erken zamanlarda başlamıştır tezini savunan Sancar, “Ulus ile aile arasında kurulan ideolojik ve politik bağ -aile ile ulusun birlikte inşa edildiği düşünüldüğünde- sayesinde her ikisinin birlikte cinsiyetlendirildiğini” ileri sürmüştür (Sancar 206). Kadınların görünür olmasını ulus-devletin kuruluşu için önemli gören ancak ahlaki değerlerden uzaklaşma veya yozlaşma tehlikesinden çekinen seçkinler, modern kadının hareket alanını kısıtlayan yeni işaretler ve kalıplar dizisi oluşturmuşlardır. Rejimin inşasında modernleşmenin sağladığı özgürlükçü ve refah yaşantının getireceği “tehlikelere” karşı önlem almak amacıyla yapılan bu düzenlemeler, kendi olmak isteyen kadının hareket alanını sınırlamıştır. Bu şartlar altında Cumhuriyet kadını, kamusal alanda rahatsız edilmeden ya da zorlanmadan çalışabilme olanağı bulmuş fakat var olma mücadelesi içinde kendisini gerçekleştirme olanağına kavuşamamıştır. “Nasıl ki, çarşaf kadını saklamakla onun kadınlığını tartışmasız biçimde sergilemişse, kadın devlet görevlisinin de ağırbaşlı giysileri ve açık yüzü, ancak kadınlık vurgusunu kaldırıp ‘cinsiyetsiz’ bir kimlik yansıtarak, cinsel elde edilmezlik yolunda güçlü mesajlar yayabilmiştir” (Kandiyoti 235).

Kadına bedeninden ve isteklerinden korkmayı öğreten eril söylem, toplumsal ahlak kuralları ile meşrulaştırılan davranış biçimleri ve kadınlığa koyulan sınırlar kadınları vicdan ve akılla değil, korku ve inançla şekillendirmiştir. “Bütün bu kurallar ve politik söylemler iktidarın da beklediği bir uysallıkla toplum tarafından sindirilmiş ve onaylanmıştır. “Doğal” varoluş biçimi “suskunluk” olan kadın, kendi üzerinden ama kendi isteği dışında koyulan kurallar nedeniyle kamusal alanda var olma mücadelesini en baştan kaybetmiştir” (Irzık-parla 7). Nitekim, modern kadın projesine inanan ve kadını değiştirmeye yönlendiren modern erkek yine de hep kadına yaslanma ihtiyacıyla onun özgürleşmesinden korkmuş ve ataerki ile arasına yeterince mesafe koymayı başaramamıştır. Bu anlamda Meşrutiyet’in ve Cumhuriyet’in aydınlanmış erkeklerinin kadınların konumu ile ilgili söylemleri benzerlik göstermiştir. Kadınları modernleştirme gereğinin yansırı erkek ayrıcalıklarını da doğal olarak sahiplenmiş ve bu konuda taviz vermeye asla yanaşmamışlardır. Ataerki toplumsal yapının politik temsilcileri olarak Meşrutiyetçi erkekler kendi yasadıkları entelektüel ortamlarda

“kadınsı” olmayan bir eril modernliğin öncüleri olmaya çalışırken, Cumhuriyet’in seçkin erkekleri kadın hakları ve özgürlüklerini makul sınırlar içinde tutmaya devam etmişlerdir. Bugün hala kadın bedeninin aile kavramı sayesinde disiplin altına sokulduğu, toplumların ve bireylerin bu yeniden üretiminde din olgusunun öne çıkarılarak önemini muhafaza ettiği, kendi kendisini sürekli üretip, dolaşıma sokarak iktidar ilişkilerini yönlendirdiği görülmüştür. Üretilme süreci ve şekilleri toplumdan topluma farklılık gösteren “ataerkil pazarlıklar” veya “ataerkillik” kavramına farklı bir açıdan bakan Kandiyoti, “Kadınların aktif ya da pasif direnişlerinin hem niteliğini, hem de biçimini etkileyen bu olguların, iki cinsiyet arasındaki gelişen ve her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağına dönüştüğünü” söylemiştir. (Kandiyoti 114).

Kadını ev içi alanla sınırlayan ve toplumsal yaşamdan dışlayan geleneksel eğilim feminist tepkiyle karşılaştığında, “kadın sorunsalı” farklı açılardan yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. 1960’lı yıllarda gelişen yeni bir bilinç ve yeni politikalarla oluşturulan ikinci feminist hareket sürecinde kadının konumu yeniden sorgulanmış ve yaratılan kimliklerin sadece birer kurgu olduğu iddia edilmiştir. Toplumsal yapılanma süreçlerinde kadınların katkılarını görmezden gelen ve kadını yok sayan bakış açısı eleştirilmiştir. “Tarihçiler rastlantı sayılamayacak bir dikkat ve özenle, cinsel devrimi görmezden gelmişler ve bunu ya kadınların oy hakkı çılgınlığının bir göstergesi ya da cinsel bir modanın düşkünlüğü olarak yorumlamışlardır” (110) diyen Millett gibi öncü kadınlar, öncelikle kendi tarihlerine sahip çıkarak görünür olmanın koşullarını yeniden belirlemeleri gerektiğini ilan etmişlerdir. Toplumsal değişimler, geleneğe başkaldıran modernist atılımlar, özgürlük arayışları ve cinsiyetler arası eşitlik söylemleriyle ilerleyen bu sürecin sonunda kadın meselesi, kadın özerkliği ve cinsel özgürleşme söylemine evrilmiştir. Aynı yıllarda “İkinci Cins” adlı eserini yazan Simone de Beauvoir, erkek egemen edebiyatın kadınları nasıl temsil ettiğini sorgulamış ve bu alanda önemli bir çığır açmıştır. Kadınlığın belli bir hiyerarşi içinde ve kadın-erkek cinsini içeren bir yorumla inşa edilmiş olduğu ileri sürülerek, Beauvoir’ın “kadın doğulmaz kadın olunur” sözü dönemin sloganı haline getirilmiştir. Hak ettikleri oranda toplumsal temsile ulaşabilmeleri için maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldıracabilecek bir siyaset üretilmesi gerektiğine inanan kadınlar, bu çabanın önündeki en büyük engelin ataerki olduğunu kabul etmişlerdir. Tüm toplumsal cinsiyetleri

içeren ve erkekler tarafından kurulmuş olan mevcut sistem içerisinde kadınların var olabilmesi ancak erkeklerin koyduğu kurallara uyulması durumunda mümkün olabilmektedir. Cinsiyetleri kategorilere bölerek kadın ve erkeğin rollerini belirleyen ataerki sistem, devamlılığını sağlamak için bünyesindeki bütün öğelere ihtiyaç duymuştur. “Tüm dünyadaki toplumsal sistemler göz önüne alındığında, bunları oluşturan hiyerarşik düzenin bir yapısı olarak, [...] biyolojik damgaların cinsel ayrımcı ve ırkçı ideolojilerle iç içe geçmiş bir sistemden beslendiği ileri sürülmüştür. Bu ideolojilerin veya erkekler eliyle inşa edilen bu sistemin, kadınların öne çıkma taleplerini veya özgür iradelerini kırarak ilerlediği iddia edilmiştir” (Pelizzon 25).

Kadının eve kapatılarak ev içi faaliyetlere mahkum edilmesinin ezelden beri süren yalın bir gerçeklik olduğu durumu toplumsal rollerin genel anlamda “geleneksel” olduğuna dair görüşü kuvvetlendirmiştir. Dünyanın bütün kadınlarıyla benzer sorunları ve benzer acıları yaşayan Osmanlı-Türk kadını çözüm aşamasında farklı uygulamalardan geçmek zorunda kalmıştır. Batı’da kendiliğinden gelişen kadın hareketlerinin Türkiye’de tabandan değil de yukarıdan müdahale ile siyasallaşmış olması bu durumu etkileyen en önemli unsur olmuştur. Kendisine sunulan yaşam tarzına ve haklara rağmen kendi kimliğini tanımlayamayan kadının bireysel özgürlüğünü kazanması da mümkün olmamıştır. Berktaş, Kadınların bağımsız bir bilinç ve hareket geliştirememiş olmalarını, aile içinde ve daha genel olarak toplum içinde var olan toplumsal cinsiyet kalıplarının, rollerinin ve ilişkilerinin köktenci bir sorgulamayla sarsılmamış olduğuna bağlamıştır (Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi 20). Nitekim, devlet/ataerki kökten değişimi önlemek için, kadının giyiminden gezmesine, seyahat biçimine, toplumsal ilişkilerine, özel ve kamusal yaşamın her alanına karışma hakkını kendinde görmüştür. Çünkü, “İslam toplumlarında kadının konumunun değişmesi neredeyse devlet ve toplum yapısının değişmesi olarak görülmüştür” (Çakır 411). Cumhuriyet kazanımları doğrultusunda yasal olarak cinsiyet eşitliği sağlanmış olsa da, erkeklerle eşit haklara ve fırsatlara kavuşturulan kadınların bu haklarını ne şekilde kullanabilecekleri yine erkeklerin kontrolünde ve onların arzuları doğrultusunda uygulanmıştır. “Şeriat düzeninde kamusal alandan dışlanmaları şeriat döneminin çarpıcı bir göstergesi idiyse, yasal olarak eşit yurttaş kabul edilmeleri de Cumhuriyet’in ayırt edici göstergesi olmuştur” (Berktaş, a.g.y. 17-18). Erkeklerin bu bakış açısıyla ilgili olarak Atatürk’ün, “aydınlandıkça tahammül sınırlarının genişleyeceği” öngörüsü ne yazık ki

gerçekleşmemiş, Cumhuriyet ideolojisini fazlasıyla içselleştiren kadınlar, tam da bu yüzden bağımsız bir bilinç geliştirememişlerdir. Toplumun yarısını oluşturan kadınların, yıllarca “kadının yeri evidir” söylemiyle siyaset, iş dünyası ve kamu hayatından uzak tutulmak istenmesi karar mekanizmalarından da dışlanmalarına neden olmuştur. Meşrutiyet aydınlanması içinde erkeklerin öncülüğünde başlatılan ve erkeklere rağmen yürütülen kadın hareketlerinin kesintiye uğratılmadığı bir durumda nasıl bir toplum inşa edilmiş olabileceği sorusu yıllar boyu zihinleri meşgul etmiştir. Özel alandan toplumsal alana doğru ilerleyen bütün hareketler ve bu hareketler çerçevesinde oluşan kadınlık olgusu her seferinde erkeklerin inşa ettiği duvarlara çarpmış, cesareti ve şevki kırılan kadınların bu duvarları yıkması ne yazık ki mümkün olamamıştır.

3.4 Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı

Millî Mücadele dönemi tüm sanatçıların ortak bir ülkü çevresinde toplandığı, geçmişin eğitim sistemi ve kurumlarının eleştirildiği, yeninin kurulmasında gerekecek özverinin altının çizildiği bir dönem olmuştur. 1923 yılında yeni Türkiye'nin kuruluşu ile birlikte zorlu bir dönem başlamış, yeni misyonlarıyla yazarlar kaldıkları yerden görevlerine devam etmişlerdir. “Atatürk’ün, aydın bir insan ve devlet adamı olarak önemle üzerinde durduğu konulardan biri hitabet biri de edebiyat olmuştur” diyen Afet İnan, onun bir mülakat sırasında sarf ettiği sözleri bizzat dikte etmiştir;

Osmanlı devrinde ve bugüne kadar geçen Cumhuriyet çağında ve bundan evvelki Türk kültürel çağında ve hatta bütün kültürü medeni cemiyetlerde edebiyat denildiği zaman şu anlaşılır; Söz ve manayı, yani insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını bunları dinleyenleri ve okuyanları, çok alakalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatı. Bunun içindir ki edebiyat ister nesir olsun ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, bilhassa musiki gibi, güzel sanatlardan sayılabilmektedir (393-394).

Bu hedef doğrultusunda, Türk Edebiyatı’na toplumcu bir karakter kazandırmak ve geniş kesimlere ulaşabilmek için yazı diliyle konuşma dili arasındaki farkın bir an önce ortadan kaldırılması gerekmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında başlatılan dilde sadeleşme çabaları aralıksız olarak sürdürülmüştür. Şiir, roman, hikâye ve tiyatro gibi

türlerde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Halkı okumaya teşvik ederek bilinçlendirmek amacıyla, başta edebiyat olmak üzere sanat üretiminde sadeleşmeye gidilmiş, fedakâr ve özverili kahramanlar aracılığıyla idealize edilen yeni bir Türk toplumu yaratılmaya çalışılmıştır (Tokuroğlu 80). Osmanlı Devleti'nin çökme tehlikesine karşı üretilen ideolojilerin bu kez Türkiye'nin egemenliği ve bağımsızlığı için üretilmesi gerekmiş, ulus-devleti güçlü tutma kaygısı “geçmiş” düşüncesinin yaratılma sürecini başlatmıştır. Halide Edip'in Türk milleti ve Türk kadınları için kurduğu ütopya ve idealler, dönemin Türk Milliyetçiliği söylemiyle uyum içinde olmuş, “Erkekler kadar çalışkan bir Türk kadını” imajının milli bir karakter olarak yansıtılmasına neden olmuştur. “Osmanlı harem kadınlarının yerine konulan bu karşı imge, hem oryantalist söylemin içerdiği kadın imgesini, hem de Osmanlı-Türk toplumunda geçerli olan muhafazakâr feminite/dışılık biçimlerine ve imgelerine karşı bir model sunmuştur” (Durakbaşı195). Yok olmanın eşiğinden dönen bir toplumun yeniden var olmayı başaran kahraman halkı, çıktığı yeni yolda gelecekte tekrarlanabilecek tehlikelere karşı uyarılmıştır. Romanlar yine egemen söylemin “ideolojik” aracı olarak kullanılırken, Cumhuriyet'in kurucu erkekleri kadın ve aile tanımlamalarını kendi arzularına göre yapmışlardır. Medeniyetçilik ve Milliyetçilik temeline dayandırılan reformların kadınlara yönelik girişimleri de romanlar üzerinden inşa edilmiştir. Kadınlar medeniyetin temsilcisi olarak öne çıkarılmış, ahlaklı ve erdemli kadınlar ile “eğitilmiş anneler” söylemi döneme damgasını vurmuştur. Cumhuriyet kadınının birincil rolü, modern bir eğitim için “Muasır Medeniyet” ülküsü kapsamında, erdemli bir kimlik, ideal annelik ve ideal çocuklar yetiştirme olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda toplumsal gelişmenin ölçüsü gereğince, sevgi ve saygı çerçevesinde paylaşımlar yapılmıştır. “Toplumsal gelişme söylemlerinde erkeklerin dilinden farklı olarak kadınların dilinde, kendilerine özgü bir istek-arzu var mıydı?” sorusuna cevap arayan Sancar, sevgi ve saygı söylemini “Ailede karı-koca arasında karşılıklılık, birliktelik ve paylaşım isteyen, karı-koca ilişkisini bir sohbet ve hatta bilimsel tartışma ilişkisi olarak arzulayan bir modern erkek/koca özlemi” olarak değerlendirmiştir (Sancar 124). Modernleşme söylemleri kadınların kamusal rollerini genişletmiş olsa da kadının asli kimliği özel alanda yuvayı kuran, çocuk yetiştiren kadın ve kocası olarak tanımlanmaya devam etmiştir. Ulus-devlet inşa edilirken Batı'daki erkek egemen düzeni örnek alan erkek egemen iktidar, eski ataerkil ideolojiyi yeni koşullara uygun biçimde yeniden üretmiştir. Seçkinlerin “yeni kadın” imgesi yeni aile yapısı içinde geleneksel kadın-erkek rollerine bağlı kalınarak inşa edilmiştir. Yazarlar

tarafından kadının kamusal alana çıkması teşvik edilmiştir. “Erken Cumhuriyet yıllarında, iyi eş ve iyi anne rolünü daha iyi ifa edebilmesi için kadının donanımlarını zenginleştirmeyi amaçlayan söylemin, kadının ev dışı dünyaya açılarak ülkesinin kaderini tayinde hak ve görevlerinin bilincinde olan bir yurttaşa dönüşmesini savunan bir söyleme dönüştüğü görülmüştür” (Yaraman 53-55). Romanlar üzerinden yeni toplum düzeni kurgulanmaya çalışılırken, “ideal kadın”ın, günlük yaşam pratikleri yeni zaman ve yeni mekanlar üzerinden canlandırılmıştır. Yeni kadın modern giyim tarzı ile sosyal hayatın içine dahil edilmiş fakat genel olarak ne toplum ne erkekler bu duruma hazır edilmemiştir. Bu yüzden, “Milliyetçi elitler bir yandan kadınları ‘ulusal aktörler’ olarak anne, eğitmeni, işçi hatta siyasetçi olarak toplum hayatına hazırlamışlar diğer yandan davranışlara kültürel olarak kabul edilebilir sınırlar getirmeye toplumsal cinsiyet kalıplarının yerleşmesi için katkı sunmaya” devam etmişlerdir (Kandiyoti 162). Refik Halid Karay’ın “Doğuştan Kadıncıl” adlı eserinin önsözünde erkeklerin bakış açısını özetleyen Aslı Biçen’e göre;

Belli bir nezaket seviyesine erişemeyen ve kadınlarla eşit olma durumunu kabullenip uyum sağlamaya yanaşmayan erkeklerin var olduğu bir ortamda kadınlara hürriyet verilmesinin bir önemi kalmamıştır. Aslında bir kısmı spor yapan, araba kullanan, tahsil gören ama aynı zamanda son derece namuslu, evinin kadını, çocuklarının annesi, yani daha önce erkeğin üstlendiği denetim vazifesini kendisi üstlenmiş bir kadın tablosu”nu tercih etmişlerdir (17).

Erken Cumhuriyet Dönemi eserlerinde toplumsal roller ahlak ve erdem çerçevesinde ele alınmış, reform yanlısı olanlar iyi, karşıt olanlar ise kötü karakterler olarak gösterilmiştir. Batılılaşmanın dozunu kaçıran, özentili roman kahramanları cezalandırılıp mutsuzluğa mahkûm edilmişlerdir. Türk ulusunun yüceliği, geçmişteki başarıları ortaya konulmaya çalışılırken, itaatkâr yurttaş profilinin Türk devletine saygı gösteren, vatanperver, fedakâr, düşmana boyun eğmeyen, savaşçı ruhlu bir zihniyette olması arzulanmış ve bu anlamda, “Milliyetçi söylem kendisini, kimlikler lehine geleneksel bağlantıları dönüştürüp eritecek modern bir proje veya müşterek toplumsal geçmişin derinliklerinden gelen saf kültürel değerlerin dirilmesi olarak sunmuştur” (Sancar 209). Mevcut şartlar uygun olmadığı için, Geç Osmanlı Dönemi’nde Milli Edebiyat akımının halkçılık yönünün geliştirilemediğini ileri süren Moran, imparatorluğun dağılmasını önlemek için ortaya atılan, İslamcılık ve

Osmanlıcılık ideolojilerine karşı yaratılan Türklük bilincinin Ziya Gökalp öncülüğünde geliştirildiğini, bu nedenle Milli Edebiyat'ın halkçı niteliğinin Türkçülüğe dönüştüğünü savunmuştur (Moran, II 16). “Türk milliyetçi düşüncesi, Türk tarihini bir eğitim aracı olarak kullanamadı” diyen Ortaylı'ya göre “Avrupa ve Rusya eğitiminin aksine, fakir bir edebiyata dayanan Türk tarih eğitimi, dünya tarihinden gittikçe tecrit edilen bir tarz olmuştur” (Ortaylı 330).

Batı yanlıları ile muhafazakarları birbirinden ayıran somut sınırlar o kadar keskin çizilmiştir ki, kadınların yeni yurttaşlık içindeki yeri ve davranışlarının ne olacağı da o kadar net olmuştur. Roman kahramanlarının yaşadıkları dönemin söylemlerini günün ideolojisi içerisinde, günün kavramlarıyla ve edilgen bir şekilde söylüyor olmaları, bu romanların tarihi olabileceği şüphesini doğursa da kadın tarihi açısından edebiyat yapıtlarının vazgeçilmez olduğu görülmüştür (Karpat'tan al.y. Yaraman 72). “Ulusal inşa döneminin bir nesnesi olarak kadının anlatıya dahil olması ancak “ulusun büyük anlatısı” ile ilişkilendirildiği ölçüde mümkün olabilir” fikrini savunan Sanem Güner, “Edebiyatın Özgürleşemeyen Kadınları” başlıklı yazısında, uluslaşma sürecinde kadını özgürleştiren şeyin, ulusu inşa etmek, savaşın yaralarını sarmak için verilen mücadelede erkeklerin yanında onlarla omuz omuza yer almak olduğunu ifade etmiştir. Mücadeleye katılan kadın bu çarkın bir dişlisi olabildiği ölçüde özgür olabilmıştır (Kadınlar Dile Gelince 136-137). II. Dünya Savaşı'nın yaşattığı büyük acılar ve yıkımlar, Batı'nın sanat anlayışında köklü değişikliklere neden olmuştur. İnsanı ve yaşadığı dünyayı yeniden anlamlandırmayı, yeniden güvenilir kılmayı gerektiren yeni dünya görüşleri ortaya atılmıştır. Avrupa bu savaşın acılarını yaşarken, fiilen savaşın dışında kalan Türkiye'de süreç farklı işlemiş, sanat etkinliklerinde “Toplumcu Gerçekçilik” öne çıkmaya başlamıştır. Ekonomik sıkıntıların konu edildiği romanlarda, "yurt" ve "köy" sorunlarına daha çok değinilmeye başlanmıştır. Döneme damgasını vuran “göç” edebiyat ve sinema yapıtlarına damgasını vurmuş ve özellikle savaş sonrası çalışmak için büyük kentlere veya Avrupa'ya giden işçilerin yaşamları konu edilmiştir. Sınıfsal farklılıklar, zengin-yoksul, vicdan, haysiyet kavramlarının işlendiği romanlarda, onurlu ve başı dik olmanın, ezik değil, güçlü olmanın önemi vurgulanmıştır. “Sessizin Payı” adlı çalışmasında, Kemalettin Tuğcu'nun mahzun ve yoksul çocuklarının, Orhan Kemal'in aydınlık bakışlı, iyi niyetli, iyimser kahramanlarına dönüşme öyküsünün bu sürece eşlik ettiğine” değinen Gürbilek, “Aç karnına haysiyetten söz etmenin tok karnına söz

etmek kadar kolay olmadığını” altını çizmiştir (73). 1950’lere kadar süren Anadolu idealizmi, özellikle Köy Enstitüsü çıkışlı romancıların öncülüğünde toplumsal bir eleştiriye dönüştürülmüş ve anlatılarda “geri bırakılmış köyler her bakımdan kalkındırılmalıdır” tezi işlenmiştir. Parçalanmış aileler, işçilerin hayatı, ağa-ırgat ilişkileri, sınıf çatışmaları veya toprak-su kavgaları gibi sosyal olayları konu edinen, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Fakir Baykurt bu akımın en önemli temsilcileri olmuşlardır. “Toplumcu gerçekçiliğin yeni bir akım olarak edebiyatta ana akımı oluşturduğu, edebi üretimin yanı sıra eleştiri yöntemlerini de etkisi altına aldığı görüşünü” destekleyen İlhan’a göre millî bir sanat kurma çabası taşıyan sanatçıların yürüttüğü “Toplumcu gerçekçilik en genel anlamda doğru bir tarih şuuru içinde, batılı, gerçekçi, aydınlık bir estetik üzerine oturtulmuş bir yöntemdir”(Hangi Batı 75).

1960 yılında gerçekleştirilen ilk askeri darbeye kadar geçen süre içinde; “Temeli 1950’lere dayanan, adaletsiz düzen ve sömürüye karşı eleştiriler bir isyan başlatmış, Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir. Bu yıllar aynı zamanda Cumhuriyet ideolojisinin sunduğu modern kimliğin parçalanmaya başladığı bir dönem olmuştur. Seçkinciliğin ötelediği veya bastırıldığı şeyler bu dönemde geri gelmeye başlamıştır. 1960’lı yılların özgürlük ortamında Batı edebiyatından çevirilerin artmasıyla birlikte sosyalist teorinin geniş zümrelere ulaştırılması sağlanmıştır. Aynı yıllarda Türk Sineması’ da toplumsal değişime kapılarını açmış, öykülü sinema değişimleri ve değerleri yansıtmada en yetkin kitle iletişim araçlarından biri olmuştur. Sabahattin Ali ve Nâzım Hikmet’in ilk örneklerini verdiği edebi yaklaşımlar 1950-1980 yılları arasında üretilen bütün eserleri, özellikle de romanları etkisi altına almıştır. Aynı yıllarda gelişmekte olan sendikal çalışmalar ve gençlik hareketleri rahatsızlık yaratmış, solun yükselişini hedef alan 12 Mart darbesi gerçekleştirilmiştir” (Moran, III 12-13). Toplumda yaşanan bütün bu sarsıntılar, toplumu ve dolayısıyla edebiyatı derinden etkilemiştir. Bu yıllarda birçok sanat eseri toplumun, siyasi partilerin, politikacıların ve yöneticilerin dünya görüşleri doğrultusunda eleştirilip, suçlanmış, ya da sansüre uğratılmıştır. Erdal Öz, Çetin Altan, Firuzan, Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu vb. yazarlar dönemi yaşamış, hatta harekete katılıp tutuklanıp hapis yatmışlardır. “1963 yılında Betty Friedan, yazdığı “Kadınlık Gizemi” adlı kitabıyla kadın kurtuluşunun öncüsü olmuş ve altmışların yılların sonunda bu dalgalanma ABD’de bir kitle hareketine dönüşmüştür. Friedan’ın dile getirdiği “kurtulmuş ama özgürleşememiş kadın” kavramı dönemin sloganı olarak tüm dünyada yayılmaya

başlamıştır (Tekeli, Feminizmi Anlamak 51). Cumhuriyet kadınının kimlik bunalımını romanlarına yansıtan kadın yazarlar, toplumsal zihniyeti temsil eden eril kimliğin yeni kadınla olan ilişkisini kadın bakış açısıyla ve gerçekçi bir dille ele almışlardır. İçine doğduğu zamanın zihinsel yapısını ve kavramlarını yansıttığı sürece topluma öncülük eden romanlar her anlamda bilgilendirici, birleştirici veya ayırıştırıcı olabilmiştir. Kapatılmaya çalıştıkları dünyanın karanlığını kahramanları aracılığıyla dile getiren yazarlar, okuyucusunu bilgilendirmeye çalışırken farklı bir dünyada farklı yaşam koşulları olabileceğini göstermek istemişlerdir. İdeolojiler bağlamında şekillendirilen bu yeni dünyanın, karanlığı ya da aydınlığı mı işaret ettiği ancak okuyucunun bilinç düzeyine göre çözümlenebilecek bir olgu olmuştur.

3.5 Cumhuriyet Dönemi Kadın Yazarlar ve “Kadına Bakış”

Cumhuriyetin ilk yıllarında “kadınların kurtuluşu” Milli Mücadele” çerçevesinde tartışılmış ve kadın reformları bu kavram etrafında şekillenmiştir. Milli mücadele döneminde ve kuruluş yıllarında yönetici konuma gelen erkekler ile aynı modernleşme mücadelesinde yer alan aydın Osmanlı kadınları, Atatürk’ün kendilerine açtığı yolda ilerleyerek her anlamda devrimin içinde olmak istemişlerdir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ulus-devlet projesi içinde ön plana çıkma talepleri karşılık görmeyen ve devrim kazanımlarıyla yetinmek zorunda kalan kadın yazarlar, öncü erkekler gibi eserlerinde sadece kurtuluşu ya da kuruluşu anlatmak durumunda kalmışlardır. İdealleri ve hayalleri sınırlanan kadınlar aynı zamanda kadın hakları söyleminden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Bu durum ise inandıkları ilkelere politik ve kültürel bir kopuşa neden olmuştur. Entelektüel kadınlar bütün birikimlerine ve çabalarına rağmen, devletin karar mevkilerinde yer alamamışlardır. Bu edenle modernleşme sembolü olarak kadını vitrinde olmaya mahkum eden modern siyaset anlayışı etkisini bugüne değin sürdüren bir cinsiyet sorunu yaratmıştır. “Cumhuriyet ideolojisinin temsil ettiği ‘yükseklik’ duygusu, kendinden fazlasını temsil etmeyi, bütün toplum adına davranmayı, ortak modern kimliği temsil etmeyi, gerektirmiştir. Elbette bu durum, yalnızca kitleler üzerinde değil, seçkinlerin kendi üzerinde de bir baskı unsuru yaratılmasına neden olmuştur” (Gürbilek, Vitrinde Yaşamak 106). Siyasetten edebiyata, spordan tiyatroya ve akademisyenliğe kadar pek çok alanda kendilerini ispatlayan kadınlar, icraatlarıyla tarihe geçmeyi başarmışlardır. Yazarlar dönemin aktif siyasetinde söz hakkı istemiş ve gerektiğinde muhalif yazılar

yazmaktan geri durmamışlardır. Fakat, cinslerin eşitliğini, kadınların cinsiyetsizliği olarak gören erkek egemen ideoloji, tek parti döneminin tek kadın örgütü olan “Kadınlar Birliği”nin mücadelesini gereksiz gürültü koparmak olarak değerlendirmiş ve 1935 yılına gelindiğinde ulus devletinin çıkarlarına aykırı düştüğü gerekçesiyle faaliyetlerine son vermiştir (Kartal, 235).

Ataerkil yapıya sahip toplumlarda egemen siyaset anlayışının toplumsal cinsiyetçi olduğu ve siyasetin ‘erkek işi’ olarak algılandığı olgusu dikkate alındığında, kadınların bu alanda yer almalarının kolay gerçekleşmesinin mümkün olmadığı görülmüştür. Bu mevcut durumun dışına çıkmak isteyen dönemin aktivist kadınları, tarih sahnesinde her ne kadar yer almış olsalar da uslu kadın profiline içerisine hapsedilmek istenmişlerdir. Etkin özne kadınlar yerine, kamusal alanda kısmen var olsa da asıl görevi ülkesine münevver erkek oğullar yetiştirmenin ötesine gidemeyen kadınlar kabul görmüştür. Bu anlamda birçok ilke imza atan Halide Edip ve Nezihe Muhittin, her iki dönemin “münevverleri” olarak hem kurtuluşun hem de kuruluşun önemli figürleri olmuşlardır. Etkin olarak siyasetin içinde olan ve Cumhuriyet tarihine geçen bu önemli şahsiyetler bile ancak uzun soluklu bir mücadele sonrasında milleti temsil etmeye hak kazanmışlardır. Erken dönem romanlarında yarattığı kahramanlarıyla özdeşleşen Halide Edib, ideal kadının güzelliğiyle değil, ahlakı ve erdemiyle ilgilenmiş ve cinsiyetçi yapının izlerini takip etmeyi tercih etmiştir. Kahramanları genelde geleneklerine bağlı, muhafazakar entelektüeller olarak, eşitlikçi, ahlaklı, erdemli ve savaşçı ruhlu tipler olmuştur. Kandiyoti, “Halide Edib’in romanlarında canlandırdığı “milliyetçi kadın” kahramanlardan yola çıkarak, kadın cinselliğinin artık kapatılma yoluyla olmasa bile, bastırılma yoluyla denetim altında tutulduğuna ve kadının kamu alanında ancak cinsiyetsiz bir yoldaş olarak kabul edilebileceğine işaret ettiğini” ifade etmiştir (Kandiyoti, 17). Nitekim romanlarındaki anlatıcı daima erkek olmuş ve bu nedenle eril söylemi temsil ettiği yönünde sıkça eleştirilmiştir. Hülya Adak’a göre, “İdeal kadın ile erkek anlatıcı arasındaki bu ‘parçalanmış ego’ yüzünden, romanların sonlarına doğru erkek anlatıcı erkekliğini, kimliğini ve yazarlık otoritesini kaybetmiştir” (Irzık-Parla 176-178). Kendini yazamayıp ancak, bir roman kahramanı olarak kendini ifade edebilen Halide Edip ancak Cumhuriyet Dönemi’nde kadın kimliğiyle kendini yazmaya başlayabilmiştir. Virginia Woolf, “bir kadının ‘ben’ demesinin, aynı şeyi bir erkeğin söylemesinden tamamen farklı olduğunu, bu iki “ben” in aynı sözcük olduğunun bile iddia

edilemeyeceğini ileri sürmüştür (Woolf 29). Yine ilk kuşak kadın yazarlardan olan Muazzez Tahsin ve Kerime Nadir, Cumhuriyet dönemi popüler “aşk” romanlarında toplumsallaşma sürecinde kadının nasıl temsil edilmesi gerektiğini göstermişlerdir. Kadınların konumunu yaşanan sosyal ve siyasal değişime ve cinsiyetçi söyleme uygun olarak şekillendirirken; geleneklerine bağlı, aydın, eğitilmiş, kendini geliştiren kentli kadınları yansıtmışlardır. Genç kızların elinden düşmeyen bu öyküler, genellikle iyi-kötü ve zengin-fakir karşıtlığı üzerinden kurgulanmıştır. “Dönemin köy romanları ve piyesleri ise “ana” kadını yüceltmişlerdir” diyen Tekeli’ye göre, “Bu kadın (ya da Pembe Kadın), kaldırdığı bütün yüke karşın, her türlü haktan fiilen yoksundur (eğitim, miras vb.), bir de üstüne geleneksel ilişkilere başkaldırır gibi olduğu her durumda dövülür ki esas olarak bekaretine ve namusuna kanaat getirilmiştir” (Feminizmi Düşünmek 186).

Ulus-devletin ve ailenin dünya genelinde “doğal” kabul edilmesi ve kapitalist pazar ekonomisinin Türkiye’ye gelmesi aynı zamana rastlamıştır diyen Kandiyoti’ye göre “Kapitalist sistem bir yandan özel mülk hakkı, aile ve ulus için gerekli olan ekonomik alt yapıyı sağlamış, diğer yandan ideolojisini tüm dünyaya pompalamaya başlamıştır” (Kandiyoti 165). Nitekim, bu süreçte edebiyatçıların temel işlevi bu ideolojileri yaymak, yeni kadın ve erkeğin rollerini yansıtmak olmuştur. Ancak bu şekilde üzerinde denetim kurulabilen ve özel alana hapsedilen kadınlar, aile ve akrabalık söylemleri üzerinden tahakküm altında tutulabilmiştir. Ulus-devletin temeli bu esasa dayandırılmış ve bu şekilde devletin devamlılığı sağlanmıştır. Yeni iktidar biçimleri için meşrulaştırıcı ideolojileri sağlayacak ve ulus-devlet ideolojisiyle bağlantılı sınıf farklılıklarını yaratacak yeni vatandaşlık kavramları geliştirilmiş, kadınların saygın bir statüye sahip olmaları için ataerkil yapıya teslim olması beklenmiştir. Dolayısıyla ulusal kimlik oluşturulurken “ideal kızlar” ile ilerici “baba”lar arasında bir çeşit uzlaşma sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durumu eleştiren Durakbaşa, Cumhuriyet kadınlarının bir nevi erkek himayesine girdiklerini ima ederek, iktidara karşı mütevazı bir tavır sergilediklerini söylemiştir. Çünkü, bundan sonra taleplerini sadece resmi ideoloji çerçevesinde ve genellikle görevlendirilme yoluyla sessizce ortaya koyabilmek durumunda kalmışlardır (Durakbaşa 92). Foucault, “Deneyimlerden yola çıkıldığında başka bir toplum, başka bir düşünme tarzı, başka bir kültür ve başka bir dünya görüşü için bütüncül programlar ortaya koymak amacıyla güncel sistemden kurtulma iddiasının, toplumları en tehlikeli geleneklere geri götürebilme

olasılığında” söz etmiştir (Foucault 189). Nitekim, Türkiye tarihinde büyük siyasi ve ekonomik çalkantıların yaşandığı, 1945-1965 arası dönemde sosyal yaşam hareketlenmiş, iki cinsin birlikte sosyalleştiği, eğlendiği ortamlar çoğalmış, tüketime yönelik yeni bir algı yaratılmaya başlanmıştır. En verimli çağını yaşayan Türk Sineması dönemin popüler romanlarından uyarlamalar yapmış, temeli “alafranga-“alaturka” ya da “zengin-fakir” karşıtlığına dayanan edebiyat üretimi Yeşilçam filmlerinin temel konusu olmuştur. Toplum cemiyet hayatına özendirilirken, erkekler bu ortamlara eşleri ve kızlarıyla birlikte katılmayı arzulamışlardır. Kadınların da bu yaşama uyum sağlayabilmesi teşvik edilmiştir. Aile şerefleri konusunda son derece titiz olan bu babalar, ailedeki kadınların giyim ve davranışlarının geleneksel cinsel ahlak kurallarına uygun olmasını da istemişlerdir. “Aile odaklı modern toplum düzeni öncelikle kentli, orta sınıf yaşamlara odaklanmıştır” diyen Sancar, farklı ideolojik ve kültürel taleplerin cinsiyet değerleri ve konumlarının düzenlenmesi veya aydınlanması yoluyla tatmininin gerçekleştiğine değinmiş, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’inde yaşanan bu dönemi ‘muhafazakar-modernleşme’ olarak adlandırmıştır (18).

Orta sınıf ve üst orta sınıf ailelerden gelen, dönemin iyi okullarında eğitim gören kadın yazarların, eğitimlerini tamamladıkları 40’lı ve 50’li yıllar, çok partili dönemin ilk defa deneyimlendiği yıllardır. Çok partili döneme henüz geçilmişken bu durum uzun sürmemiş, 1960 yılında Türkiye tarihinin ilk askeri darbesi gerçekleştirilmiştir. “Türkiye de sol 1960’lı yıllara kadar küçük bir aydın zümresinin ayakta tutmaya çalıştığı bir hareket olmuş ve henüz kapitalistleşmenin emeklediği bu dönemlerde ezilen sınıflar daha bilinçli olmaya başlamışlardır” (Moran II, 13). Sanat ile sol düşünce arasında yakın bir ilişki kurulduğu, sanatçıların halka yönelip, halkla yakın ilişki kurmaya başladığı görülmüştür. Gerçekçiliğin bir ifadesi olarak gerçekçi bir dille ele alınan yapıtlarda duyguların halka aktarılması kaygısı güdülmüştür. Dönemin eserlerine göre farklı bir üslup ve psikoloji içeren “Tutunamayanlar” adlı romanında küçük burjuvanın düşünce biçimini ve yaşam pratiklerini yansıtan Oğuz Atay, oldukça ironik bir dil kullanmıştır (Gürbilek, Benden Önce Bir Başkası 56). Nitekim Doğu-Batı tartışmalarının, ekonomik sorunların, sınıf çatışmalarının, kimliksizliğin kısaca toplumsal sürece tutunamayanların, ezilenlerin ele alındığı bu dönem, Türk edebiyatına birbirinden değerli birçok eser kazandırmıştır. Dünyada feminizm rüzgarları eserken, Türkiye’de askeri darbe etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bir yanda kadın profesörler, öte yanda okur-yazar olmayan ekonomik bağımsızlığını

kazanamamış kadınlar, bir yanda oyun masalarından kalkamayan “sosyete gülleri”, öte yanda eylemci, devrimci genç kızlar, erkeksi kadınlar, işçiler vb. roman karakterleri dönemin toplumsal figürleri olmuşlardır (Aytaç 49).

Cumhuriyet’in ilk kuşak kadınları da hem kendilerini hem yaşadıkları deneyimleri sorgulamaya girişmişlerdir. Ötekileştirilen, ezilen bütün insan ve toplumlar adına, hem inşa edilmiş gerçekleri hem de davranış kalıplarını sorgulayan feminist yazarlar, temsil ve gerçeklik bağlamında nerede durduklarını anlamlandırmaya çalışmışlardır. Aslında modernleşmenin gereği olarak kadın ve erkeğin toplumdaki yeri önemsenmiş, medeniyetin nimetlerinden herkese eşit yararlanma hakkı tanınmış, toplumun refah düzeyi yükseltilmiş fakat buna rağmen bütün ezilen kesimler ve kadınların sosyal adalete kavuşması mümkün olmamıştır. Kadınlar yapıtlarında bu durumu sorgulamaya başlamışlardır. “Sistemin bireyi toplumsallaştırma yöntemi öylesine kusursuz değer yargıları öylesine dört başı mamurdur ki, insan toplumları içinde öylesine uzun ve evrensel biçimde süregelmiştir ki yasalara rağmen, kadın dünyanın her yerinde gerek fiziksel gerekse yetiştirilmesine bağlı olarak savunmasız bırakılmıştır” (Millett 79). 1970’li yıllarda yeni bir kadınlık bilinciyle yazmaya başlayan bu kadınlar, geriye dönük yaşamlarını sorgularken, geleneksel ve ilerici değer yargılarının çatışmasını öykülemiş ve satır aralarında ataerkil söylemi eleştirmişlerdir. Ulus-devlet inşasında medeniyet ülküsüyle yola çıkan kararlı, azimli, çalışkan, heyecanlı Cumhuriyet kızlarının, birey-toplum çatışması içinde kendi kimliğini arayan kadınlara dönüşmesi anlatılırken, neden özne değil de nesne konumunda olduklarının yanıtları aranmıştır. Bir geçiş dönemi olarak da gösterilen bu yıllarda önemli eserlere imza atan; Peride Celal, Adalet Ağaoğlu, Füzûzan, Sevgi Soysal, Nezihe Meriç, Tezer Özlü, Leyla Erbil, Tomris Uyar vb. gibi yazarlar, anlatılarda kadını yüceltmek yerine gerçekçi bir betimlemeyi tercih etmişlerdir. Romanlarda, Atatürk gençliğinin düşleri, yaşadıkları ve yaşayamadıkları, bireysel, toplumsal tarih eleştirisi yapılarak ele alınmış, her birinin hikayesi farklı ama dertleri aynı kadınları bir şekilde geçmişleriyle yüzleşmiştir. Kahramanların kişisel gelişim öykülerini çocukluklarından başlayarak anlatan yazarlar, onların hangi etkiler altında, nelere direnip nelere direnemeyerek, hangi kimlik bunalımlarından geçip olgunlaştıklarını ele almışlardır. Yaşadıkları hayal kırıklığı sonrasında kendileriyle nasıl barıştıklarını kendi kişisel süzgeçlerinden geçirerek anlatmaya özen göstermişlerdir (Irzık-Parla 180).

Gelenek ve modernlik arasında bir yerlerde konumlandırılan dönemin roman kahramanları, 1960'lı yıllara kadar iyi bir evlat, iyi bir öğrenci, iyi bir eş ve anne olmak için kendilerine sunulan eğitim olanaklarından sonuna kadar yararlanmış, meslek sahibi olarak statülerini yükseltmek istemişlerdir. Romanların ortak noktası kadınlar ve yaşanan dönem olmuş, eğitim ve öğretim çeşitliliği, karakterlerin kişiliği, konumu, yöntemleri farklılıklar göstermiştir. Kadın yazarlara karşın erkek yazarların, erkek kahramanlarını sadece olgunluk dönemlerindeki serüven ya da sorunlarıyla anlatmış olmalarını eleştiren Parla'ya göre, "Sanki bu erkekler olgun doğmuşlardır, sanki hesaplaşacakları bir kişisel tarihleri, doğru yanlış seçimleri yoktur" (Irzık-Parla 180). Var olma mücadelesi veren kadınlar, geleneksel toplum yapılanmasında haklarının savunulmadığını görmüş, yapılan haksızlık ve dayatmaların farkına varmışlardır. Yaşadıkları hayal kırıklığı nedeniyle, hem kendileri hem erkek egemen zihniyetle büyük bir hesaplaşma içine girmişlerdir. Murat Belge, "Tante Rosa"nın sunuş bölümüne, ilk eserlerini altmışlarda vermeye başlayan kadın yazarların köyden kente ve toplumsal kurtuluş ya da varoluşsal bunalım gibi temaları somut günlük hayata başarıyla taşıdıklarını, en parlak eserlerini yetmişlerde ve daha sonra verdiklerini yazmıştır (7-8). Adalet Ağaoğlu, Sevgi Soysal ve Firuzan vb. yazarlar, 1960'ların özgürlük ortamında durup bir soluklanma imkanı bulmuşlar, ilerleyebilmek adına geriye doğru dönüp, geçmişle bir hesaplaşma içine girmişlerdir. Geçmiş kurgularken yarattıkları karakterler, kendi yolunu çizen, ne olması gerektiği noktasında kararlı ancak 'kendi' olma mücadelesinde başarısız ve mutsuz kadınlar olmuştur. Hedeflerindeki statü ne olursa olsun, bir noktadan sonra önemli olan kendilerinin değil başkalarının ne istediği olan bu kadınlar, toplum içerisindeki çeşitli iş veya özel ilişkilerde kadınlarla ilgili olan gelenekselleşmiş önyargılara takılıp kalmışlardır. Aile içinde olsun, sosyal yaşam alanı içinde olsun edilgin kılınan bu karakterler kısır bir döngü içine hapsedilmişlerdir. Yaşadıkları bütün mutsuzlukların ardından var olmanın koşulu her geçen gün daralan bir çemberin içinde yaşamayı ya da ölmeyi seçmek olmuştur.

Adalet Ağaoğlu (1929): Cumhuriyet projesinin en sert politikalara evirildiği 1938-1968 arası yıllarını, medeniyet ülküsü ve Atatürk idealleri ile hayata atılan ve sonra bambaşka yönlere savrulan bir kahramanın üzerinden yansıtmayı amaçlamıştır. "Ölmeye Yatmak" adlı romanda, bir Cumhuriyet kadını olarak, kendisine biçilen toplumsal rollerin altında ezilen, ölmeye yattığı otel odasında, hem "kadın", hem

“aydın” kimliği ekseninde kendisiyle yüzleşen öğretim görevlisi Aysel’in çocukluğu dahil tüm hayatı göz önüne serilmiştir. Roman öyküsü kapsamında “Geleneksel ideolojiyi dışlaştıran aile kurumu ile Batıcı Cumhuriyet ideolojisini dışlaştıran eğitim kurumu, kadın özgürlüğü sorununun trajik bir olgu niteliğiyle algılanmasını olanaklı kılabilecek biçimde çatışmıştır” (Tekeli, Feminizmi Düşünmek 187). Tezin üçüncü bölümünde Ağaoğlu ve “Ölmeye Yatmak” adlı romanı kapsamlı olarak ele alınıp, irdelenecektir.

Sevgi Soysal (1936): Dünyayı, Türkiye’yi ve edebiyatı bilen bir yazar olarak Sevgi Soysal, askeri vesayet ve sıkı yönetimin içinden geçmiş, bizzat görüp yaşadıklarını eserlerine yansıtmıştır (Belge, s.8). Tıpkı kendisi gibi sıra dışı bir kadın olan “Tante Rosa” (1968) ile, bir kadının hayalperestliğini, yalnızlaşmasını, yabancılaşmasını, başkaldırısını, yerleşik düzene uymayıp feminist bir tutumla ele almıştır. Gerçekte ezilen “kadın”dır. Ayrıcalıklı bir yaşam sürüyor olsa da kadınlar toplumun her kesiminde birtakım dayatmalara maruz kalmış, hayatının iplerini kendi elinde tutması mümkün olmamıştır. Rosa’nın sözleri kahramanın yaşadığı bunalımı, yalnızlığı ve ikilemi yansıtmaya açısından önemli bulunmuştur; “Çıplaktık yürüyorduk, utanmayı öğrenmemizle unutmamız bir olmuştu, çıplaktık yürüyorduk. Kimin sınava girdiği unutulmuştu. Biz unutmak için, kaçmak için soyunanlardandık kaçmak için” (88). Soysal, romanında Cumhuriyet reformlarının kadına verdiği önem nispetinde çözüm getiremeyeşini eleştirmiş, “Tante Rosa” ile yaşamın kurallarına ve sınırlandırmalarına başkaldırmıştır. Hem samimi hem de ironik bir anlatımın hakim olduğu romanda, “Aysel” in aksine kendisine çizilen sınırlara isyan eden, ataerkil düzene karşı gelip başkaldıran, giriştiği her işte başarısız olan bir karaktere yer verilmiştir. “Yeniden başlamaya gücü olmak için, seçim yapmak için, evet demek için, hayır demek için, başkaldırmak için, yakıp yıkmak için, barış için soyunulur” der (88). Ele avuca sığamayan kahramanın asi ruhu bütün dayatmalara karşı isyanla doludur. Kendisinden istenilen kadınlığa karşı direnen Rosa, çevresi tarafından dışlanmış, hatta afroz edilmiştir. Merkeze kendisini koymuş, sadece iç sesini dinlemiştir. Ne kadar prenses olduğuna inansa da, kendini ne kadar sevse de hapsediği kadınlığının içinde tepeden gelen kurallara ve baskıya yenik düşmekten kurtulamamıştır. Tante Rosa;

Rahibe okulunda vücudunun kötü bir şey olduğunu öğendi. Yıkanırken soyunmak yasaktı. Gömlekle yıkanılıyordu. Bir gün yine koşarken düştü.

Rahibeler yarasını sarmak için de olsa çorabını çıkarmasına izin vermediler. Yara iltihaplandı. Schwester Maria, Rosa'ya “Tanrı'ya adanmayı, arzularını sindirmeyi bilmediği için yarasını iyileştirmedini” söyledi. Rosa ağladı, mavi gözlü yakışıklı İsa'nın böylesine kindar bir Tanrı'nın oğlu olamayacağını düşündü ve dualarında Meryem Ana'dan İsa'nın gerçek hesabını sordu. Kralı sordu ona (22).

1968'lerin Türkiye'sinde Tante Rosa'nın yadırganmış olmasının tuhaf bir tutum olmadığı kadar masum da olmadığı yorumunu yapan Funda Soysal, “Tante Rosa portresinin ancak modern bir toplumda var olabilecek bir kadın olduğunu, sadece birçokları gibi yaşadığı toplumu terk edip başka bir yerde başka bir yaşam kurabilme hakkını savunduğunu” ileri sürmüştür (13). Fakat, gerçekte kadına böyle bir yaşam hakkı tanımayan bir toplum için Tante Rosa, Alman olduğu için değil, özgürlüğünü savunan bir kadın olduğu için “yabancı”dır. Rosa'nın kurallara isyan eden ruhu yerleşik hayata, daha doğrusu toplumsal kurallara uyum sağlayamamıştır. Kendisine öğretilen hayatın dışında, kendi kendisinin yargıcı olmayı tercih etmiş, hayalleri ile yaşama sevinci bulmuştur. Sadece “sevgi”yi hayal etmiştir;

Bir elmanın bir meyve olduğu, bir babanın baba, bir savaşın savaş olduğu, bir gerçeğin gerçek olduğu, bir yalanın yalan olduğu, bir aşkın aşk olduğu, bir bıkmamanın bıkmama olduğu, bir başkaldırmanın bir baş kaldırma olduğu, bir sessizliğin bir sessizlik olduğu, bir haksızlığın bir haksızlık olduğu, bir düzenin bir düzen ve bir evliliğin bir evlilik olduğu, olacağı günler gelecekti, inanıyordu Tante Rosa (47).

Bir yenilmişlik hikayesi olsa da Rosa'nın inatçı iç sesi hep yeni umutlar, hep taze başlangıçlar barındırmış, günaha baş kaldırırken dahi; “Ben içimi öldürmem çünkü içim prenesti” diyen Rosa, iç sesine kulak vermiş, en mutsuz anlarında haksızlığa karşı durmuştur. Onun iç sesi “Tante Rosa demek, hayatın bütün bilmeyişleri demektir” (88) ya da “yaşamak zorunda olmak, yaşamak için ısrar etmektir” (66) der. Hayatının birçok döneminde olduğu gibi, Tante Rosa'nın ölümü dahi gündelik çarpıklıklara sahne olmuş, sıradan bir ölüm olmaktan çıkmıştır. Tante Rosa için birey olmak her şeyden önemli olmuş, aile, evlilik, annelik gibi kurumların, dayatılan bağlılıkların ve bütün mecburiyetlerin, sorumlulukların ötesinde başka bir dünya tahayyül etmiştir. Her şeye rağmen yeniden başlamanın mümkün olacağını

düşünmüştür. Öyküde, kadınları mahkûm eden toplumsal yargıların neden olduğu görünmez kafeslerin kırılabileceğini, o kafes içinde omuzlarına yüklenen her türlü görevi isterse terk edebileceği duygusu verilmek istenmiştir. Her şeye rağmen “yaşamakta ısrar, etmek, kendini rüzgarlara teslim etmek, hayallerinin peşi sıra gitmek, sevmek ve sonsuzluğa yolculuk etmek” istemiştir. Kadınlığına teslim olmak istemeyen Rosa, kadınlığına yenik düşmüş fakat yine de “Tante Rosa” Soysal’ın kalemiyle “kabuğunu kıran bir hikâye” olmuştur.

Firuzan (1938): Öykülerinde genellikle eğitimsizliği öne çıkararak Firuzan, daha çok kadının toplumdaki yerini ve toplumun ikiyüzlü ahlaki değerlerini eleştirmiştir. Anlatılarında, derin bir yaşanmışlığın getirdiği inandırıcılık ve toplumsal duyarlılık olduğu hissedilmiştir. Parla, “Birinci kuşak yazarların romanlarında, kişisel tarihle, bir odada ya da yatakta kabuslarla hesaplaşırken, toplumsal tarihin hep geri planda kaldığını” ifade etmiştir. Kadın kahramanların her ne kadar iç yolculuklara çıkmış olsalar da, buldukları ortamda öykünün coğrafi mekanını göz ardı etmediklerini tespit etmiştir (Irzık-Parla 194). “Kuşatma” adlı kitabının ilk öyküsü olan “Tokat Bir Bağ İçinde” adlı öyküde geçmişin ve şimdinin iç içe anlatıldığı bir olay örgüsü kurmuştur. İstanbullu ve taşralı iki kahramanın hayata bakışlarındaki farklılığı ele alarak, Osmanlı’dan bu yana ihmal edilen Anadolu insanı ile, Avrupa’da eğitim görmüş medeni bir tipin çatışmasını ortaya koymak istemiştir. Firuzan daha çok genç kızların anne-babayla olan ilişkileri, göçmenlik, yoksulluk ve kadınlık konuları üzerinde durmuş, gerçekçi anlatımıyla zihinlerde yer eden imgeler yaratmıştır. Toplumda kadına düşen rolün önemini sosyal gerçekçilik bağlamında ele alıp, eğitimsizliği göç olgusuyla birleştirerek niteliksiz işlerde çalışmanın tüm zorluklarını ve getirdiği sonuçları yansıtmıştır. Öykülerinde eğitim olanağına kavuşan genç kızlar görevlerine büyük bir sorumlulukla bağlanmışlardır. “Tokat Bir Bağ İçinde” öyküsünün kahramanı olan Hatice, Anadolu’nun herhangi bir kasabasından İstanbul’a gelmiş okumanın bilincinde, çalışkan, sevecen ve onurlu bir öğretmen adayı olarak canlandırılmıştır. Anadolu insanının gönüllü bir sözcüsü olarak sürekli kasabası ve kasabasının insanlarından söz eden Hatice geldiği yeri; “Ben taslak halinde, köksüz sapsiz uygarlık özlemlerinin oynandığı bir evden gelmedim” (27) diyerek savunmuştur. Saf, temiz “taşralı kız” geldiği yere bu düşünceyle sahip çıkarken özünü kaybetmeden medeniyete ayak uydurabileceğini göstermek istemiştir.

Füruzan, öyküde eğitim-öğretim sorunuyla ilgili düşüncelerini estetik bir tutumla ifade etmiş, öğrencilere yapılan haksızlıkları öğrenci cephesinden yansıtmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında genç kızların öncelikle öğretmenlik, ebelik ya da hemşirelik gibi mesleklere yönlendirilmesini eleştirmiştir. Hatice, ebelikten başka meslek seçmeleri mümkün olmayan sınıf arkadaşlarını, “Topu topu beş kızdılar, yeni yoksul çocukların hiç olmazsa sağlıklı doğmalarına yardımcı olacak” (36) diye açıklama yaparak tanıtmıştır. Yazar, eğitimdeki hataları ise, hakkı olana hakkını savunmayı öğretmeyen, suskun bir nesil yetiştiren bazı öğretmenlere yüklemiş, bunu Hatice'nin öğretmenler hakkındaki olumsuz söylemiyle ifade etmiştir.

Eğitimcilerimiz bizi hep gözettiler; kendilerine benzetmek için hiçbir çabayı esirgemediler. Tam başarılı olamayışlarının nedeni, ‘bence yürekleri soğumuştur, okulların oynanmayan, yaşanmayan ön bahçelerine özlemleriydi.’ Yaşamdaki değişmeyi izleyemeyecek denli kendileriyle doluydular” (39).

“Tokat Bir Bağ İçinde” adlı öyküde çalışmakta olduğu işini bırakarak Anadolu’da öğretmenlik yapmaya karar veren Hatice, idealist tutumuyla yazarın fikirlerinin temsilcisidir. Eğitimin kutsallığı tartışılmazdır. Bir eğitim kurumunda belli bir düzen ve kuralların olması gereklidir ancak aşılması imkânsız katı kurallar korkuya sebep olacağından öğrenciyi dersten soğutup öğrenmeyi zorlaştırabilir. Eğitilecek ve eğitecek canlı insan olduğuna göre eğitimde insanî değerlerin bilincinde olmak son derece önemlidir. “Kültürel zenginliğin inşası egemen sınıfların barbarlığıyla gerçekleşmiştir” diyen Benjamin, tarihi yeniden düşünme önerisinin yanı sıra, gündelik hayatın tarihi anlamaktaki önemine yani “tarihi yeniden yapan el”e atıfta bulunmuştur. Toplumlar “Varlıklarını sadece onları yaratan büyük dehaların çabalarına değil, aynı zamanda o çağda yaşamış, adı sanı bilinmeyen insanların katlandığı külfetlere de borçludurlar” (Benjamin 42).

Genelde edebiyatın özellikle de romanların, toplumsal gerçeklerin yansıtılmasında katkısı olduğunun incelendiği bu bölümde, toplumsal düzlemde hem erkek hem kadın yazarların kadın sorunlarına nasıl yaklaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bireysel ve toplumsal sorunlara farklı pencerelerden bakarak değerlendiren yazarlar kültürel değerlerin ve yaşanmışlıkların nesilden nesile aktarılmasına katkı sunmuşlardır.

Kökene uzun yıllara dayanan “eril söylem”in sınırlarını yıkarak kadınlık hallerini hiç olmazsa genel hatlarıyla çizen bu yazarlar, dilin sınırlarını zorlayarak bazen yaşanmışlıklarının yükü bazen de geleceğin sorumluluğu ile yazmışlardır. Erkek egemen söylemin, ideolojilerin, dini inanışların birtakım mitler ve görünmez kurallarla nasıl dayatıldığını yazdıkları romanlar aracılığıyla göstermek istemişlerdir.

Bu bölümde ele alınıp incelenen eserler tarihsel önemlerinin dışında, yabancılaşma olgusunu yansıtmaları açısından önemli bulunmuştur. Roman kahramanlarının yaşadığı değişim ve dönüşüm irdelenmiş, kadınların içinde yaşadıkları çevre ve kültür ile bağlarının neden zayıfladığı, yaşadıkları topluma neden yabancılaştıkları üzerinden tartışılmıştır. Sosyal ve kültürel yabancılaşmayı özenti tiplerle somutlaştıran Tanzimat Dönemi yazarlarının sorunu nasıl ele aldıkları incelendiğinde, kuralsızlık, uyumsuzluk ve güçsüzlük olarak değerlendirdikleri görülmüştür. Modernleşme sürecinde doğan “züppe” karakteri hem edebiyat hem de gerçek hayatta bir hayat tarzını temsil etmiştir. Aşırı Batılılaşmak korkusuna kapılan yazarlar tarafından eleştirilerek hizaya çekilmek istenen bu tipler, çevresine duyarsız, rahat ve sorumsuz karakterler olarak gösterilmiş ve toplumu disipline etmek için araçsallaştırılmışlardır. Aslında eğitilmiş ve bilinçli olan ve Batı normlarında yaşamak isteyen roman karakterleri medeniyetin bütün nimetlerinden sonuna kadar yararlanmak istemişlerdir. Başına buyruk yaşamlarıyla yaşadıkları toplumun kurallarına ve değer yargılarına başkaldırmışlardır. Batılılaşmayı taklitten ibaret gören ve yaşadığı toplumun kültürel değerlerine sırtını dönen Tanzimat’ın efemine tipleri gibi, yaşadığı ülkeye fayda sağlamak kaygısı güden bilinçli bireyler de bağımsız olma ve zaman zaman toplum kurallarının dışına çıkma arzusu duymuşlardır. İncelenen romanlar yabancılaşmanın zamanla sadece kültürel değerlere değil, kendine ya da çevreye yabancılaşması olarak da ele alınmaya başlandığını göstermiştir. Roman kahramanları yaşadıkları bunalım anlarında içine düştükleri boşluktan çıkmak için kendilerince bir çıkış yolu aramış ve olumlu olumsuz yöntemlere başvurmuşlardır. Toplum tarafından dayatılan bütün kurallara karşı çıkan Tante Rosa’nın tavrı ya da bir öğretmen olarak Hatice’nin ortaya koyduğu idealizm varoluşsal anlamda birer başkaldırı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde “Ölmeye Yatmak” adlı eserin kahramanı Aysel’in varoluş öyküsü üzerinden, kendine ve çevresine yabancılaşması incelenecektir.

4. BİR VAROLUŞ ÖYKÜSÜ: “ÖLMEYE YATMAK”

Var oldukları dönemin tarihi koşullarına uyum gösteren ve dönemin özelliklerini yansıtan toplumsal yapılanma süreçleri en anlamlı ifadesini sanat yapıtlarında bulmuştur. 20. Yüzyılda çağdaş dünyada yaşanan sosyal, kültürel ve bilimsel değişimler 19. Yüzyılın pozitivist anlayışını değiştirmiş ve savaşın yarattığı hayal kırıklığı yazarların ideolojik olgulara şüpheyile yaklaşmalarına neden olmuştur. Türkiye'nin modernleşme sürecinde eğitmek, bilgilendirmek ve yol göstermek için önemli bir araç olarak kullanılan sanat yapıtları doğal olarak bu süreçten etkilenmiştir. Kadının kamusal alanda vatandaş olarak kurgulanması ve konusu kadın hakları olan Erken dönem Cumhuriyet romanları, kadının bedensel ve siyasal görünürlüğüne ele alarak kadınları kamusal alanda aktif rol oynamaya özendirmişlerdir. Dolayısıyla kadınların iç mekânlardan dışarıya çıkıp, modern bireyin oluşumuna katkı sunabilecekleri kamusal roller edinmeleri gerekmiştir. “Toplumsal dönüşüm projesi Batı medeniyeti ile özdeş tutulan modern değerlere vücut verdiği gibi, özel-mahrem alan ile dış-kamusal alan arasındaki sınırların da yeniden çizilmesini sağlamıştır” (Göle 171).

Erken dönemde devrimin simgesi olarak konumlandırılan kadın, 1950'li yıllardan sonra başlatılan üretim ve tüketim odaklı ekonomik politikaların ve teknolojinin simgesi olmaya başlamıştır. Hızlı kalkınma projeleri değer yargılarını tüketmeye başladığında sistem, kamusal görünürlüğü artan kadını “meta”laştırmaya başlamıştır. Bireysellik ve manevi değerlerden yoksunluk, nesne muamelesi gören insanları değersizleştirmiş ve “yabancılaşmayı” tırmandırmıştır. 1960'lı yıllara gelindiğinde Batı'yı etkisi altına alan ikinci dalga, kadın hareketine yeni bir boyut kazandırmıştır. Yaratılan kültürel ve siyasal etki kadın yazarların kadınlara özgü bir estetiği araştırdığı, merkeze kendilerini koydukları süreci başlatmıştır. Özellikle Simone de Beauvoir'ın temsil ettiği eşitlikçi liberal feminizme göre kadının özgürleşmesi dişiliğinin getirdiği esaretten kurtulmasıyla eş değer görülmüştür (Göle 108). Bu yıllara değin belli bir düşünce kalıbına bağlı olarak ilerleyen Türk Edebiyatı'nda bireyler arası ilişkiye ve dolayısıyla bireyin iç dünyasına dönük dramatik konulara el atılmıştır. Farklı işlevler yüklenen “modern romanın” kendini klasik romandan kopardığı 1960'lı yıllarda “dış” yerine “iç” önemsenemeye başlanmış ve anlatımda,

teknikte, formda önemli yenilikler getirilmiştir. “1960’lardan sonra modernleşme ve modernleşmenin ürettiği değerlerden payını alan anlatılarda çatışma, dış çatışmadan iç çatışmaya doğru bir gelişme göstermiştir” (Uğurlu 21). Yaratılan yeni kadın kahramanlar, yaşadıkları içsel çatışmaların sonunda ya toplum düzeninin bir parçası olmak ya da bir şekilde düzenin ve kuralların dışına kaçarak kurtulmak istemişlerdir. İyi eğitim almış ve çevresinde gelişen olaylara duyarlı olan bu kadınların sessiz çığlıkları, toplumsal yaşantıdaki eşitsizliklerin farkındalığıyla eril söylem karşısında bir direniş öyküsüne dönüşmüştür. Edebiyatın “edilgin kadınları” var olduklarını anlatmak ve birey olarak insanlığın diğer yarısını oluşturduklarını ilan etmek istemişlerdir. Önceki bölümlerde Türk modernleşmesinin temel dinamikleri ve devrimin taşıyıcı unsuru olan “cinsiyetsizleştirilmiş” kadın kimliğinin Türk Edebiyatı’na nasıl yansıtıldığı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ise, sürdürülen tartışma bağlamında Adalet Ağaoğlu’nun “Ölmeye Yatmak” adlı eseri irdelenmiş ve özellikle iki ana unsur üzerinde durulmuştur. Birinci unsur, ulusun çağdaşlaşma serüveni içerisinde bocalayan ve değişimi içselleştiremeyen eril bakışın “yeni kadın” a bakışı, ikincisi ise her türlü engele rağmen kendini bulma yolunda bir Cumhuriyet kadınının sürdürdüğü birey olma mücadelesi ve bu mücadele sürecinde nasıl yalnızlaştırıldığı olmuştur. Kendine ve topluma yabancılaşan kahramanın yaşadığı toplumsal baskılar, erkek egemen haksızlıklar, geç kalmışlıklar, ihanetler, pişmanlıklar dolayısıyla yaşadığı çözümsüzlük ya da çözümler irdelenmiştir.

4.1 Adalet Ağaoğlu ve “Ölmeye Yatmak”

Cumhuriyet’in kendilerine yüklediği ağır sorumluluğa rağmen, toplumsal adalet çerçevesinde haklarının savunulmadığını gören kadın yazarlar, edebiyatın kendilerine sunduğu ayrıcalığı kullanarak kadın kahramanlarını kendi iç sesleriyle yönlendirmiş ve itirazlarını dile getirmişlerdir. Farklı koşullarda farklı konumlara ve öykülere sahip olan bu kahramanların geriye dönük yaşamları incelendiğinde, kendi varoluşlarını, temelinde eşitlik ve özgürlük olan evrensel değerlere oturtmak istedikleri görülmüştür. Kendilerine çizdikleri yolda hedefe ulaşmış olsun ya da olmasın bu kadınlar geleneksel değerler ya da ideolojik dayatmalara maruz kalmışlardır. Adalet Ağaoğlu toplumsal tarihle kişisel tarihi iç içe geçirdiği ve “Dar Zamanlar” olarak adlandırdığı üç kitabında, Cumhuriyet’in belirli dönemlerini ele almıştır. Kendi kişisel tarihinden esinlenerek yazdığı serinin “Ölmeye Yatmak” adlı birinci kitabında ilk

kuşak Cumhuriyet kadınının yaşadığı hayal kırıklığını dramatize etmiştir. Atatürk reformlarının sağladığı eğitim imkânlarından yararlanabilen tipik ilk kuşak Cumhuriyet kadını olan Aysel'in büyüme ve bilinçlenme öyküsü anlatılmıştır. Eserde geçen "Tarihi yapan el seni de yaptı" önermesinin bu anlamda kullanılan önemli bir roman stratejisi olduğunu söyleyen Parla, Kadın yazarların kişisel geçmişleriyle yüzleştiği 1970'li yıllarda, toplumsal etkilerin dolaylı olarak nakledildiğini, çoğu otobiyografik yansımalar taşıyan eserlerin en yetkin örneklerinin Adalet Ağaoğlu tarafından verildiğini" ifade etmiştir (Irzık, Parla 181). Erken Cumhuriyet'e doğan ve Cumhuriyet'in ilk kuşağına eşlik eden Ağaoğlu, romanda, 1938-1968 arası Cumhuriyet Türkiye'sini ele almış ve tarihi yapan eli sorgulamıştır. Cumhuriyet değerlerinden beslenmiş bir yazar olarak toplumsal olayları irdelerken, karakterleri birey-aile ve birey-toplum üzerinden yansıtmıştır. "Çağdaşlık Sorunları" başlıklı kitabında "Ölmeye Yatmak" ı değerlendiren Selim İleri, Ağaoğlu'nun "belgesel nitelikli, ama belgesel olmayan, belgeyi yapıtıda eritmiş bir töre romanı denediğini" söylemiştir (183). Cumhuriyet'in ilanından sonra yeniden yapılanmaya başlayan Anadolu'da değişim taşra kültürü üzerinden anlatılırken, değişimin yeni nesiller üzerinde ne gibi izler bıraktığı Aysel'in yaşamı ve yaşamında yer alan karakterler üzerinden anlatılmıştır. Cumhuriyet sonrası yenileşme sürecine çocukluğu denk gelen Aysel ve arkadaşları yeni ve çağdaş, Türkiye'nin inşası ile görevlendirilmiş, kendilerini geleneksel düzenin dışında yepyeni bir değer sistemi içinde bulmuşlardır. Atatürk devrimciliği Aysel'in kişiliğinde vücut bulmuş, onun medeniyet ülküsü, çalışma azmi, üretkenliği, vatanseverliği, demokrasi ve insan sevgisi yansıtılmıştır.

4.2 Adalet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Eserleri

Adalet Ağaoğlu, 23 Ekim 1929 tarihinde Ankara'nın Nallıhan ilçesinde, ticaretle uğraşan bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiştir. Üç erkek kardeşe büyümenin zorluklarından söz eden sanatçı, Nokta dergisinde yayınlanan bir söyleşi de, "Çok erkekli feodal bir ailede ikinci sınıf olmamak için var olma savaşı vererek büyüdüğünü, yaşamı sürekli bir başkaldırma ve sorgulama süreci olarak değerlendirdiğini" ifade etmiştir (Uğurlu 29). 1938 yılında ilkokulu bitirdikten sonra eğitimine Ankara'da devam eden Ağaoğlu, orta öğrenimini Ankara Kız Lisesi'nde tamamlamıştır. Ortaokul yıllarında sıkılgan kişiliği nedeniyle çok fazla arkadaşı olmadığını ama, lise yıllarında edindiği arkadaşlarıyla, sonraki yaşamında da

görüşmeye devam ettiğini söylemiştir. Ağaoğlu, 1946 yılında Ankara Kız Lisesi'nden mezun olduktan sonra başladığı Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünden 1950 yılında mezun olmuştur (Andaç 17). Nallıhan'da durumu iyi olan ailelerin oturduğu bir semtte yaşadığını dile getiren yazar, akranlarının yıllar sonra deneyimleme imkanı bulduğu birçok şeyle küçük yaşta tanışmış, köy, kasaba, ve kent gerçekliğiyle yüzleşmiştir. Erken yaşta bindiği taşıt araçlarının, kendisi için farklı kültürlerle tanışabilme, “kapalı bilince açık kapılar aralama olanağı sunduğunu” söylemiştir (Andaç'tan akt, Uğurlu, 38). Yazarın çocukluk yıllarına damgasını vuran en belirgin duygu yalnızlıktır. “Evlerinin arkasındaki küçük bir tepede bulunan kilisede yalnızlığın tadını çıkardığını ifade eden yazarın bu özelliği, kuşkusuz yaşadığı cansız kasaba ortamından ve kendisinin kişilik özelliğinden kaynaklanmıştır” (Andaç 19).

Öğrencilik yıllarında başladığı yazarlığı tek işi olarak sürdüren Ağaoğlu, “Göç Temizliği” adlı kitabında bir yazarın kendini anlatırken, aklanma telaşından ötürü kendisine yüklenenleri bilmezden gelme, kendi üstüne söylediklerinde eksik, başkaları üstüne yazdıklarının ise, abartma hatta yalan olduğu iddiasının ortaya çıkabileceğinden söz etmiştir. Çünkü “Herkes aynı çevrede aynı zaman parçası içinde, aynı etkiler aynı duygu ve düşüncelerle, kısacası dün ve bugün, şimdi şu an, her şeyin aynısını yaşayıp aynı olduğu, gelecek için de aynı özlemleri paylaştığı zaman yazar belki kendisini bir oranda anlatabilir” demiştir (24). Yazmaya 1946'da Ulus gazetesinde yayınlanan tiyatro eserleriyle başlayan yazarın, 1948-1950 yılları arasında Kaynak dergisinde şiirleri yayınlanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Sait Faik'ten etkilenmiş, yazarın dürüstlüğü ve “sorumlu aylaklık” hikayeleri onu yazmaya teşvik etmiştir. Ankara Radyosu'nda program uzmanlığı yaptığı yıllarda onun hikayelerini bir dizi halinde sesli olarak yayınlamıştır. Bu sürecin yarattığı etki tutkuya dönüşmüş ve onu hikaye yazmaya teşvik etmiştir (Uğurlu 53). 1953'te Sevim Uzgören'le birlikte yazdığı “Bir Oyun Yazalım” adlı oyun Ankara Küçük Tiyatro'da sahnelenmiştir. Radyo ve sahne oyunlarını romanları, öykü, anı ve deneme kitapları izlemiş, çalışmalarında Türkiye'nin toplumsal değişim ve dönüşümlerine yer vermiştir. Bu dönemle ilgili bir anısını anlatırken babaerkil bakış açısına dikkat çekmiştir: “Fakülteyi bitirdiğim yıl, Küçük Tiyatro'da bir arkadaşımın yazdığı “Bir Piyas Yazalım” oynanacak. İlk gece, babam baş çağrılım olsun, oyunumu o da görsün istiyorum. Artık bu kez sevindiririm onu, diyorum. Güzel bir gün çağrı cümlesi bile

kuruyorum. Babam ise, “Çekil başımdan hadi! Diyor. “Senin tiyatrocunun olduğunu gözlerim görmesin bari!” (Göç Temizliği 21).

Ağaoğlu, ilk romanlarını “savaş yıllarının bitmez tükenmez karartma gecelerinde” evde herkes uyuduktan sonra yazdığını ifade etmiştir. Bu yılları, kederli, durgun, gülmenin bile yasaklandığı ilk gençlik yılları olarak tarif etmiştir. “Bu romanlar biraz da “ders kitaplarında ezberlenenlerin dışına çıkma içine örtüklüğü, katı, tek kanallı gençlik yaşamını kırıp aşma uğraşının bir sonucudur” demiştir. Lise yıllarında, yaşıtı birçok genç kızın ideali olan “Çalığışu” romanının Feride’si olmak istediğini, fakat öğretmen olmaktan çok kendisini sorgulamayı istediğini ifade etmiştir. “Hem eğiterek Anadolu’yu kurtaracak Feride olacaksın, hem de iki de bir ona, Hayrullah Bey gibi efendi bir koruyucu herkese kısmet olmazsa?... gibi sorular soracaksın” diyen yazar, kendisini yazarlığa itenin de bu çelişki olduğuna dikkati çekmiştir (Ağaoğlu, Göç Temizliği 64). Yazdığı ilk romanın ardından edebiyatın farklı türlerinde yazmaya devam eden yazar, değişimler konusunda edebiyatın yapısal durumu bakımından arayışçı davranmış ve kendine özgü anlatım biçimleri geliştirmiştir. Konularının yanı sıra eserlerinin biçimsel yetkinliğiyle, özellikle ayrıntıları değerlendirilişıyla dikkat çeken Ağaoğlu, geriye dönüşler, iç monologlar gibi değişik tekniklerden yararlanmışır. Yine, “Göç Temizliği” adlı kitabında yazarlar için çevrenin ve yönlendirilmenin ne kadar önemli olduğunu dile getirirken, “İlk yazı adımlarında kendimi çorak bir toprağa atılmış tohum gibi hissetmişim” ifadesini kullanmışır. Çalışmalarına destek veren Muhsin Ertuğrul ve Refik Ahmet Sevengil’in kendisini nasıl yüreklendirdiğinden söz ederken, yazarlık serüvenine onlar ve diğer değerli insanlar sayesinde direndiğini söylemiştir. Sanata duyarlı olan ve Sevengil’e verdiği sözün arkasında duran eşinin kendisine her zaman destek olduğunu ifade etmiştir (140). Halim Ağaoğlu ile “15 Aralık 1954’de evlenmiştir. İnşaat mühendisi olan Halim Bey, Ankara Gazi Lisesi’nden Erdal İnönü’nün lise arkadaşısıdır. Ağaoğlu *Ölmeye Yatmak*’ı yazarken eşinin tuttuğu günlüklerden yararlandığını itiraf etmiştir (Uğurlu 60-61). Başta Nazım Hikmet olmak üzere, Behcet Necatigil, Rıfat Ilgaz, Yaşar Kemal, Ahmet Haşım’in eserlerinden etkilenmiş, soru sormayı Descartes, sınır tanımazlığı Voltaire’den öğrenmiştir. Ağaoğlu idolleri arasında Sartre ve Camus’un olduğu gençlik yıllarında Varoluşçuluk akımının gölgesinde geçen yılların ardından, bu etkilenmişliğin daha ileriki yıllarda “Ölmeye Yatmak adlı eserinde nasıl beliriverdiğinden söz etmiştir (Andaç 59).

Devlet radyosunda klasikleşmiş oyunları uyarladığı yıllarda, “Perde Arası” adlı programı canlı olarak yapar. Bu programda tiyatro ile ilgili haberler, oyuncularla gerçekleştirilen röportajlara yer verilir. “Evcilik Oyunu”nda, cinsler arası en doğal eğilimlerin aile, çevre, toplum tarafından nasıl baskı altında tutulduğunu, kadınıyla erkeğiyle bu kadar bastırılmışlığın, gözlenişin nice hastalıklı yaşamlara yol açtığını anlatmak istemiştir (Göç Temizliği 98). 1960 yılında yine Ankara’da ilk özel tiyatro girişiminin ardından “Meydan Sahnesi” kurulmuştur. Dönemin Türkiye’sinin zor şartlarına takılmadan gerçekleştirdikleri başarılı oyunlar genç oyuncular adına önemli bir tecrübe olmuştur. Ağaoğlu, her şahit olduğu olaydan, hastalıktan en kötüsü ölümden yani hayatın içindeki her şeyden bir oyun yazmayı başarmıştır. Ona göre, “Sanat ilkelere sığmadığı gibi, kendi sınırlarını zorlayan bağımsız, sorgulayıcı ve önde olmayı hep önceleyen bir doğaya sahiptir” (Andaç 134). Sanatçının en önemli oyunları ve diğer eserleri;

Evcilik oyunu (1964), Çatıdaki Çatlak (1965), Tombala (1967), Sınırlarda (1970), Üç Oyun; Bir Kahramanın Ölümü, Çıkış, Kozalar (1973), Kendini Yazan Şarkı (1976), Çok Uzak-Fazla Yakın (1991), Duvar Öyküsü (1992), Fikrimin İnce Gülü (1996), Çağımızın Tellalı(2011) Anı kitapları; Göç Temizliği (1985), Gece Hayatım (Rüya Anlatısı, 1991) Deneme; Güner Sümer Toplu Eserleri (1983), Adalet Ağaoğlu Seçmeler (1993), Karşılaşmalar (1993), Geçerken (1996), Başka Karşılaşmalar (1996), Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar (2002), Yeni Karşılaşmalar (2011), Günceleri; (Günlük); Damla Damla Günler (2004), Damla Damla Günler I-II-III (2007), Mektup ve Antoloji; Mektuplaşmalar (Mehmet Baydur ile birlikte) (2005) Seçmeler (Kendi Seçtikleri) Ekim 1993 (Uğurlu 82-85).

Ağaoğlu, “Kadınların kendi geçmişlerinin üzerindeki örtüyü kaldırmak, felsefi bağlamda uyandırmak, bilince varıp aydınlanmalarını sağlamak” istemiş, kadınların kişisel arayış ve kimlik bunalımlarını anlamlandırmaya çalışmıştır” (Irzık-Parla 189). Cumhuriyet sonrası dönemde kadını yücelten söylemler ve sosyal hayata katma çabalarına rağmen kadınların erkek egemen aile ve toplum içerisinde uğradığı baskıya dikkat çekmiştir. Kendini özel kılan unsurlardan en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti’nin geçirdiği sosyal ve siyasal hayatın içinde hatta tam ortasında olan bir yurttaş olarak, sık sık yaptığı geriye dönük hesaplaşmalardır. Bu duygularını romanlarına yansıtıyor

olsa da, hayatını “Göç Temizliği” adıyla yayınladığı anı kitabında tüm yönleriyle ele almıştır. Ağaoğlu, yalnızlar dünyasına ancak yazarak yaklaşabileceğini, dile getirilmeyen ve söylenmeyen ne varsa bu şekilde gösterebileceğine inanmıştır (Ağaoğlu 196). Bireylerin sonucu ne olursa olsun adaletli olabilmesi için bunu yapması ve kendisiyle yüzleşmesi gerektiğini düşünen yazar, özellikle yazarların bu konuda hassas olması üzerinde durmuştur. Türk edebiyatına kazandırdığı eserlerin içinde en önemlisi “Dar Zamanlar” üçlemesi olmuştur. Bu serinin Aysel’i, Ömer’i, “Üç Beş Kişi”nin Ferit’i, Kardelen’i, “Romantik”in Kamil Kaya’sı ve “Fikrimin İnce Gülü”nün Bayram’ı Türk edebiyatının unutulmaz karakterleri arasına girmişlerdir. “Romanlarındaki anlatım olanaklarını her romanında kendini aşarak çoğaltan Ağaoğlu, kurgusal anlamda, gerçekçi geleneğin uzağına düştüğü gibi, post modern anlatının sınırlarına dayanmıştır” (Uğurlu 898). Toplumsal etkilerin dolaylı olarak nakledildiği ve kahramanın kişisel tarihinin anlatıldığı eserlerinin çoğunda, anlatıcı olarak birbirinden farklı ve çeşitli karakterler kullanmıştır. Otobiyografik özellikleriyle öne çıkan bu kahramanlar, genellikle kendilerini iç sesleriyle anlatmışlardır. Toplumu çok fazla dert edindiği için kendisini eleştiren Fethi Naci’ye cevaben; “Romancı aklını topluma (da) takmadan, bireyin iç dünyasını yapıp çatan şeyleri nasıl kavrayabilir ki? Ayrıca, aklın topluma fazla ya da az takılmışlığından da bir anlam çıkarmak olası değil. Yazmak aklını bir şeylere takmaktır. Bu bir “dülger balığı” da olabilir” demiştir (Göç Temizliği 180).

1970’li yıllardan itibaren nesir türündeki eserleri ortaya çıkmaya başlayan yazarın ilk romanı olan “Ölmeye Yatmak” 1973’te yayımlanmış, son yayımlanan eseri ise 2014’te “Dert Dinleme Uzmanı” olmuştur. Diğer romanları sırasıyla; “Fikrimin İnce Gülü” (1976), “Bir Düğün Gecesi” (1979), “Yazsonu” (1980), “Üç Beş Kişi” (1984), “Hayır” (1987), “Ruh Üşümesi” (1991), “Romantik Bir Viyana Gezisi” (1993) dir. Ölmeye Yatmak adlı eserinin “12 Mart’ın boğuntulu ortamında içsel ve dışsal ağrılarla boğuşurken; küçük ışıklar, minik mutluluk kırıntıları, karanlıktaki ışık benekleri gibi belirdiğini” ifade etmiştir. Aysel’in gelişim-büyüme-bilinçlenme öyküsüyle başlayan ve üst başlığı “Dar Zamanlar” üçlemesi olan seri, Ölmeye Yatmak romanı ile başlamış, Bir Düğün Gecesi’nin ardından Hayır gelmiştir. “Her roman bir sonrakinin habercisidir” diyen Ağaoğlu, Ölmeye Yatmak’ı yazarken Bir Düğün Gecesi’ni yazacağından emin olduğundan söz etmiştir. “Toplumun, insanların

hayatında açtığı yaralar beni izleyip duruyor. Yaralanmış bir toplumun iniltileri de...” (Geçerken 195). “Yüksek Gerilim” (1974), “Sessizliğin Sesi” (1978), “Hadi Gidelim” (1982) ve “Hayatı Savunma Biçimleri” (1997) e önemli öyküleridir. “Kriz anlarında yoğunlaştığı anlatılarıyla özellikle saatin tik takları arasındaki o tanımlanamaz an’ın insanın var oluşundaki önemini anlattığını” söylemiş, bu anların “Yanyana dizilebilen, üstüste yığılabilen, her biri ötekenden çeşitli uzaklıklara konulabilen, kırılmış, kaygan zaman parçaları ya da kriz anlarıyla başladığını” ifade etmiştir (Parla 305). Yazarları birer “hayat hırsızı” olarak tanımlayan Ağaoğlu, onların bir başka yazarın sayfaları arasında değil, hayatın içinde otlanması gerektiğini söylemiştir. Hayat otlakçısı olmanın tedirginliğini duysa da, bunun başka yolu olmadığına inanmıştır (Göç Temizliği 199). Bu anlamda edebiyatın dilin kullanımında oldukça çeşitlilik gösterdiğine değinmiş ve “Geçerken” adlı eserinde yazar duyarlılığını sorgulamıştır. Yazar birikiminin salt yaşamın niceliksel zenginlikler temeline değil, bu birikimin yazar duyarlılığı gibi niteliksel zenginlikler temeline de ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (45). “Kadınlar bir cins, erkekler bir cins.. Peki, yazarların, sanatçıların da ayrı bir cins olduğu ne zaman kabul edilecek acaba?” diye sormuş ve “Salt kadın duyarlılığım ile yazsaydım romanlarımda erkek, “erkekçe” yazsaydım kadın silinmiş, yok edilmiş olurdu” diyerek yine kendi yanıtlamıştır (201). “Bütün kadın yazarların anlatılarında, “tarih” uyanamadıkları bir kabus olarak belirmiştir diyen Parla, Ağaoğlu’nun “Cumhuriyet kadınının kişisel tarihini en yalın ve etkileyici anlatan yazar” olduğunu ileri sürmüştür. “Düşlerinin rolünü hiç yadsımadan yapıtlarına yansıttığını, karabasanlarına kişisel tarihinin bir özeti olarak hem yaşamında, hem de romanların satır aralarında rastlanabildiği” ifade etmiştir (Irzik-Parla 186). Ölmeye Yatmak’ı Tanzimat ve Erken Cumhuriyet roman öykülerinden ayıran özelliklerin en önemlisi kahramanın işlediği suçun cezasız bırakılmış olmasıdır. Kahraman ölmeye karar vermiş fakat sonunda bu arzusunu yerine getirememiştir. Seçeneksiz kaldığı zamanlarda sığındığı mitlere ne kadar baştan çıkarıcı olursa olsun teslim olmayan Aysel, kendisine dayatılan bütün rollere sonuna kadar direnmiş, bireyselliğini yakalama mücadelesi vermiştir. Ağaoğlu, Murat Şevki Çoban’la yaptığı bir söyleşide; yapıtlarını ideolojik kaygıyla ve toplumsal duyarlılık temelinde yazdığını dile getirmiş, bireyi okumadan toplumu okuyamadığını söylemiştir. “Toplumu bireyler yapıyor; onun için toplumu anlatan bir şey için her zaman bireylerden, birey ilişkilerinden yola çıkıyorum” Toplumu yapan birey; bireyi

böyle birey yapanda toplum. Bol gidişli gelişli, çok diyalektik bir mesele bu ve budan daha büyük bir gerçek olamaz” demiştir (Ağaoğlu, t24).

Bir başka söyleşide ise Kübra Par’a; “Aydın var olan bilgiyi sorgulayandır” demiştir. “İdeolojik tapınmanın” üstünde durmak gerektiğini savunan Ağaoğlu, “Entelektüel ve iktidar” ilişkisine dair, ideolojiler karşısında her zaman uyanık olmak gerektiğini, çünkü ideolojilerin kaygan zemininde, toplumun çok kolay yön değiştirebildiğini ifade etmiştir (Ağaoğlu, HT Pazar). “Her kabullenişin aslında bir yenilgi olduğunu” dile getiren yazar, tepeden dayatmaların sebep olduğu duygusal yıkımı, çatışmayı, bunalımı kahramanları aracılığıyla gösterirken, okuyucularını uyandırmayı, zihinlerini esir alan karabasandan kurtarmayı istemiştir. Ağaoğlu’nun anladığı anlamda aydın olmanın birinci koşulu, beyin jimnastiği yapmaktır. “Verili olanla yetinmeyen, kendinden, tarihinden, çağından sorumlu olan, sorgulayıcı olduğu için değişimcidir. Değişim yollarında başkalarıyla yanyana gelebilen, yaratıcı, paylaşımcı bir kişidir. Ağaoğlu kişiyi bireyden ayırarak “Kişi, benim için sürü dışında kalabilen, yalnızlığı seçebilen, gereğinde suçunu, kendisi tayin edip cezasını da kendisi kesebilen kimsedir” demiştir (Uğurlu 161). Ağaoğlu, genç yaşında kaybettiği aile bireyleriyle sınanmış, yaşadığı acıları bir şekilde eserlerine yansıtmıştır. Ölüm karşısında son derece hassas olan, bundan çok kolay etkilenen ve bu etkiyi kısa sürede unutamayan Ağaoğlu, bu yüzden sosyal hayattan uzak durmuştur. “Acının muhalefetine sığınarak ve yazarak acılarını unutmaya çalışmıştır. Kaçınılmaz adresin gerilimini, içinde gömülü kaldığı yalnızlıkla beraber yaşaya yaşaya kabul etmiştir” (Andaç 104). 1968 yılında yaşanan toplumsal olaylardan oldukça etkilenen yazar, hayatının her döneminde baskının ve baskıcılığın karşısında durmuş ve bu yüzden mağdur olmuştur. “Geçerken” adlı kitabın “Notlarımdan” başlıklı bölümünde “İnsani olan hiçbir şey bana yabancı değildir” diyen Marx’a inat üretilen politikalar yüzünden insanı sevmenin nasıl anlamsız bir şekle büründürüldüğüne dikkat çekmiş ve buyurganlığın sevdirmeye çalışıldığını ifade etmiştir (199). Ölümde ölümü değil yaşamı, yaşamda yaşamı değil, ölümü kavrayan bir dil edinmeyi seçen yazar, aydın-yazar sorumluluğuyla toplumsal sorunları dile getirme, okuru duygu ve düşünce devinimine dahil etmek ve yaşamı zorlaştıran sorunlara çözüm sunmak istemiştir. Bugün dahi inandıklarını yazmaya ve üretmeye devam eden sanatçı, Ankara’da yaşadığı uzun yılların ardından İstanbul’a yerleşmiş ve sakin ve sessiz yaşamını orada sürdürmeyi tercih etmiştir.

4.2.1 Ölmeye Yatmak

Cumhuriyet yapılanması büyük bir hızla devam ederken, bir yandan modernlik sancısı çeken bir yandan yeni yaşam koşullarına ayak uydurmaya çalışan insanların birey olma mücadelesini ele alan Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak* adlı romanda 1938-1968 yılları arasında otuz yılı kapsayan zaman dilimini, “dar” bir zamana sığdırarak anlatmıştır. Yaşamla ölüm arasında bir ince çizgide dolaşan kahramanın hikayesi, doğum sancıları çeken, bir yandan şifa bulmaya bir yandan büyümeye çalışan bir ulusun hikayesiyle iç içe geçmiştir. 1968 olaylarının yarattığı atmosferin sosyolojik ve psikolojik yansımalarına yer verilen romanda, aile, cinsiyet, kimlik vb. gibi modern yaşamın temel kategorileri gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Ağaoğlu, “Roman iki çizgide geliyor” yorumunu yapan Fethi Naci’yi eleştirmiş ve romanın üç çizgide geliştiğini, bunların; Aysel’in şimdi içinde yaşadığı 1 saat 27 dakikalık zaman dilimi, Aysel’in yakın geçmişi, yani 1968 yılı şubat-mart-nisan aylarını kapsayan üç ayı, son olarak da 1938 yılında ilkokulu bitiren kuşağın sonraki yaşamı olduğunu ifade etmiştir (176). Roman karakterlerinin hangi şartlarda yaşadıkları, nasıl yetiştiklerini, hangi ideolojilere hizmet ettikleri, onlar yetişirken dünyada ve Türkiye’de neler olduğunun da yansıtıldığı Aysel’in uzak geçmişi romanda ele alınan en geniş bölümü kaplamıştır. Aysel’in yaşamını bir dönemin mevcut tarihsel ve sosyal koşulları içinde anlatırken, toplumun farklı kesimlerini çok zengin bir karakter çeşitliliği ile yansıtmıştır. Toplumsal aydınlanmanın gereği olarak çağdaş eğitimin, bireysel gelişim sürecinin, bilinçlenmenin, cinsel eğitimin önemini vurgulamış ve dil-milliyet-cinsiyet ya da sınıf ayrımı yapmadan, insanları ortak bir duygu/düşünce çerçevesinde birleştirmek istemiştir. “Cumhuriyet ile gelen değişimi ve bu değişimin kişiler üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkilerini özgün bir dille ele almıştır” diyen Jale Parla, “Kaygan Zaman Parçalarında Kriz Anlatıları” başlıklı makalesinde intihar düşüncesinin egemen olduğu “an”ın açıkça bir kriz anı olduğunu ve Ağaoğlu’ nun bunu “yaşamla ölüm arasındaki eşikte bir hesaplaşma olarak” ele aldığını ifade etmiştir. “Bu otuz yılın Aysel’in belleğinde bıraktığı izler, bilincinde açtığı yaralar, kişisel kriz anları (Aysel’in ihaneti), Atatürk’ün ölüm yılı olan 1938 yılından başlayan ulusal kriz anlarıyla iç içe geçmiştir” (Don Kişot’tan Bugüne Roman 306).

Ağaoğlu, Türkiye toplumunun yaşadığı büyük ve sarsıcı değişime bizzat tanıklık etmiş bir “kadın” olarak, yeryüzünde var olduğu duygusunu, sadece yazarak

kazandığını ifade etmiştir. E.M. Forster, “Roman Sanatı” adlı kitabında, roman yazarı için hayatın beş temel olanağından; Doğum, ölüm, beslenme, sevgi ve uyku (düşler) den söz etmiş, içlerinde en olanaklısının ölüm olduğunu söylemiştir. “Çünkü, kişiler öldüğü sırada yazar, artık onları iyice anlayabilecek, hakkında hem gerçeklere uyup, hem de kendi hayal gücünden doğan şeyler söyleyebilecektir” (Göç Temizliği 200-201). “Gencecik yaşlarında kayıp giden, hayatları toplum güçlerince sanki yalnız buna göre programlanmış, aynı programlama daha buyurgan biçimde sürdürdükçe de daha nicesinin kayıp gideceği insanlarla konuşmaya başlamıştım. Sanki dilleri çözülmüştü; iç dünyalarını ele veriyorlardı. Yine de çok fazla konuşmuyordu ölümler” (Göç Temizliği 197). Kendisi de her şeyi zaman içinde ele almayı, yaşamın bilinen gerçeklerinden ölümün karanlığına doğru gitmeyi, doğumun karanlığından bilinen gerçeklere doğru ilerlemeyi tercih etmiştir. Aysel’in yolculuğu ve bu yolculuğa katkı sunan diğerleri, dönemin politik ve sosyal sorgulaması içinde ele alınmış ve öyküde kadınlık, taşralılık, bürokrasi, politik kaygılar dahil olmak üzere birçok soruna yer verilmiştir. Selim İleri, romandaki intihar temasının hem somut bir girişim hem de “bir aydının ölüm kadar duruk bir zaman diliminde kendini sorguya çekmesi olarak” ele alınabileceğine işaret etmiştir (İleri, s.184). “Ölmeye Yatmak”ı değerlendirirken, aydın olmanın sorumluluğuna değinen Ağaoğlu; “O dönemden bu döneme Türkiye’nin, hala ölmeye yatmamış aydınlarının çoğunlukta olduğu bir ülke olduğunu” iddia etmiştir. Aydın kişinin çevresinde olup bitenlerden yakınmaya hakkı olmadığına inanmış, bunun yerine bir an durup bakışlarını kendine çevirmesi ve geriye dönük bir hesaplaşma içine girmesi gerektiğini tavsiye etmiştir (Göç Temizliği 204). “Aşkları hiç yaşayamadık. Hiçbir şeyi iyi yaşayamadık. Hayat denen şeyin içinde bir süre benim de devindiğimi bilmek istiyorum. Uzun sürmüş çok sancılı bir değişim döneminin üyesi olarak, bu sürecin beni büsbütün un ufak edip hiçliğe salamadığını kanıtlamak... Bir başkaldırı? Her halde” (a.g.y. 195).

Tarih, politika ve toplumsal yaşamın aynı ekseninde ele alındığı öykünün akışı içinde, bir Cumhuriyet kadını olarak Aysel, bir yandan “tarihi yapan el”, diğer yandan ideolojik akımların etkisinde kişisel ve toplumsal krizlerin merkezinde bocalayan bir figür olmuştur. Ağaoğlu, pek çok sosyalistin bugün içine gömüldükleri sessizliği sorgularken, “Bunun salt siyasal ve toplumsal koşulların sonucu, zorunlu ve çok bilinçli bir bekleyiş olarak mı, ya da örgütsüzlük veya örgütlerin üst katlarındaki çatlamalara karşı ödünsüz, mutlak bir direniş olarak mı yorumlamak gerektiğini”

sorgulamıştır. “Sessizliğin ve susuşun birçok nedeni olduğunu, sessizliğin sesinin de gerçekten aşkın susuşlarla işitilebilindiğini” ifade etmiştir (Geçerken 101). Herhangi bir sanat yapıtında gerçekliğin ne olduğunu çok önemi olmasa da, hayatta önemli olan ve kurcalanması gereken çok şey olduğu gerçeğine dikkat çeken Ağaoğlu, modern roman alanında yeni bir çığır açarken, kadın meselesine de yeni bir boyut kazandırmıştır. İdeolojiler ve toplumsal değerler bağlamında kendine biçilen değer karşısında kaderini belirlemesi gereken bir kadının, bilinçlenme ve gücünü toplama işlevini öne çıkaran bu eser, yeni bir dönemin önünü açması ve sonraki dönem adına kadın meselesine yeni bir boyut kazandırması açısından önemli bulunmuştur.

4.2.2 Öykü Özeti

Öykü, anlatıcı kahramanın sabah, saat yedi buçuk civarında bir otele girişiyle başlamıştır. On altıncı kattaki odasına çıkan bir kadın, perdeleri sıkı sıkı kapatmış, eşyalarını sağa sola fırlatıp, tamamen soyunarak yatağa girmiştir. Niyeti yaşamına son vermektir. Öğretim görevlisi Aysel, öğrencisi Engin’le bir ilişki yaşamış, duyduğu pişmanlık nedeniyle geldiği otel odasında ölmeye yatmıştır. Tepesine kadar çektiği yorganın karanlığında kendisiyle baş başa kalınca, ölmek için acelesi olmadığını farketmiştir. Neredeyse kendini bilmeden geldiği bu otel odasında bilinci açılan Aysel, zihninde canlanmaya başlayan anılarla tüm yaşamını gözden geçirmeye başlamış ve yaşadığı an ile geçmişi arasında gelgitler yaşamaya başlamıştır. Ölümün soğukluğunu iliklerine kadar hissedip saklandığı yorganın altında ürperdiğinde, kendisini çocukluğunda yaşadığı bir deneyimin içinde buluvermiştir. Bir ilkokul müsameresi öncesi, herkesin heyecanla koşturduğu sahnede; arkadaşlarının alaycı bakışları altında kılık kıyafeti yüzünden öğretmenine açıklama yapan sıska kız çocuğunu anımsamıştır. Aysel, kendisine verilen role istenildiği gibi hazırlanamadığı için mahcup, utanç içinde mazeretini dile getirmeye çalışmıştır. Öğretmeni dağınık saçlarını toplamasına yardım etsin diye bir arkadaşına seslenmiş ve diğer çocuklarla ilgilenmek üzere telaşla yanından uzaklaşmıştır.

Anadolu’nun küçük bir kasabasında düzenlenen kızlı erkekli etkinliğin mimarı olan Dünder Öğretmen, ilerici ve medeni öğrenciler yetiştirmeyi, onlara milli bilinç kazandırmayı ulvi görev edinen bir Cumhuriyet neferidir. Batı medeniyeti yolunda ilerlemek için eğitime ve toplumsal gelişmeye inanmış ve bunun için çok önemli bir

adım olduğuna inandığı bu müsamereyi düzenlemiştir. Cumhuriyet projesine katkı sunacağına yürekten inandığı temsili sahneye koymak için heyecan içinde sağa sola koşturmaktan kan ter içinde kalmıştır. Aynı inançla yazdığı “meslekler” piyesinde, öğrencilerin her birine avukat, hakim, polis, öğretmen vb. roller vermiş, böylece çocuklar geleceğin mesleklerine büründürülmüşlerdir. Batılılaşmayı temsilen polka ve rondo yapılmış, çocuklar kendilerine çok yabancı olan bu etkinlikte utana sıkıla kızlı-erkekli dans etmişlerdir. Muasır medeniyet yolunda ilerlemenin bir göstergesi olarak hazırlanan Atatürk’ü anma programı, hem okul hem de kasabalı için yepyeni bir deneyim olmuş ve Başöğretmen dahil herkesi tedirgin etmiştir.

Dündar Öğretmen tarafından sahneye koyulan müsamere boyunca sergiledikleri bütün oyunlar öğrenciler için de yabancı ve utanılacak hareketler olmuştur. Zaten huzursuz olan kasaba halkı, Batı usulü dansları izlerken kızlarla erkeklerin sarılarak dans etmesi karşısında iyice huzursuz olmuşlardır. Seyirciler arasındaki eşraf ve esnaf babalar, polka ve rondo ile kirlenen namuslarını örtbas etmek için durmadan öksürmüş, utançlarını gizlemek için yerli yersiz, gerekli gereksiz gülmüşlerdir (21). Kız çocuklarını zaten zorla okula gönderen anne ve babalar, namusları gidecek diye korkuya kapılmışlardır. Fakat, her şeye rağmen çok önemli bir görev yaptığını düşünen ve kendisiyle gurur duyan Dündar Öğretmen, “Batı’ya bir pencere daha açtığımı” düşünmüştür. Kızların okumasını hiç tasvip etmeyen, dar gelirli, muhafazakar bir babanın kızı olan Aysel, babası gösteriye katılmasına onay vermediği için meslekler oyununa gerektiği gibi hazırlanamamıştır. Kaymakamın ricacı olmasıyla ikna edilen Salim Efendi, bu olay yüzünden kızına kinlenmiştir. Hiçbir maddi destek sunmadığı gibi, kızını izlemeye de gelmemiştir. “Annesinin bulup buluşturduğu bir kıyafetle, ipek çorapların üzerine kalın yün çorap ve yürürken ayağında durabilsin diye içleri bezle doldurulmuş, beli kırık ayakkabılar giyinmiştir (13). Kızlı-erkekli gösteriyi henüz kendisi dahi benimsememişken, erkeklerle el ele tutuşmak ve hatta sarılarak dans etmek Aysel’i çok utandırmış, babasının izlemiyor olmasından mutluluk duymuştur. Yaşamının ilk gelenek-modern çatışmasını tecrübe ettiği bu durumun, ne gelecekte yaşayacağı zorluk ve engellerin habercisi olduğunu ne de kişiliğinin bu yaşadığı endişe ve korkularla şekillendiğinin farkında olmamıştır. Şimdi, içinde hem neşe hem hüznü barındıran karma karışık duygularla izlediği bu sahneyi yeniden anlamlandırmaya çalışırken, yaşanan deneyimin kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini çözmeye başlamıştır. “İnsan krepon kağıdından

kanatlar takınca kelebek olduğuna inanır. Koyun postunda koyun, kurt postunda kurt...Ülkü de giydirilebilir üstünüze ve Etlik tepeleri dağ görünür gözünüze” (31).

Aysel'in ortaokula gitmesi söz konusu olduğunda, yine Dünder Öğretmen ile Kaymakam önyak olup, Salim Efendi'yi ikna etmişlerdir. Salim Efendi, istemeyerek de olsa Aysel'i eğitimine devam etmesi için Ankara'ya teyzesinin yanına göndermiştir. Aysel Ankara'da başladığı ortaokul hayatında arkadaşlarıyla hep soğuk ve mesafeli olmuş, çoğu memur ailesinden olan kızlar tarafından dışlanmış. Hem arkadaşları hem öğretmenleri tarafından dışlanıp, yalnızlığa itilen Aysel, bu durumu diğer kızlara benzemeyen geleneksel giyim tarzına bağlamıştır. “Herkesin önlükleri dizinin üstünde, benimki dizimin altında. Herkesin saçları kısa, benimki hala bildiğin iki örgü” diyerek arkadaşına dert yanmıştır (98). İkinci Dünya Savaşı'na denk düşen lise yıllarında, ekonomik darlığa düşen toplumun yaşadığı sıkıntılar birçokları gibi Aysel'in ailesini de olumsuz etkilemiştir. Aynı yıllarda kasabada babasına “muhtekir” suçlaması yapılmış, bu durum Aysel'in daha da içine kapanmasına neden olmuştur. Kısa süreli bir mahkumiyetin ardından Salim Efendi malı- mülkü satıp Ankara'ya göçmüş, yaşadıkları onu daha da çekilmez bir adam yapmıştır. Ailesiyle bir arada yaşamaya başlayan Aysel'in huzuru iyice kaçmıştır. Çünkü, “kız kısmı”nın okumasının gereksiz olduğuna inanan baba baskısına bir de abi baskısı eklenmiştir. Babası, kız çocuklarının okumasının onları kötü yola düşüreceğine inanmıştır. Aysel'in okuma düşkünlüğünün ardında evdeki işlerden kaytarmak amacı olduğunu ileri sürmüştür. Okuldan alınıp evlendirilme ihtimali söz konusu edildiğinde yaşadığı korku Aysel'in erkek arkadaşlarından uzak durmasına neden olmuştur. Evde olsun sokakta olsun göz önünde olmamak için elinden geleni yapmış, hatta görünmez olmuştur. Ne büyüdüğünü ne de hala okumakta olduğunu Babasının aklına getirmemek gerektiğini düşünmüş ve köşe bucak saklanmış. “Bir bardak su istedi mi, hemen fırlayıp vermeli. Ders çalışıyorum falan dememeli” (213). Bu tecrit hali, Aysel'in yalnızlığını daha da derinleştirmiş, sadece okulu ve idealleriyle avunup kendini derslerine vermiştir. Üzerindeki baskı ve yaşadığı mutsuzluğa rağmen, Aysel, hem direnişini hem de var olma mücadelesini sürdürmüştür. Çevresinde yardım edecek hiç kimsesi olmadığı gibi, ideal bir ev kızı olmasını isteyen annesi de okumasın diye elinden geleni yapmıştır. Okuduğu kitaplardan, giyimine kadar her şeyine karışan bir abi, kızını hor görüp umudunu oğluna bağlayan bir anne ve her an patlamaya hazır bir babaya rağmen, Aysel yolundan dönmeye ve başarmaya ant

içmiştir. Kadın erkek eşitliğine karşı çıkararak, kadınların kendilerini geliştirmesine engel olan herkesin Atatürk ve devrim düşmanı olduğuna, kadını özgür olmayan ülkenin erkeğinin de özgür olamayacağına inanmıştır. “Bir millet yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça, diğer yarısı göklere yükselebilir mi?” (108).

Aysel gibi olmayan veya davranmayan bazı arkadaşları tarafından aşağılanmış, ötekileştirilme baskısını daima üzerinde hissetmiştir. Ruhunu kuşatan bu baskıyla yaşamaya ve bu duyguyla baş etmeye çalışmıştır. Kadın olsun erkek olsun fikri beraberlik kuramadığı tüm arkadaşlarına mesafeli davranan Aysel, sadece Behire’ye içini dökebilmiş ancak ondan da beklediği anlayışı görememiştir. İlkokul arkadaşlarının birçoğuyla Ankara’da yolu tekrar kesmiştir. Onu köylü olmakla ve modern olamamakla suçlayan Aydın’dan ne kadar uzak durmuşsa, fakir olduğu kadar yürekli bir çocuk olan Ali’ye de o kadar yakınlaşmak istemiştir. Fikirlerine değer verdiği, ihtiyaç duyduğunda konuşup yardım isteyebildiği tek arkadaşı olan Ali’den babasına laf gider korkusuyla istemeyerek de olsa, mümkün olduğunca uzak durmaya çalışmıştır. Aysel, duvarları erkekler tarafından örülen daracık bir alanda sıkışık kalmış ve gün geçtikçe kendini bu korku duvarının ardına gizlemiştir. Yaşadığı hayatın bütün zorluklarına rağmen kendini kurtarmaya, erkeklerin dünyasında kendine bir yer edinmeye and içmiş ve sadece bu hedefe odaklanmıştır. Ev içi ile sosyal hayatı arasında bocalarken, bu iki farklı dünyaya da ait olmadığını hissetmiştir. “Herşey kadının eseridir” diyen Atatürk’e inandığını ve onun fikirlerini benimsediğini söyleyen Türk halkının, kadın ve erkek arasında cins ayrımı yapıyor olmasını anlayamamıştır. Farklı çevrelerde bulunup, farklı insanlarla tanışmış olmasına rağmen yaşadığı bu ikilemden ömrü boyunca kurtulamamıştır. Değişmez gelirliler, dar gelirliler ve diğerleri arasındaki ilişkiyi anlamakta da güçlük çekmiş, kurmayı bir türlü beceremediği bu karmaşık denklemi vazgeçmeksizin çözmeye uğraşmıştır. Fakat, zaman geçtikçe bunun ne kadar boş bir çaba olduğunu anlamış, her adımda başkaları ne der diye düşünmekten yorulmuştur.

Fakülte yıllarında aşırı milliyetçi abisinin göz hapsine rağmen kendini daha özgür hissetmiş, İlhan’ın aksine o solcu olmayı tercih etmiştir. Nazım Hikmet’in eserlerini okumuş, yasaklı olmasına rağmen sık sık, gizlice Ali ile şiir alışverişi yapmışlardır. Bu nedenle başı belaya girmiş, mektuplaşıyorlar diye adı çıkmıştır. Fakülteye devam ederken kazandığı bir bursla Paris’e giden Aysel, eğitimine bir süre orada devam

etmiştir. Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde öğrenimini tamamladıktan sonra aynı yerde göreve başlamış, doçentliğe kadar yükselmiştir. Hayatı boyunca bir “görev kadını” olarak çalışmış, okul müsamesesinde kendisine layık görülen “kadın memure” rolünü sorgusuz sualsiz yerine getirmiştir. Kendini modern Türkiye ülküsüne adayan bir kadın olarak, Atatürk'ün kadınlara açtığı yolda ilerlemeyi bir görev olarak kabullenmiştir. Tüm ideallerini gerçekleştirip hedeflediği statüye kavuşan Aysel, kendisi gibi akademisyen olan Ömer'le evlenip, hayal ettiği rahat ve düzenli hayata sahip olmuştur. Fakat, onu tatmin etmeyen, huzursuz ve mutsuz olmasına neden olan bir şeyler vardır ve bu düzenli ama tekdüze yaşamdan sıkılmıştır. Hem cinsel kimliğini hem “aydın kadın” kimliğini sorgulamaya başlamış, rutin hayatına ve toplumsal görevlerine yeni anlamlar yüklemeye girişmiştir. “Kurtulmuş ama özgürleşememiş” bir kadın olarak, hep başkaları için yaşadığını fark etmiştir. Bütün bağlarını koparıp, özgürlüğünü ilan etmek istemiş, Öğrencisi Engin'le birlikte olmuştur.

Aysel, yaşadığı bu ilişki sayesinde kısa bir süreliğine zincirlerinden kurtulup, özgür olduğunu düşünmüş fakat, yanlış yaptığı düşüncesi ağır bastığında, pişmanlık ve vicdan azabıyla kıvranmaya başlamıştır. Hamile olabileceği gerçeğiyle baş edememiş, iyice panikleyip yaptığı hatanın yükünden ve sorumluluğundan intihar ederek kurtulmak istemiştir. Bu sefer “özgürleşmek” veya “özgür kalmak” için, tek çaresi “ölmeye yatmak” olmuştur (49). Aysel, ölümü beklerken iç sesinin eşlik ettiği bir yolculuğa çıkmış ve hayatını sanki başkasınınmış gibi izlemeye koyulmuştur. Bu hayatın inşa edilmesine katkı sunan herkesle ve her kesimle derin bir hesaplaşma içine girişmiştir. Bulunduğu “an”a tekrar döndüğünde, eteğindeki bütün taşlar dökülmüş, yüklendiği bütün ağırlıklardan kurtulmuş, yüreğine çöreklenen kirden pastan arınmıştır. Görmezden geldiklerini görmek, küstükleriyle barışmak ve yükleneceği yeni görevler için ayağa kalkmıştır. Çıkarıp sağa sola attığı giysilerini giyinmiş, çantasından dökülen eşyalarını özenle yerine yerleştirmiştir. Yeni nesle daha öğreteceği çok şey olduğunu düşünen Aysel, yeni kararlar, yeni umutlarla ama biraz da tedirgin otelden ayrılmıştır.

4.2.3 Öykünün Karakter Analizi

1930'lu yılların Cumhuriyet yapılanmasını modernlik ve gelenek çatışması olarak sunan Adalet Ağaoğlu, köyden kente toplumun her kesimini temsil eden “aile”ler ile

farklı ideolojileri temsil eden “karakterler” yaratmıştır. Öyküde, uygarlık yolunda ilerlemenin gereği olarak modernleşmeyi içselleştiren tiplerin yanında, Batı düşünce sistemini şekilcilikten ibaret sanıp yaşam tarzına yansıtan yarı aydınlara da yer verilmiştir. Bir kısmı geleneği yadsıyan hatta aşağılayan bu tipler, geleneğe veya ideolojisine körü körüne bağlı, değişime direnen, otoritesini kaybetme korkusuyla çevresine korku salan tiplere karşıt olarak konumlandırılmışlardır. Bu tiplerin ortasında kalan baş kahraman Aysel’e iç sesi eşlik ederken, Aydın’ın tuttuğu günlükler, karakterlerin birbirine yazdığı mektuplar sayesinde öyküye birden çok anlatıcı ve anlatı tekniği dahil edilmiştir. Romanda, “Kahramanların okuduğu kitap listelerinden, sinemalarda gösterilen filmlere, dikilen heykellere, yapılan birçok etkinliğe kadar dönemin kültürel, politik, sosyal ve ekonomik havasını, biraz da sosyolojik gözle vermek amacıyla birden çok detaya yer verilmiştir” (Uğurlu, 174). Aysel’in cinsel kimliğini sorgulatan ve ölmeye yatmasına neden olan sevgilisi Engin ile dolaylı olarak etki eden eşi Ömer, ikinci derecede önemli karakterler olarak seçilmiştir. Babası Salim, Efendi, annesi Fitnat Hanım, abisi İlhan’dan ibaret olan aileye, Aysel’in lise yıllarında kız kardeşi Tezel de katılmıştır. Aydın ve Ali başta olmak üzere, okul arkadaşları Sevil, Semiha, Ertürk, Semiha, Hasip, Namık ve Behire Aysel’in yaşam yolculuğunda bir şekilde yerlerini almışlardır. Cumhuriyet ilke ve inkılaplarının bir temsilcisi olarak Dündar öğretmen, her birinin önüne bir hedef koymuş rözel olarak kılavuzluk etmiştir.

AYSEL: Orta halli, muhafazakar küçük bir esnafın kızı olan Aysel, Aysel, Ankara’ya yakın bir ilçede doğmuş, ilkokulu orada bitirmiştir. Kumral, soluk benizli, zayıf, içine kapanık ve sessiz bir çocuk olan Aysel, fakülte yıllarına kadar korunma içgüdüleriyle, ezik ve silik bir öğrenci görüntüsü vermek zorunda bırakılmıştır. “Kaymakamın oğlu Aysel’in saçlarını örmediğini haykırınca, herkes dönüp birden ona bakmıştır. Aysel’in sarıya yakın kumral saçları beline kadar dökülmüş, sıtmadan sarı yüzü utancından hemen kiraz alına dönmüştür. Belinden aşağı ter indi” (11). Öğretmeninin öncülüğünde ve hatırlı tanıdıkların araya girmesiyle ortaokula devam etmek için Ankara’ya gönderilmiştir. Kendi babasının Aysel’in kaderini nasıl etkilediğini günlüğüne not düşen Aydın; Aysel’in babası çok geri kafalı bir adam. Aysel’i mezuniyet müsamesesine bile çıkarmak istemedi. Yine benim medeni ve uyanık babam araya girdi. [...] Zavallı Aysel! O, hiç ulu önderimizin istediği gibi bir Türk kızı olamayacak bana kalırsa (38). Atatürk inkılaplarına ters düşerek medeniyetten uzak

olmak istemeyen Aysel, aile baskısı, ilgisizlik ve daima küçük düşürülmenin, gerçekten sevilmemenin ıstırabını duymuştur. En üzüldüğü şey aile içinde kendisine insan gözüyle bakılmaması olmuştur. Bastırılmış kişiliğine rağmen, zeki ve ne istediğini bilen bir öğrenci olarak, daha okul sıralarında ne yapıp yapamayacağı konusunda hedeflerini belirlemiş, bu yolda önüne çıkan engelleri tek tek aşmayı kafasına koymuştur. Erkek egemen aile içinde kadına hakkettiği değerin verilmemesi, hatta sadece cinsiyeti nedeniyle hor görülmesini anlamakta güçlük çekmiştir. Ne kadar sevse de kendisine karşı tavırları yüzünden göz önünde olmamak için evin erkekleriyle hep mesafeli olmuş, bir kadın olarak annesinin davranışları ve ilgisizliği yüzünden çok acı çekmiştir. Hayalindeki toplum düzeni ve erkek figürü ile, fakülte yıllarında gittiği Paris’te tanışmıştır. Kendisini öncelikle bir insan olarak benimseyen Alain’den ister istemez çok etkilenmiş, yaşamındaki bütün erkekleri onunla karşılaştırmıştır. Tiyatro izlerken Aysel’in elini dostça ve beklentisiz, Aysel’e kadınlığını hatırlatmayacak şekilde tutuşu Aysel’in aklına ilk olarak Aydın’ı getirmiş, onun yer yerinden oynasa yanındakinin sadece bir kadın olduğunu unutamayacağını, öncelikle bir insan olarak göremeyeceğini düşünmüştür. “Türk erkeğinin sorunu, kendisi gibi okumuş, bir kadına bir insan olarak değil “yalnızca kadın” gözüyle bakması olduğuna inanmıştır” (29). Aysel, mutluluğu kendi gibi düşünen aydın bir erkekte bulacağını umut etmiş, bu yüzden “kadınlığı” önemsemeyen Ömer’le evlenmeyi tercih etmiştir. Hayal ettiği statüye kavuşmuş, öğretim görevlisi Doçent Aysel olarak mesleğinin zirvesinde, başarılı, huzurlu bir yaşam sürmek istemiştir. Tekdüze hayatı, aile ilişkileri ve bunların getirdiği sorumluluk duygusu ile hayatı hep bir görev bilinciyle yaşayan Aysel, omuzlarına binen yükü kaldıramamış sonunda isyan etmiştir.

ÖMER: Romanda Ömer’in fiziksel özelliklerinden söz edilmemiş, onun bilim insanı olarak aydın kimliği öne çıkarılmıştır. Oxford’ta altı yıl eğitim gören Ömer, daha sonra Ankara DTCF’ne gelmiştir. “Marshall Fikir Planı”nın tartışıldığı dönemde bitirme tezini yazmaya çalışan Aysel, tıkanıp yerlerde sık sık Ömer’in fikirlerine başvurmuştur. Bilgili, kültürlü, mantıklı, kibar, düşünmeyi ve düşündürmeyi bilen bir adam olduğunu ifade eden Aysel, Ömer’e aşık olduğundan hiç söz etmemiştir. Onu tanıdığı diğer erkeklerle kıyaslarken; “Ömer, iki göz kırpmı arasında bazen ne kadar da biraz Ali’yi, biraz Aydın’ı, biraz da Alain’i, hatta azıcık, o bir zamanlar evlerine gidip gelen, kendine Nazım’ın şiirlerini veren uzak akraba çocuğunu andırıyordu”

(382). En çok, onun tek başınlığından, serinkanlı fakat, bilimsel doğru adına teoride mutlak bir yere ulaşan kuşkuculuğundan etkilenmiştir. “Gözleri ile kızların kollarını ve bacaklarını yiyen, kızlara sen birşey anlamazsın” diyerek bakan diğer erkeklerden farklı olduğu için ilgi duymuştur. (289). Ömer, kendisine ve fikirlerine değer verilen bir karakter olarak çizilmiştir. Otel odasında, aynı görev bilinciyle yürüttüğü evliliğini alaycı bir ifadeyle değerlendiren Aysel, “Hem canım kadınlığımı kocamın yanında düşünemem ben. Beni düşündüren hep başka şeylerdir” “Kurtarmak, yüceltmek, öğrenmek, öğretmek, koşturmak...” Ortak zevklere sahip olan Ömer ve Aysel, Beethoven'ın senfonilerinden zevk almış, “kokuşmuş törelere” karşı olmuşlardır. Nişan törenleri bu yüzden sessiz sedasız olmuştur. Ömer'in ispatlanmamış hiçbir konu karşısında tavrını takınmaması Aysel'i hep kızdırmıştır (346). İdealleri ve fikirleri birbirine yakın olan çiftin çocuğu olmamıştır. “Ömer'le evliliğinin tekdüzeliğinden sıkılan Aysel, Ömer'i sanki son on beş yıldır hiç görmediğim denli çok ve uzun gördüm son günler. Kısa buluşmalarda. Gece uykularında. Oysa ne kadar az birlikte olduk bu son aylar!...” (344). Aysel davranışları konusunda Atatürk'ten sonra en çok Ömer'e karşı sorumluluk duymuş, Engin'le olan ilişkisini ona anlatıp, fikrini sorduğunda ne düşüneceğini merak etmiştir.

ENGİN: Bir saat tamircisinin oğlu olan Engin, yirmi beş yaşında bir üniversite öğrencisidir. Okumayı seven, boş zamanlarında matbaada çalışan, Aysel'in tanımlamasıyla “gorki” bıyıkları olan kumral bir gençtir. Cumhuriyet'in ikinci kuşağı olarak, Almanya'da savaşın bütün hızıyla devam ettiği, memlekette ekmeğin karneye bağlandığı yıllarda doğmuştur. Yiyecek sıkıntısının had safhaya ulaştığı, burjuvazinin ve sınıfların belirmeye başladığı bu yıllarda, çocukluğu yoksulluk içinde geçmiştir. Fakirlik yüzünden babası tarafından evlatlık olarak verilmek istenmiştir. Kaymakama giderek yalvaran annesi duruma el koymuş, bu yüzden babası evi terk edip gitmiştir. Aysel, genç yaşına rağmen, babasızlığın verdiği sıkıntıyla omuzlarında nasıl bir yük taşıdığını fark etmiş ve Engin'in değer yargılarına saygı duymuştur. Romanda, duygusal ve düşünsel anlamda kurdukları ilişki, öğretmen-öğrenci ilişkisinden öte, birinci ve ikinci kuşak ilişkisi olarak öne çıkarılmıştır. Aysel'in gözünde Engin çocuk değil, hayat okulunda olgunlaşmış genç bir adamdır. Gayretli, kendine güvenen ve her şeye rağmen hocasına karşı saygılı bir öğrencidir (253). Aysel'in hayatındaki diğer tüm erkeklerden farklıdır. Onun yüzü bildiği bütün yüzlerin bir karışımıdır. “Engin sanki bildiğim ve yaşadığım her şey” diye düşünen Aysel baktığı her yerde onu

görmeye başlamıştır. Biraz Aydın, fakirliği ve hayattaki pişmişliğiyle biraz Ali, sorgulamalarıyla ve okuma azmiyle biraz Ömer'dir. Özgürlüğüyle, yaşanmışlığıyla biraz da Aysel'in özlediği yanındır (344-345). Aysel, Engin'de hayatında yaşadığı ve yaşamak istediği tüm renkleri görür. Sadece bedeniyle değil ruhuyla da doymak ister. Bu yüzden Engin, Aysel için bir farkındalık, bir başkaldırıdır. Kadınlığını fark ettirendir. Ölmeye yatmasının sebebidir. Aysel'in kendisi gibi Cumhuriyet kuşağından olan Ali ya da Aydın ile değil de Engin'le beraber olmasına kendisinden sonra gelen 1960'ların özgürlükçü kuşağına duyduğu hayranlık neden olmuştur. Engin, Aysel için özgürlüğün sembolü olmuştur. Bir Cumhuriyet aydınının eksikliklerinden dolayı yaşadığı bu aşağılık duygusu, doçent kimliği ve taşıdığı bütün sorumluluklara rağmen Aysel'i öğrencisiyle birlikte olmaya itmiştir (195). Devrimci kişiliğiyle Engin, Aysel için, yeni bir sürecin ve değişimin simgesi olurken, 1968 kuşağıyla arasında bir köprü kurulmasına yardımcı olmuştur.

AYDIN: Aysel'in ilkokul arkadaşı olan Aydın, varlıklı bir ailenin oğludur. Babası ilçe kaymakamı, annesi kültürlü, İstanbul'lu bir ev kadınıdır. Kız kardeşi Nurten'le birlikte iyi şartlarda büyütülmüş, iyi okullarda eğitim görmüşlerdir. Çalışkan, temiz ve bakımlı bir öğrencilik hayatı olan Aydın, öyküde tuttuğu günlükle öne çıkmış, tarihi olaylara ışık tutmuştur. Dünder öğretmeninin düzenlediği etkinlikte; "Ütülü siyah pantolonu, ipek beyaz gömleği, sahici siyah papyon kravatı, beyaz çorapları, siyah rügan iskarpinleri, güzelce kolonya ile taranmış saçlarıyla" göz doldürmüştür. Batılılaşmayı biraz abartmış olsa da Dünder Öğretmen'in irfan ordusunun bir neferi olarak memleketi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkartmak için, tıpkı Aysel ve Ali gibi kendisine büyük hedefler koymuştur. Kızlar ve erkeklerin birbirinden kaçmak zorunda olmadan rahatça dolaşabileceği Batı'ya uyumlu bir toplumda yaşamayı hayal etmiştir. Hayata hep bulunduğu pencereden bakıp, empati yapmayı düşünemeyen Aydın, arkadaşlarının hangi şartlar altında yaşadığına hiç kafa yormamıştır. Dönemin "züppe" karakteri olarak, Fransızcası, dans etme yeteneği ve eğlence mekanlarındaki popülerliğiyle daima gurur duymuş, geleneklerinden vazgeçemeyen yani medeni olmayı başaramayan kızları, aşağılayıp suçlamıştır. "Kim ki Aysel? Bir esnaf kızı. Nasıl olur da kendisi gibi İstanbul'larda doğmuş, Galatasaray eğitimi görmüş Tillalarda çay içip dans etmiş bir kaymakam oğlunu görmemezliğe gelebilir?"

Aysel hayatı boyunca Aydın'ın şımarık, antipatik ve itici olduğunu düşünmüş, karşısında kendini hep rahatsız hissetmiştir. Aydın ise, her ne kadar küçümsemiş olsa da, Aysel'e daima ilgi duymuş, dik ve onurlu duruşundan, Cumhuriyetçi tavrından hep etkilenmiştir. İçten içe kızsız da Aysel'den hep hoşlanmış, bir gün birlikte olacakları umudunu gizlememiştir. Bekar, bilgili, kültürlü bir genç olan Aydın, en büyük hayali olan gazetecilik mesleğini seçmiştir. Bir derginin yazı işleri müdürü olarak çalışmaya başladığında politikayla yakından ilgilenmiş, sol görüşlü olması nedeniyle Demokrat Parti'li olan babasıyla sürekli çatışmıştır. Hariciyecilik sınavlarına hazırlanırken bir kızı gebe bıraktığı için mesleği tehlikeye girmiş, babası nüfusunu kullanarak olaya el koymuştur. "Cahil," "alaturka" ve hiç de güzel olmayan daktilo kızla önce nikahlanmış sonra boşanarak sicilini temize çıkarmıştır. Bu olayı anlatırken, "Kendini benden kaçırdın ondan böyle oldu. Okumuş Cumhuriyet kızı!.." diyerek şakayla karışık Aysel'i suçlamıştır. Akıllı sadece bitirme tezinde olan ve bu sözlere bir karşılık bulamayan Aysel, gizli bir suçluluk duygusuna kapılmış ve örtbas etmeyi başarmıştır ama beyaz bir leylak dalı uzatıp onun gönlünü almayı da istemiştir "Tamamlanması gereken yarım kalmış bir hesap vardı sanki, Aysel'in anlamlandıramadığı, söylenmemiş bir şeyler" (382-383). Otel odasında ölmekten vazgeçtiğinde ilk olarak Aydın'ı aramış ve onunla buluşmak üzere oteli terk etmiştir.

ALİ: İlkokuldaki çocukların en garibanı olan Ali fakir bir ailenin yetim oğlu olarak hayata atılmış, iyi niyetli, zeki, azimli, Atatürkçü bir genç olmuştur. İçine kapanık, ezik ve utangaç olduğu için hiç yakın arkadaşı olmamıştır. İlkokulu bitirdiğinde 13 yaşında olan Ali, bağ bahçede çalışmaya başlamış, Dünder Öğretmen sayesinde Ankara'da okuyup yükselme imkanı bulmuştur. Dünder Öğretmen'in girişimiyle ilçenin zenginlerinden olan Şakir Ağa'nın Hergele Meydanı'ndaki oteline yamak olarak yerleştirilen Ali, Erkek Sanat Okulu'na devam etmek üzere kaydı yapılmıştır. Bir anda hayatının akışı değişince büyük bir sorumluluk duymuş, okuma ve öğrenme azmiyle her türlü zorluğa göğüs germiştir. Kendisine fayda sağlayacağını düşündüğü her ortam ve her insana yakın durmuştur. "Daha fazla okuyabilmeyi hiç düşünmeyen Ali okuma ve "bay" olma isteği körüklendikçe kendini önemsemeyi öğrenmiştir" (61). Her zaman sorumluluklarının bilincinde olarak, kahyanın eziyetlerine, zor yaşam koşullarına direnmiş, üzerine aldığı görevi sonuna dek yerine getirme gayretinde olmuştur. Her şeye rağmen iyi niyetli ve kadir bilir olmaktan vazgeçmemiş, Ata'ya, Dünder Öğretmen'e, Cumhuriyet'e, devrimlere karşı kendini her daim sorumlu

hissetmiştir. Her attığı adımda Aysel'i düşünüp örnek almış ve ona layık olmak istemiştir. Adını koyamadığı bu ilgiyi içinde saklayan Ali, duygularını kendine bile itiraf edememiştir. Hem abisinden çok çekindiği hem de ne söyleyeceğini bilemediği için Aysel'den hislerini gizlemiş, sadece fikren onun çizgisinde olmakla avunmuştur (104). Daima kanaatkar ve tok gözlü bir genç olan Ali ne kadar ihtiyacı olsa da çıkarıcı olmamış, zor anlarında daha yüce şeyler düşünmeye çalışmış, kendisiyle gurur duymuştur. "Tarihi yeniden yapan el seni de yapıyor. Ne mutlu sana. Ne mutlu bize" (105). Bir lokantada kültürlü ama dar gelirli kişilerin, şiirden, edebiyattan konuştuklarına tanık olmuş ve bu gruba takılmaya başlamıştır. Bilmediği ne çok şey olduğunun farkına varan Ali, onları dinledikçe dünya görüşü değişmeye başlamış ve bilgilendikçe ezilmeyeğine inanmıştır. Lokantadaki "ahilerden" duyduğu sözleri beyninde harmanladıkça kendiyi hesaplamış, geleceği için endişeye düşüp, otel sahibi Şakir Ağa'nın ufak tefek vurgunlarına göz yummuş olmanın ezikliğini duymuştur. Böyle davranmayı ülküsüne ve Ata'ya olan sevgisiyle bağdaştıramamıştır. Ali, Aysel'in abisi İlhan'ın yanında tanık olduğu fakat diğer duyduklarıyla bağdaştıramadığı farklı görüşler karşısında kafası karışmıştır. Yıkıp yakmaktan söz edip tehditler savuran, kendisine Moskof'lardan uzak durmasını öğütleyen İlhan Abi'sinin ırkçı söylemleri karşısında dehşete kapılmıştır. "Bu mudur Atatürk gençliği?" (161). Bir yanda devrimciler diğer yanda ülkücülerin olduğu iki grup arasında bocalayan Ali, onurlu bir ulus olamamaktan yakınan tarafların çözüm önerileri arasında büyük bir ayrılık olduğunu fark etmiş ve bu ayrılığın ne olduğunun yanıtını bulmaya çalışmıştır. Ali, köye bir daha dönmeyi düşünmemiş, güvendiği abilerinden birinin yardımıyla radyo evinde teknisyenlik sınavına girmiş ve kazanmıştır (319). Fakat, ne Aysel'in okuluna yetişme imkanı ne de inandığı veya inanabileceği gibi bir memleket olmasının mümkün olmadığını anlamış "kafasında kendi okulunu" kurmuştur. Sevgi yoksulu, küfürlerle, azarlarla geçirdiği yıllar geride kalmıştır. Ali askerden sonra evlenmiş, annesini ve kız kardeşini kaybettikten sonra kasabaya dönüp, elinde çantası elektrik tamirciliği yapmaya başlamıştır.

DÜNDAR ÖĞRETMEN: Cumhuriyet ülküsüyle hareket eden bir idealist, öğrencilerinin sonuna kadar arkasında duran fedakâr bir öğretmendir. "Ondüleli saçları, ince kemikli yüzü, her an coşmaya hazır heyecanlı yapısıyla" DüNDAR öğretmen Batı medeniyetine ulaşmanın ancak eğitimle gerçekleşebileceğine yürekten inanan bir Cumhuriyet neferidir. Görevini başarıyla yürüttüğünden emin yoluna

devam etmiş ve birçok öğrencisinin kaderini değiştirmiştir. Öğrencilerine Atatürk'ü anlatıp, Cumhuriyet ve devrimleri benimsetmiş, uygar devlet ve yurttaşlık bilincini kazandırmıştır. Özellikle Aysel, Aydın ve Ali onun aştığı fikirleri benimseyip, aynı ülkü ve ideallere sonuna kadar sahip çıkmışlardır. Dünder Öğretmen, “milli devlet,” “milli bilinç ve “milli bütünlük” kavramları ile toplumsal gelişme arasındaki ilişkiye inanmış, öğrencilerini ilerici medeniyete ulaşma bilinci kazandırmaya gayret etmiştir. Edebiyata çok düşkündür ve bilgisini, fikirlerini paylaşmaktan hep kıvanç duymuştur. Bir uygarlık göstergesi olarak, ulusal duyguları ve batıcılık ideallerini yansıtacağına inandığı anma etkinliği için büyük çaba sarf etmiş, kasaba halkının tepkilerini görmezden gelmiştir. Çocukların oynadığı piyesi kendisi yazmış, içinden gelen duyguları olduğu gibi yansıtmıştır. “Öğrencilerinin, irfan yuvası okullarından daha yüksek okullardan birer şerefli meslek sahibi olarak çıkmadan öncü, hayatta her mesleğin ne olduğunu, kendilerini bekleyen türlü fedakarlık ve vefakarlıkları bilsinler. Her mesleğin çilesini de, sevincini de öğrensinler istemiştir” (22). Fikirlerini paylaşacağı kimseler olmasa da, inandığı ülküsünü, içindeki bitmez tükenmez Atatürk sevgisini ve yeteneklerini çevresine ispatlama arzusuyla kıvranmış, içinde biriktirdiği her şeyi, ne kadar düşüncesi, ne kadar sözü varsa bir çırpıda sergilemek istemiştir. Dünder Öğretmen, inandığı gibi yaşamış, inandığı her şeyi öğrencilerine öğretmek istemiştir. Yetiştirdiği çocukların hemen hepsi ondan etkilenmiş, kimi az kimi çok aldıkları bu feyz ile karşılaştıkları zorlukları aşmaya çalışmışlardır.

NAMIK: Namık'ta ilkokulu bitirdikten sonra Başkent'e gitmiş, Telsizler 'de bir akrabasının yanına yerleşmiştir. Gazi Lisesi'nde okumaya başlamış ama ilk sene sınıfta kalmıştır. Girişken zeki ve becerikli bir tip olduğu için üst düzey memur çocukları ya da zengin çocuklarıyla arkadaşlık etmiştir. Namık, ders çalışmak yerine kopya çekmeyi tercih ettiği için “Kopyacı Namık” olarak anılmıştır. İkinci yıl aynı okula gelen Aydın onun “yapışkan” tavırlarından hiç hoşlanmamıştır. “Yapışkan bir hali var. hemen Milli Şefimiz İnönü'nün oğluna sokulmuş, Erdal da çok nazik olduğu için birşey diyemiyor” (167). Dünder Öğretmen'in aştığı ülküyü, vatan millet sevgisini en az alabilenin Namık olduğunu düşünmüştür. Namık, fakirliğinin bilincinde olarak yükselmek için dürüstlüğü bir işe yaramayacağına inanmış, emellerine ulaşmak için üst sınıf mensuplarının etrafında dolanmıştır. Yıllarca fakirliğini kompleks yapmış, başarılı olamamasını fakirliğine, imkansızlıklarına bağlamıştır. Aysel'in abisi İlhan'ın davasına hizmet etmeyi, bir şeyler yapmak,

yalnızlıktan kurtulmak için gönülsüz olarak kabul etmiştir. İlhan'ın organize ettiği bazı olaylara karışmış olsa da, ideolojilerine inanmadığı için uzaklaşmayı tercih etmiştir. Bu olaylar yüzünden sürdürülen bir davada yaptığı şahitliği, her zaman olduğu gibi lehine çevirmiş, siyasi ilişkileri kullanarak geleceği için yardım dilenmekten çekinmemiştir. İlişkilerini kullanıp CHP Öğrenci Yurdu'na giren ve yüksek ticaret okumaya başlayan Namık, kısa süre sonra komünizm propagandası yapıyor gerekçesi ile yurttan ve okuldan kovulunca tutunacak bir dalı kalmamıştır. İstanbul'da yeni kurulan DP teşkilatına girmiş, gel git işlerine bakmaya koyulmuştur. Öğrencileri, DP lehine teşkilatlandırmak üzere edebiyat fakültesine yazdırılmış ve böylece kendine sığınacak bir yer bulmuştur (361). Düştüğü zor durumlardan kendini bir şekilde kurtaran, her seferinde kendine daha iyi bir yer edinen bu uğurda istenilen renge bürünmekten çekinmeyen bir tip olmuştur. Her devrin adamı olma sıfatını korumuş “emek”lerinin karşılığını almış ve istediği gibi bir hayata kavuşmuştur.

İLHAN: Ankara Gazi Lisesi'nde okuyan İlhan, fikirleri ve hayat görüşüyle Aysel'den çok farklı bir misyon yüklenmiş, henüz lise çağlarında Turancılar'a katılmıştır. Yetişme çağının da etkisiyle hırçın ve dik kafalı bir genç olup çıkmıştır. Kendisi için seçtiği yolda ne derslerini ne de ailesini önemsemeyen İlhan dava uğruna babasıyla ters düşmüştür. Kızların okumasına karşı olduğu için kardeşi ile ilgili kararlarda her zaman babasından yana tavır almıştır. Bu yüzden Aysel'e çok eziyet etmiş, ne evde ne dışarda huzur vermemiştir. Babası muhtekir suçlaması ile tutuklandığında okulu bırakıp bakkalın sorumluluğunu üstlenen İlhan, bu olay nedeniyle kin ve nefretle dolmuştur. Ergenliğini etrafa saldırıp, kırıp dökerek geçirmiştir. En büyük gayesi “Türklüğümüzü yerlerde süründüren bütün o soysuz takımından teker teker hesap sormak” olmuştur. Daha lise yıllarındayken ırkçılığı had safhaya ulaşan İlhan, bir akşam kıvrıcık saçlarını usturayla kazımış olarak gururla eve gelmiş, dava uğruna gururla saçlarını feda etmiştir. Türkü kurtarmak için yeni yollar öğrenmiş, Fethi Abisiyle birlikte toplantılara katılıp gençleri kazanmanın yollarını konuşmuşlardır (214). Teşkilat içinde adam yerine konmak gururunu okşadığı için, “Bozkurt”, “Kızılelma” dergilerine şiirler yazmış olsa da, Aysel, Türk milleti üzerine pek çok parlak fikri olan abisinin kadın hakları konusunda ileri görüşlü olmadığını üzülmiştir. Bağıra çağıra şiir okuyup durmasından rahatsız olan kardeşinin üzerine yürümüş, “Niye okuyorsun bir kere sen? Kadın kısmına okumak nerden çıkmış? Anandan mı gördün, ninenden mi?” diyerek, Aysel'in ders çalışıyor olmasını hor

görmüştür (212). İlhan'ın örgüt faaliyetleri yüzünden dükkanı boşlamasına kızan Salim Efendi, dükkana sakladığı ve gözü gibi koruduğu bütün dergilerini toparlayıp sokağa atmıştır. Şaşkına dönen İlhan, korku içinde ne yapacağını bilmeden dergileri bir çuvala doldurup evden kaçıp gitmiştir. Liseli gençleri örgütleyen ve çeşitli olaylara karışan İlhan mahkum olmaktan son anda kurtulunca yaşadığı korku yetmiş ve bu tür faaliyetlerden elini eteğini çekmiştir. İlhan, hukuk okumaya başlamış, yeni arkadaşlar edinmiştir. Fakülte yıllarında Aysel'in komünist olabileceğinden şüphelenip, uzun süre takip ettirmiş fakat, çalışkanlığından başka bir şey duymamıştır. Ancak, Aysel bir öğrenci bursu ile Paris'e gidince rahat bir nefes almıştır (368). Salim Efendi'nin ölümünden sonra hem dükkanı hem de avukatlık stajını birlikte yürütmüş, "Üniversite balo ve çaylarının parlak delikanlısı, Anafartalar piyasasının işbilir bir tüccarı olmuştur." Memlekette pazarın tek otorite olacağı bir toplum düzenine doğru gidilirken, bu saygıdeğer alana gözünü diken İlhan parlak bir geleceğe doğru emin adımlarla ilerlemiştir. Kendinden başka kimseye güveni kalmayan İlhan, dava arkadaşlarını da Aysel ile uğraşmayı da unutmamıştır. [...] Dün kanlı bıçaklı olduğumuz Yunanlılar ile bile sıkı dostluk anlaşmaları imzaladık. Bana mı kaldı vatana canımı adamak ve Altaylara gitmek" (360-367). İlhan fikriyatını paraya çevirmiş, gençliğinde yaşadığı gelgit ve isyanların ardından kendi yaşam felsefesini oluşturmuştur. Dava peşinde koşup sivrilmektense, sessiz ve derinden ilerlemeyi tercih etmiş, paranın sağlayabileceği "saygın cemiyet ilişkileri" kurmak işine gelmiştir.

SALİM EFENDİ: Tipik bir Anadolu erkeği olan Salim Efendi, ilçenin diğer yerlileri gibi daima geleneklerine bağlı, muhafazakar bir adam olmuştur. Karısı ve iki çocuğunun geçimini sağlamak için, çarşı başında --bit otundan urgana- her şeyin satıldığı küçük bir bakkal dükkanı işletmiştir. Kurtuluş savaşı sırasında, İsmet İnönü'yü Ankara'ya götüren jandarmaların içinde oluşuyla gurur duymuşluğunun dışında, vatan-millet adına başka hassasiyetleri olmamıştır. Bütün sertliğine rağmen bazı koşullarda, ya da baskı gördüğü durumlarda ikna olabilen Salim Efendi, zoraki de olsa yeniliklere ayak uydurmaya çalışmıştır. Aysel'in okul müsameresine katılmasına, Ankara'ya gidip eğitimine devam etmesine zor olsa da ikna olmuştur. Cumhuriyet'in getirdiği hızlı değişime ayak uydurmakta güçlük çekmiş, bu yüzden gidişattan ve olan bitenden hiç hoşnut olmamıştır. "Kaymakam mahfellerde ışıklı bir ülkeden söz ettikçe de boğulmakta, erkana rakı sofraları kurdukça da boğulmaktadır" (55). Salim Efendi, dürüst, namuslu bir tüccar olmasına rağmen esnaflar arasında

sevilen biri olmamıştır. Şakir Ağa ile ters düşünce belediye reisiyle de arası bozulmuş, bir de üstüne muhtekir olduğu lekesi sürülünce memleketine küsüp başkente göçmek zorunda kalmıştır. Ne oğluyla ne de kızıyla yakın olmamış, otoriter bir baba olarak çocuklarına karşı sert ve baskıcı tavrını ölene kadar sürdürmüştür. En çok da Aysel üzerinde baskı kurmuş, en küçük hatasında evlendirmekle tehdit etmiştir. Örgütü bahane ederek kendisine yardımcı olmayan oğlunu bir kalemde silebilmiştir.

FİTNAT HANIM: Eşine, evine, çocuklarına bağlı tipik bir Anadolu kadını olan Fitnat Hanım, kocasının otoritesine boyun eğmiştir. Yaşanan kriz anlarında daima sessiz kalmayı tercih etmiş, kocasını karşısına almamak için çocuklarının yanında duramamıştır. Her kadın gibi, değişen hayat şartlarına ayak uydurmak istemiş, iyi koşullarda yaşayan memur eşlerine heves etmiştir. Saçını ondüle yaptırıp kendine özen göstermek istediğinde de, güzel giyinen kız çocuklarına özenip Aysel'e giysiler dikmek istediğinde de eşinden destek görmemiştir. “Yine de benim yüzümden babamla annemin arasında kavga eksik olmuyor. Bir yandan annem beni daha güzel giydirmek istiyor. Ben de kız arkadaşlarıma bakıp imreniyorum. Fakat öte yandan babamın burda çektiği sıkıntıları görüp ne yapacağımı bilemiyorum” (110-111). Fitnat Hanım, Aysel’in okuma aşkına hiçbir zaman anlam verememiş, dikiş-nakış, ev işlerini öğrenip ev hanımı olarak yetişmesini ve iyi bir evlilik yapması gerektiğini söyleyip durmuştur. Özellikle, Tezel’in doğumundan sonra, kendisine daha çok yardım etmesini beklemiştir. Salim Efendi ekonomik durumu düzeldikçe yumuşamış, karısına ve kızına daha müsamahakar davranır olmuştur. Ailesine içinde suyu, elektriği ve çevresinde beton duvarları bulunan bir ev aldığında, Fitnat Hanım kocasına büyük bir minnet duymuştur. Rahata erdikçe, giyim-kuşamı değişmeye kentli kadınlara benzemeye başlamıştır. Salim Efendi, karısının gençleştiğini ve daha bakımlı olduğunu görüp, sevinç duymuştur.

TEZEL: Salim Efendi ve Fitnat Hanım'ın "tekne kazıntısı" olan üçüncü çocuğu Tezel, İkinci Dünya Savaşı'nın altıncı yılında doğmuştur. Aysel'e göre, başına buyruk ve aile ilişkileri zayıf bir kadın olan Tezel, sanatla uğraşmayı ve entelektüel çevrelerde zaman geçirmeyi sevmiştir. Biri oyuncu, diğeri henüz öğrenci olan zengin bir çocukla iki evlilik yapmış ve boşanmıştır. Hayatını galerilerde ya da eğlence mekanlarında geçiren Tezel'i, hem çalışıp hem okuyan, boş zamanlarında miting meydanlarına

koşan Engin'le mukayese eden Aysel, ikisinin de daha özgür, daha başına buyruk, özel hayatlarında daha hesapsız bir kuşağın temsilcileri olarak görmüştür.

ERTÜRK: Hali vakti yerinde bir esnaf olan Emin Efendi'nin küçük oğludur. Kulakları büyük kısa boylu bir öğrenci olan Ertürk, ilkokuldan sonra Bursa Askeri Lisesi'ne kaydolmuştur. Dündar Öğretmen'in etkisiyle vatansever ve ülküsüne bağlı, disiplinli bir genç olmuştur. Askerliğin sert yapısına uygun yetişen Ertürk, milliyetçi bir genç olmuştur. Andre Gide'nin "Dar Kapı" isimli kitabı yüzünden okulda disipline verilmiş, bilmeden vatana nasıl ihanet edebileceğini öğrenince kahrolmuş ve ölmek istemiştir. Bu olay vatanperver ruhunda derin yaralar açmış, kendi isteğiyle hiç birşey yapamayacağını, istenmeyen hiçbir şeyi okuyamayacağını sadece emir ile hareket edebileceğini tecrübe etmiştir. Fikir suçundan yargılanan Ertürk, bağışlandığında oku denilince okuyan, düşün denilince düşünen iteatkar bir öğrenci haline gelmiştir (142). Yazdığı bir mektupta solcularla oturup kalktığı için Ali'yi uyarmış, gittiği yolun yanlış olduğunu, bir an önce doğru yola dönmesi gerektiğini, yoksa başının belaya gireceğini söylemiştir. Vatan bekçiliği yaparken ahlak bekçiliğine soyunan Ertürk, sıkı yönetim altında gördüğü eğitimin hakkını teslim eden bir genç olarak, bir pusula da Aysel'in babasına göndermiş, onun Ali'yle buluştuğunu haber vermiştir. Kızın namusu gitti diye evde kıyamet koparan Salim Efendi, Aysel'in artık evde kaldığına hükmederek, nasıl olsa evlenemeyecek, bari okuyup meslek sahibi olsun deyip, Aysel'i rahat bırakmıştır.

SEVİL: Sevil, romanda "alafranga" bir tip olarak yer almıştır. Hali vakti yerinde ilçe savcısının şımarık kızı olarak yetiştirilmiş, modern hayata hemen uyum sağlayan aile ortamında iyi bir hayat sürmüştür. Biraz tombulca olan Sevil, her zaman diğer akadaşlarına göre daha temiz ve düzenli giyinmiştir. Küçük yaşlardan itibaren müziğe ilgi duymuş, keman dersleri almıştır. Ortaokul yıllarında, babasının İstanbul'a tayin olması nedeniyle, öğrenimine orada devam etmek zorunda kalmıştır. Aydın'ın İstanbul'da okuduğu dönemde cemiyet ortamlarında sık sık karşılaşmışlardır. Giyim kuşarnını Almanya'dan temin eden Sevil, ilgi çekmeye çalışan, etrafındaki herkesin kendisiyle ilgilenmesini isteyen, istediği olmayınca küsen bir yapıya sahip olmuştur. Aydın'ın gözünde abartılı giyinen, gürültücü bir kız olan Sevil, ailesini medeni olsalar da Alman yengesi ve amcası kadar batılı olamadıkları için suçlamış, annesini basit ve görgüsüz bulup aşağılamıştır. Diğer arkadaşlarından farklı olarak onun uygarlaşma

lks, Őık giysiler, partiler, güzel yiyecekler demek olmuştur. Sanata, oyunculuğa, müziğe, yabancı filmlere olan merakı yıllar geçtikçe daha da artmış, Amerikan Kız Kolejini bitirince kendini sanata adanmıştır. Şımarık ve havai bir tip olarak Batılı olmayı sadece eğlenmek ve taklit etmek olarak algılayan Sevil, Şefkatli bir yüreğe sahip olamamış, kendinden başka kimseyi sevmemiŐtir. Ailesinden gittikçe daha çok utanmıŐ, babasını sadece kendisi için para kazanan biri olarak görmüştür. Adı sanat çevrelerinde geçen ‘‘İstanbul’lu Sevil’’, bir armatrn oğluyle evlenip boŐanmıŐ, oğlunu istemediği için babasına bırakmıştır.

SEMİHA: İlkokuldan mezun olduktan sonra babası izin vermediği için öğrenimine devam edemeyen Semiha, okuyamamıŐ olmanın acısını daima yüreğinde taşımıştır. Aysel’e yazdığı mektuplarda sık sık bunu dile getirmiş, iten içe ona hep zenmiŐtir. Atatürk’e olan sevgisi, vatana, millete hayırlı olma arzusu çok yüksek olan Semiha’nın üzüntüsü ona layık olamadığı için daha da katlanmıŐtır. Ali’yi unutamayan Semiha, ona karşı beslediği duyguları Aysel’e açmış, ondan haber almaya çalışmıştır. Aysel de arkadaşına Başkent’i, oradaki medeni hayatı anlatmış, okula ve Ali’ye dair havadisler vermiştir. Semiha’yı hiç istemediği biriyle evlendirmek istediklerinde, Aysel’den Ali’ye duyurması için yardım iŐtemiŐ, fakat ilgilenmediğini öğrenince umudunu kesmiştir. Okuma hayallerinden sonra sevdiği adamı da kaybedince, bir kez daha yıkılmıŐ, hıncını iten içe kıskandığı Aysel’den çıkarmıştır. Hem Aysel’in Ali’yle buluştuğunu hem de Ali’nin Aysel yüzünden köyünü, anasını bırakıp Ankara’da sefil bir hayat sürdüğü dedikodusunu yaymıŐtır. Aysel’in zaten zor olan okul hayatı bu yüzden tehlikeye girmiş, fakülte yıllarında bütün erkek arkadaşlarından köşe bucak kaçmak zorunda kalmıştır. Semiha’dan asla böyle bir davranış beklemeyen ve çok üzülen Aysel, bir daha hiç konuŐmamak üzere Semiha’ya ksmŐtr. Ilık bir bahar gününde kültürlü bir arkadaşıyla sohbet edebilme özgürlüğü elinden alınan Aysel, arkadaŐlıęa olan güven duygusunu kaybetmiştir.

BEHİRE: Aysel’in Ankara’daki en yakın arkadaşı olan Behire, ortaokuldan sonra iki yıllık hemşirelik okuluna gitmiştir. Kütahya Hastanesi’ne tayin olduğunda Aysel ile yolları ayrılmıştır. İdeolojik fikirleri uyuŐmuyor olsa da, arkadaŐlıklarını mektuplaŐarak devam ettirmeye alıŐan Aysel, ona samimiyetle kendinden ve sevdiği Őairlerden, en çok da Nazım Hikmet’ten söz etmiştir. Semiha’yla arasında geçenleri de yazmış, Ali yüzünden kendisine neler yaptığını anlatıp dertleŐmek istemiştir. ‘‘Ben,

erkek arkadaşlarıma kötü gözle bakmam ki” diyen Aysel, beklemediği bir darbe daha yemiştir. Aysel’e zarar gelmesin diye mektubu bir arkadaşıyla elden yollayan Behire, tam anlamıyla Aysel’e karşı bir tavır sergilemiş, Nazım’dan söz etmeye devam ederse arkadaşlıklarının bozulacağını söylemiştir. Aysel’e nişanlanmak üzere olduğu haberini verirken, muhafazakar bir tavırla, sokaklarda erkek arkadaşları ile dolaşmasının hoş olmadığını, helal süt emmiş biriyle tez zamanda evlenmesini öğütlemiştir.

4.2.4 Bir Cumhuriyet Kadını Olarak Aysel

Kadının özgürleşmesini eğitim ve modernleşmeyle ilişkilendiren laik devrim, toplumun her kesiminde özümsememiş, değişime karşı toplumsal bir direnç geliştirilmiştir. Özellikle kadını görünür kılan ve toplumsal hayatta söz sahibi olmasına fırsat tanıyan yeni kültürel değerler geleneklerine bağlı muhafazakar çevrelerde karşılık bulmamıştır. Aldıkları eğitim sayesinde Batıcı Cumhuriyet ideolojisiyle tanışan Aysel ve arkadaşları, bir yandan yeni toplum düzeni içinde kendilerine bir yer edinmeye çalışmış, bir yandan da toplumun kökleşmiş değer yargılarıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Kadının henüz görünür olmaya başladığı 1930’ lu yıllarda, gelenek-modern çatışmasının tam ortasına doğan Aysel, muhafazakar, erkek egemen bir ailede başlattığı varoluş mücadelesini, geleneksel değer yargılarının egemen olduğu toplum içinde sürdürmüştür. Cumhuriyet’in ilk kuşağını temsil eden Aysel, eşitlikçi, modern toplum projesine yürekten inanmış, medeniyet ülküsünün sadık bir neferi, toplumsal görevlerinin bilincinde aydın bir kadın olarak kendini ülkesine adamıştır. Öğrenim hayatı boyunca hem kadın, hem aydın olmanın zorluklarını yaşayan Aysel, geleneksel toplum değerlerinin sınırları içinde hapsolmüştür. “Krepon kağıdından takma kanatlar”la uçulamadığını ilkökul çağında tecrübe eden Aysel, ideallerinin peşinde koşmaktan yorulmuştur. Aslında, yaşamı boyunca kendini kandırdığını, kendinin değil hep başkalarının doğrularını yaşadığını çok geç fark eden Aysel, adanmışlık üzerine kurduğu yaşamı ve bu yaşam uğruna kazandıklarının ve kaybettiklerinin muhasebesini ancak, ölümle burun buruna geldiğinde yapabilmiştir.

Aysel öğrenim hayatı boyunca, bir yandan kadın ve erkeklerin sağlıklı ilişkiler kurabileceği bir toplum hayali kurmuş, diğer yandan yaşadığı baskı nedeniyle “bütün

erkekler kardeşimizdir” ilkesine sığınmak zorunda kalmıştır. Eğitimi kesintiye uğramasın diye öğrencilik yıllarında sadece inandığı ülküye ve ideallerine sarılan Aysel, bu uğurda hem kendini hem “kadınlığı”nı gizlemek zorunda kalmıştır. Devlet feminizminin “şizofrenik kimliğe” yol açtığını söyleyen Tekeli, Cumhuriyet kadınlarının yaşamlarını devlet tarafından kendilerine atfedilen vazife duygusu ve ulusal idealler çerçevesinde tanımladıklarına işaret etmiştir (Tekeli’den al.y. Göle, 111). Aysel de, büyüme yıllarına eşlik eden bu erkek egemen baskıyla daha çocuk yaşta tanışmış, bir kız evlat olarak daima vazifelerinin bilinciyle hareket etmiştir. ilkokul müsamesinde kızlı erkekli oyunlar oynayıp el ele tutuştuğu erkek arkadaşlarıyla değil konuşmak, sokakta göz göze gelmesi dahi suç sayılmıştır. Babasının cimriliği, annesinin ilgisizliği nedeniyle hep yoksunluk çekmiş, giyim-kuşamına özen gösterememiştir. Özellikle memur çocuğu olan arkadaşlarına uyum sağlayamadığı için ezilmiş, hem arkadaşları hem öğretmenleri tarafından dışlanıp yalnızlığa itilmiştir. Lise öğretmenin bir piyeste “köylü kızı” rolü vermesine içerleyen Aysel, arkadaşı Semiha’ya, “Herkesin önlükleri dizinin üstünde, benimki dizimin altında. Herkesin saçları kısa, benimki hala bildiğin gibi iki örgü” diyerek dert yanmıştır (98). Kimseden destek görmemiş, ev kızı olmasını isteyen annesine, okuduğu kitaplardan giyimine kadar her şeyine karışan abisine ve evlendirmekle tehdit eden babasına direnmek zorunda kalmıştır. Öğrencilik yaşamında bir tek Ali’ye güvenip dertlerini onunla paylaşabilen Aysel, onunla sohbet ettiği bir gün, korkudan nasıl titrediğini ve onun kendisini “biz kötü bir şey yapmıyoruz ki” diye nasıl avuttuğunu hatırlamıştır. “Düşün bak...” diyen Ali, “Atatürk öyle istiyor diye, ilkokullarda bizi pekala birbirimizin üzerine ittiler, ille dans edin dediler. Şimdi de sanki, Atatürk, arkadaşınızla sohbet etmeyin, büyüdükçe birbirinizden uzak durun, J.J. Rousseau okumayın demiş gibi yasaklar koyuyorlar” diye söylenmiştir. Sözlerini heyecan içinde, kekeleyerek sürdüren Ali’ye göre Atatürk, kaçgöç olmalarını değil, kadın ve erkek elele eşit yaşamalarını istemiştir. Aysel, her karamsarlığa düştüğünde Atatürk’e ve Cumhuriyet’e layık olabilmek için kim bilir daha ne zorluklara siper olması gerekeceğini düşünmüştür. Hem babasının hem de abisinin tehditkar bakışlarını, attığı her adımda üzerinde hissetmiş, gizlendiği kendi dünyasında bir gün yaşadığı bütün zorlukları aşıp özgür olacağı günün umuduyla yaşamıştır. Erkeklerin dünyasında onlara rağmen idealleri doğrultusunda ilerlemeyi kafasına koymuştur. Meslek sahibi olup, kendisi gibi düşünen biriyle huzur içinde sürdürebileceği “yeni” bir hayat kurduğunda kurtulacağına inanarak bu ataerkil hegemonyaya göğüs

germiştir. Şimdi sığındığı bu otel odasında yaşadıklarını ve çektiği acıları hatırladıkça böğrüne bıçaklar saplanan Aysel, kusma ihtiyacıyla banyoya koşmuştur. “Bir millet yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça, diğer yarısı göklere yükselebilir mi” Bizim milletimizin başarısızlığı kadınlara karşı gösterdiğimiz kusurdan ileri gelmektedir” diye düşünür. Ali'nin Ata'dan aktardığı sözleri hatırlamıştır (108).

Aysel'in kişiliğine yön veren erkekler, -ki bunlar yeniliklere direnip değişimi zorda olsa kabullenen ama hazmedemeyenler, farklı ideolojilere hizmet ettiği için yargılanan, ya da karşısındaki sırf kadın olduğu için farklı beklentilere girebilenlerdir-hayatını bir şekilde cehenneme çevirmişlerdir. Aciziyetlerini ve yalnızlıklarını otoriter tavırlarının ardına gizleyen bu erkekler, başarısız olduklarında uğradıkları aşağılanma duygusunun sebep olduğu öfkeyi her seferinde Aysel'e yöneltmişlerdir. Bu yüzden Aysel, kadın erkek eşitliğine karşı çıkan, kadınların kendilerini geliştirmesine engel olan herkesi Atatürk ve devrim düşmanı olarak görmüş, kendini onların karşısında görünmez kılmıştır. Medeniyet ülküsüne sığınarak var olma mücadelesini sürdüren Aysel, kadınlığına ve bağımsızlığına çizilen bütün sınırlara rağmen, en yüce duygularla bağlı olduğu Ata'sına sonuna kadar bağlı kalmaya ant içmiştir. Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernite Projesi ve Kadınlar” başlıklı makalesinde, Cumhuriyet kadınlarının kendilerinden beklenen hizmetleri gururla yaptıklarından söz etmiş ve görevlerini milliyetçi duygularla içselleştirdiklerini belirtmiştir (Arat 88). Cumhuriyet'in uyanık, çalışkan, erdemli, ahlaklı, fedakar ve medeni kızı, fakülteyi bitirdikten sonra da aynı çizgiyi sürdürmüş, ülküsüne bağlı bir öğretmen olarak aynı görev bilinciyle kendini vazifesine ve öğrencilerine adanmıştır. Aysel, ölesiye içselleştirdiği bu görev duygusunu özel yaşamına ve gündelik pratiklerine de yansıtmış, rutin ev işleri, yemek, alış-veriş, giyim-kuşam, günlük bakım –saç, makyaj, manikürü, pedikürü- olmak üzere kadınlık görevlerini aksatmada yürütürken, “ideal kadın” a yakışan, düzenli, disiplinli, saygın bir yaşam kurmuştur. Medeni bir insan olmak için gösterdiği çabaya, yeteneklerine, yaratıcı gücüne ve edindiği bilgelige rağmen mutlu olamadığının, kendine biçilen bir hayatı yaşadığının ayırımına çok geç varmıştır. Kendini ve yaşamını gözden geçirdiğinde, içinde yaşadığı toplumu ve değer yargılarını sorgulamaya başlamıştır. Geleceğini kurtarmak uğruna katlandığı onca şeye rağmen özgürleşmek yerine yüklendiği sorumlulukların daha da artarak elini kolunu nasıl bağladığını görmüştür.

Otuz yılda hiçbir yere gelinmemişse bir başkaldırı mutlak olmalı. Bu hiçlik de yaşanmalı. Bir boşluğa olanca hızla düşülmeli. Bu düşünüş gerçek yüzünü göstermeli. Bir düşünüş yokmuş gibi yaşanılmaz. Düşülen yerden yıldızlar seyredilmez. Ülkücülük şırıngası ile Oscar Wilde bilgiçliği arasında asılı durulamaz. Bir yere dikilmeli. Orada sağa sola bakılmalı (114).

Toplumun belirlemiş olduğu ahlak kurallarına körü körüne uymak ve yaşamını bir “ödev” sorumluluğu içinde yürütüyor olmak Aysel’e çok ağır gelmiştir. Yaşadığı duygusal çöküntü, yoksunluk ve ezikliğin getirdiği bunaltı onu öğrencisi Engin’e itmiş, hem kendinin hem onun yoksunluğuna çare olmak isterken, bastırılmış kadınlığına yenik düşmüştür. İnanıldığı bütün değerleri bir kalemde silmek, bedeninin egemenliğine sığınmak istemiştir. “İnsan kendini tek başına özgürleştiremezse ve tek başına özgürleşme düşü içinde boğulmuşsa, kendinden sonra gelenlerin altına yatmalıdır” diyerek ihanetini meşrulaştırmak istemiştir (49). Kadına ve anneliğe dair onca övgü dizilirken, en insani duygularının ve ihtiyaçlarının görmezden geldiğini, oysa ihtiyacı olan şeyin sadece biraz sevgi ve saygı olduğunun bilincine varmıştır. Bir akademisyen olarak kariyerine devam ederken olsun özel yaşamında olsun hep bu değerler sisteminin taşıyıcı nesnesi olduğunu hissetmiştir. Kendisine ait olmayan bir hayatı yaşarken, ilgisizliğe ve sevgisizliğe isyan etmiştir. Bu isyan ete kemiğe büründüğünde, sebebi ne olursa olsun sonuçlarını kaldıramamış, taşıyamadığı yeni ve daha ağır bir yükü kendini bu otel odasında bulmuştur. Köşedeki yatağı açıp çırılçıplak içine giren Aysel, “ölmeye yattım” derken gösterdiği kararlılığı, uygulamada gösterememiş, kendini ve yaşamını hesaba çekmeden gidemeyeceğini anlamıştır (7).

Aysel’in öğrencisi Engin’le yaşadığı yasak ilişki 1968 yılının düşünce ortamında; baskıcı ve otoriter yönetimin hakim olduğu bir dönemin ardından, Batı kaynaklı siyasi ve sosyo-kültürel gelişmelerin topluma hakim olduğu yıllarda gelişmiştir. Yeni toplum beklentisi ve bireysellik arayışı çerçevesinde gençlerin devrim hayali bütün solcular gibi Aysel’i de etkilemiştir. Engin’le yürüttüğü tartışmalar ve fikir alışverişi sonrasında yaptığı zihin jimnastiği kendine ve dünyaya farklı bir gözle bakmasına neden olmuştur. Kadınların yeteneğine ve gücüne inanan, onlara özgürlük vadeden Atatürk’ün söylemleriyle yüceltilip baş tacı edilen kadınların, toplumsal düzende özgürlüğünün kısıtlanması Aysel’i rahatsız etmiş, erkek egemenliği ve kadının ikincil

olma durumunun yarattığı dengesizliği kaldıramamıştır. Toplumsal, siyasal ve kültürel koşullarda kendi kuşağının yaşadığı deneyimler her birinde farklı sonuçlar yaratmış olsa da, gelişmekte olan fikir ortamının hem aydınlar hem de değişimden yana olan kişiler arasında hala yadırganıyor olmasından da hoşnut olmamıştır. Cumhuriyet projesinin gerçekleştirdiği değişimin toplumsal uyum ve huzuru sağlamaya yetmediğini görmüş ve nedenini anlamaya çalışmıştır. Sorduğunda “bunu söylemek için henüz erken” diyen Ömer de rahatlatıcı bir yanıt verememiştir. “Her şey için erken... Sonuç ise geç kalmak” diye düşünmüştür. (198-199). Neden hakkettikleri gibi yaşamadıkları veya özgür olmadıkları konusunda düşüncelerini sadece Engin’le paylaşabilmiştir. Ölmeye yatmadan üç ay önce birlikte uzun uzun tartıştıkları o gün, zihnindeki sorulara yanıt bulmaya çalışırken Engin’in “devrim coşkusuna kapılmış” ve birlikte olmuşlardır (198). Engin’le geçirdiği o on saatin, kendi deyimiyle “görevsizlik anı”nın muhasebesini yaparken, ilk defa kendini sorguladığını ve kendini önemseyemediğini hissetmiştir Aysel bu birlikteliği düşünel dünyasında idealize etmiş, aşk ya da sevgi içermeyen bu ilişkinin sadece “zihinsel bir birleşme” olduğuna hükmetmiştir. Çünkü, içinde bulunduğu bu “kriz anı”nda, kadınlığının ve bedeninin ilk kez farkına varmış, kendisini birey olarak kabul ettirme savaşı verirken göz ardı ettiği asıl kimliğine, benliğinin derinliğine sakladığı Aysel’e ulaşmaya çalışmıştır. Fakat, ihanetin sorumluluğunu taşıyamayan Aysel, yaptığı hatanın bedelini ödemek için ölmeye karar vermiştir. Yaşadığı vicdan azabıyla giyindiği bütün kimliklerden sıyrılmak isteyen Aysel, öğrenci Aysel, iffetli Aysel, ideal kadın Aysel, Aydın Aysel, öğretmen Aysel, sevgili Aysel vb. hepsini üzerinden çıkarıp atmıştır.

Bir buçuk saatlik kısa zaman diliminde düşünel yolculuğunu tamamlayan Aysel, geçmişiyile girdiği hesaplaşmanın yarattığı dönüşümü özümsemeye çalışırken kendine yeni bir yol haritası çizmiştir. İçini hem haz hem de acıyla dolduran kurtuluşunu paylaşmak için aklına gelen ilk isim Aydın olmuştur. Kendisinden köşe bucak kaçtığı, çocukluğunda derslerle ilgili bir soru sorduğunda karşısında yüzünün kızardığı, onu hem yeren hem öven, çoğu zaman sinir eden, aralarında her daim gizli bir rekabetin olduğu Aydın’ı aramak istemiştir. Aydın’ın kendisine ilgisinin hep farkında olmuş fakat, yakınlaşmaktan korktuğu için ona soğuk davranmayı hatta çoğunlukla nefret etmeyi tercih etmiştir. Ancak yetişkin olduklarında kendisine olan ilgisini açık edip, kur yapan Aydın’a beklediği karşılığı hiçbir zaman vermemiş daha doğrusu

verememiştir. Şimdi kadınlığının bilincine varmış bir kadın olarak, Aydın'ı elini tutamadığı, hatta Ali'nin gözlerinin içine bakamadığı kaçırdığı o anları hatırlayıp, nasıl bu denli bilgisiz, bilinçsiz ve hep kendi varlığından habersiz kaldığına içerlemiştir. Diğer yandan Aydın'a, özgürlüğünü onunla değil de yirmi beş yaşında bir delikanlıyla kanıtladığını ilan etmek, bu şekilde ondan öç almak isteğini de kendine itiraf etmiştir. Zamanında kendine izin verip korkmamış olsaydı her şey daha mı farklı olabilirdi diye düşünen Aysel, onu neden aramak istediğinden tam olarak emin olamamıştır. [...] belki de son anda tamamlanabilecek bir şeyi tamamlayabilmek, hiçbir şeyi tamamlamadan ölmüş olmamak içindir” diye düşünmüştür (52). Aysel, artık bilinç dışının örtüsünü kaldırmış, karşılaştığı yeni gerçeklikle nasıl baş edeceğini düşünmeye başlamıştır. Eylemlerinin yalnızca vatanseverliğe ve ülkesi için duyduğu sorumluluk duygusuna bağlı olarak belirlendiği konusunda kuşkuya kapılmıştır. Yaşamını şekillendiren bu bilinç dışı isteğe ahlaksal kaygılarla öylesine başarılı bahaneler uydurmuştur ki, temel istekleri yalnız gizlenmekle kalmamış aynı zamanda uğruna kadınlığını terk ettiği eylemler için yüreklendirilmiştir. Yaşamın doğal akışı içerisinde gerçek istekleriyle dayatılanların arasındaki farkı görememiştir. “Yaşayamadığı, ötelediği, kadın olmadan önce insan olduğunu unutturarak, kendini yeniden pekiştirerek, sonsuza dek aynı yerde dönerek, aynı şeyi hep yeniden denemek, tutsaklık perdesini yırtmak, sonra hiçbir şey olmamış gibi yeni yeniden eskitmeye başlamak” (52). Nitekim, aydın sorumluluğu yaşadığı dünyayı anlamayı, sorgulamayı, önce kendisiyle sonra da toplumla uzlaşmayı gerektirmiş, Aysel düşlediği dünyaya ulaşabilmek için zincirlerini kırıp, kendisine yeni bir kapı aralamak istemiştir. Kendini gerçekleştirmek adına, toplumsal rolleri biçimlerken kızlarının duygularını yok sayan ideolojiye, sınırlandırılmış yasalara ve geleneksel- yerleşik kurallara başkaldırarak özgür olacağını düşünmüş, tutsaklık perdelerini yırtıp atmak istemiştir. Öğrencisi sayesinde geleceğe tekrar umutla bakmaya başladığında, yaşadığı kısa süreli hazzın “özgürlük” duygusu olduğunu sanmıştır. “Ölmek nedir? Ölmek yaşamış olduğunu bilmeyi gerektiriyor” diye düşünmeye başlamıştır (283).

Gelecekte, geleceğe duyduğu güvenden ve tarihten söz eden Ağaoğlu, ne denli inanırsak inanalım yarın, şimdide yaşananın ne tam karşıtı ne de eşiti değil” demiştir.

Şimdinin somutluğuna karşın yarın henüz soyut. Bilinçli ve dirençli dediğimiz insan, somut bir durumu, bu soyut olanla yüklenmeye ve taşımaya yani “direnme”ye çalışıyor. Ama insan daha da bilinçlendiğinde, aşkınlaştığında, “evet”le uzlaşmayan “mutlak ödünsüzlüğün” peşine düşecek, dahası, herhalde onun ta kendisi olacaktır. Soyutla, ancak kendini de soyutlaştırarak (soyutlayarak değil), tıpkı gelecek gibi, yarın düşüncesi gibi, şimdide bugünde, kendisini bireyliğinden kurtarıp genelleştirerek bağ kurabilecektir (Geçerken100)

Aysel, Cumhuriyet’e dair ne varsa -eşitlik, özgürlük, demokrasi vb.- hepsini zihninde yeniden tartmış, yüreğini sıkıştıran bütün suçluluk ve kaygılardan, bütün kırgınlıklarından arınmış bir halde düşünsel yolculuğunu tamamlamıştır. “Beyaz beyaz”, “eflatun eflatun” açmış çiçekleriyle parkta rastladığı leylak ağaçlarını hatırlamış ve geleceğe dair yeni bir umutla karanlığı değil, baharı kucaklamayı istemiştir. Yaşadığı toplumun gerçekleriyle yüzleşmek için ölmesi değil yaşaması gerektiğine karar veren Aysel, bireysel değişimini gerçekleştirmiş, toplumsal değişime katkı sunmak için ayağa kalkmıştır. Kendisine sunulan yaşamın nesnesi değil, öznesi olma isteğinin olanaksız bir amaç olmadığına dair bir umutla, yavaş yavaş giyinmeye başlamıştır. Artık, “eski plakları” dinlememek, “kim ne der” diye düşünmemek kararıyla, belki doğacaksa çocuğunu, belki gençlerle birlikte kendini büyötmek üzere otel odasından ayrılmıştır

4.3 Toplumsal Cinsiyet ve Kimlik Sorunsalı Bağlamında Aysel

Tarih boyunca kendi konumlarını korumak uğruna savaş veren binlerce kadından sadece biri olan Aysel, kadının cinselliği ve mutluluğunun tabu olduğu bir toplumda, henüz daha küçücük bir çocukken, “ayıp” ve “günah” kavramlarını öğrenmiş, cinsel kimliğini bulması uzun yıllarını almıştır. İçine düştüğu yalnızlıktan kurtulmak için tutunacak bir dal arayan Aysel, medeni “insan” olma idealine sarılarak giriştiği kimlik ve özgürlük mücadelesinde en büyük yarayı erkeklerden almıştır. Erkek egemen toplumun değer yargıları ile mücadele ederken gücünü Atatürk’ten ve ilkelerinden alan Aysel, hem sosyal ilişkilerine hem de kendisini çoğu zaman çelişkiye düşürse de bazı ahlak kurallarına karşı çok dikkatli olması gerekmiştir. Bireysel özgürlüğu için kişisel çıkarlarını, zevklerini, eğilimlerini, bedensel dürtülerini bir tarafa koyup, toplumun katı değer yargıları ve namus anlayışına teslim olmuştur. Kendisinden

istenilen ve beklenenlere hiç itiraz etmeden “rıza” göstermiş, büyük bir minnet duygusuyla bağlı olduğu Ata’sına ve Cumhuriyet’e borcunu ödemek için mücadelesini özveriyle sürdürmüştür. “Yeni” toplum projesinin bir neferi olarak, kendisinden beklenen “ideal kadın” rolüne bürünmüş, “ahlak” ile “özgürlük” arasında çizilen o keskin sınırları aşmamak için gayret göstermiştir. Kim olduğunu ve ne istediğini sorgulamayı hiç düşünmeden, kadın olmanın bilincine varmadan kadınlığını geri plana atmak zorunda kalmıştır. “Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum” adlı kitabında, kendini görevlendirmenin bilinç dışı gelişen bir durum olduğunu anlatan Erich Fromm’a göre “Bu bilinçdışı isteğe ahlaksal kaygılarla öylesine başarılı bir ussallaştırma yapılmıştır ki, istek yalnız gizlenmekle kalmamış aynı zamanda bu ussallaştırmadan yardım görüp yüreklendirilmiştir” (97).

1930’lu yıllarda kadın statülerinin iyileştirilmesi yönünde alınan kararlar ataerkil toplumsal zihniyeti sarsmış, bu uygulamalar halka benimsetilmeye çalışılırken, erkeklerin kadın üzerindeki üstünlüğünü ve alışkanlıklarını geri itmeye başlamıştır. Özellikle fikir hürriyeti ve eşitlik ilkesi söz konusu olduğunda, o görünmeyen gizli eller yasal olmadığı halde cinsiyet ayrımcılığını sürdürmeye devam etmişlerdir. Hukukun üstünlüğüne rağmen, temsilde adaletin sağlanamamış olması, farklı koşullarda farklı uygulamalara maruz bırakılan “kadın” lığı her seferinde yeniden üretilmesine neden olmuştur. Bu yüzden bireysel özgürlüklerin önü tıkanmış, kadınlar açısından sancılı ve travmatik işleyen bu süreç yürütülmüştür. “Yasa önündeki özne mefhumunu üretir, ardından da gizler” diyen Judith Butler, bu durumda yasanın kendi düzenleyici hegemonyasını meşrulaştırmak için bu söylemsel oluşuma başvurduğunu, onu kendi temelinde yatan doğrulaştırılmış bir öncül olarak kullandığını ileri sürmüştür (Butler 45). Nitekim, Anadolu’nun küçük bir kasabasında yaşayan ve mevcut hegemonyadan nasibini alan Aysel, zorluklarla dolu bir öğrencilik hayatı geçirmiştir. Hali vakti yerinde olan ya da kentlerde yaşayan modernist aileler yeni yaşam tarzını ve Batı normlarına uygun davranış kalıplarını daha kolay benimserken, okuma-yazma oranının çok düşük olduğu yoksul ve yoksun muhafazakar kesimlerde doğal olarak süreç yavaş ilerlemiştir. Savaştan yeni çıkmış olmanın getirdiği yoksulluk, nüfusun azalmış olması nikahsız ve erken yaşta evlendirilme sorunlarını tetiklemiş ve Cumhuriyet ideolojisinin ataerkil yapıyı dönüştürmesi mümkün olmamıştır. Aysel’in babası gibi düşünen erkekler, ilkokuldan sonra çoğunlukla kızlarını evlendirmeyi münasip görmüş, “kız kısmı okuyup ne olacak” diyerek

kızlarını erken yaşta evlendirmeyi uygun görmüşlerdir. Annelerse kızlarını ev kızı olmaya özendirmişlerdir. Ulus-devletin kendisinden uygar topluma hizmet etmesini beklerken, ailesinin namuslu bir ev kızı olarak evde oturmasını istemesi, Aysel'in yaşadığı en büyük çelişkilerden biri olmuştur. İlkokul müsamesesinde Dündar Öğretmen'in sahneye koyduğu temsil ve kızlarla erkeklerin birbirlerine sarılarak dans etmeleri hem öğrenciler hem de seyirci konumunda olan ebeveynler için beklenmedik bir deneyim olmuş, ne ahlaki değerlerine ne törelerine uygun olmayan gösteri erkeklerin namus anlayışını zedelemiştir. Kadın-erkek sorunuyla ilk defa bu yıllarda tanışan Aysel, devrimi daha henüz kabullenemeyen anne-babaların kızlarını izlerken utanmalarını anlayışla karşılamış, babası gelmediği için mutlu olmuştur. Bu gösteride çocukların canlandırdığı temsili roller aslında onlara ilerleyen yaşlarında giyinmeleri gereken zorunlu kişilikleri işaret etmiştir. Sanki o sahnede heyecan içinde koşuşturan çocuklar gelecekteki yaşamlarının simgesel bir ön oyununu oynamışlardı. Bu zorlama modernlik Aysel'i hep düşündürmüş, yürekten inandığı Atatürk ülküsüne herkesin aynı şekilde inanmadığı ve bağlı olmadığını düşünerek geleceği adına endişelenmiştir. Geleceğin erkekleri ve kadınları olarak kimliklendirilen bir nesil, henüz ergenlik yaşına gelmeden ve cinselliğin ayırımına varmadan bu yükün ağırlığını omuzlarında hissetmiş, sahneden indikleri andan itibaren, değil elele yürümek, göz göze gelmeye dahi korkmuşlardır. Yeni değerler kızları daha görünür kıldıkça rahatsızlıkları artan anne-babalar ise, kız evlat yetiştirmenin daha da zorlaştığına kanaat getirip karamsarlığa kapılmışlardır. Baskı altında büyüyen kızlar "hiç" liğe mahkum edilirken erkek evlatlar yüceltilmiştir. Erkek ve kız çocuk ayırımının bütün olumsuzluklarını yaşayan Aysel, kız evlat sahibi olmayı talihsizlik olarak gören anne-babasının kendisine layık gördüğü muameleye boyun eğmek zorunda kalmıştır. Yeter ki okula göndersinler diye giyim-kuşamından saçına, okuduğu kitaplardan arkadaşlarına kadar attığı her adımın hesabını vermek zorunda kalmıştır. Birçok arkadaşı bu zihniyete boyun eğerken Aysel, erkek egemen feodal yapıya direnmiş, ikinci sınıf bir yurttaş olmamak için var olma savaşını sürdürmüştür. İçinde bulunduğu kıskaçtan kendini kurtarmayı başarsa da, bireysel özgürlüğü söz konusu olduğunda karşılaştığı engeller ve sınırlılıklar kendini gerçekleştirmesine izin vermemiş ve ruhunda derin yaralar açılmasına neden olmuştur. Ankara'da eniştesi ve teyzesiyle kaldığı dönemde kendini biraz özgür hissetmiş olsa da, zaman zaman yaşadığı olaylar kafasını karıştırmıştır. Modern olduğunu söyleyen eniştesinin gittikleri bir eğlencede sergilediği tavır Aysel'i hayal kırıklığına uğratmıştır. Olanları

arkadaşına anlatırken değişen düşünce tarzını ve yeni modernlik algısını da dile getirmiştir;

Bütün herkes kız demeden, erkek demeden orta yere çıkıp ikişer ikişer birbirlerine sarıldılar, döndüler. Bizim orda müsamerede oynadığımız oyunlardan çok daha samimi. Sen ne düşünürsün bilmem, ama ben çok uygar buldum. (...) Fakat eniştem, yanımıza gelip de beni dans etmeye çağırarak kırmızı saçlı bir oğlanı azarlayınca, çok utandım (71).

Aysel, erkeklerin tutucu davranışları yüzünden öğrenim hayatı boyunca kendini baskı altında hissetmiştir. Hiçbir zaman okuyor olmasını kabullenmeyen ve bu durumu aşığlayan babasının sarfettiği, “Elde çanta kırta kırta mektebe. İyiymiş! İšten kaçan soluğu mektepte alıyor” gibi sözleri canını yakmıştır (224). Böylesi durumlarda aile ve toplum değerleri arasında sıkışıp kalmamak için tek çıkış yolu olarak gördüğü okuluna daha büyük bir azim ve hırsla bağlanmıştır. Kendi durumunda olanlara yol göstermek için, en “kutsal” mesleği seçmek, farkındalığı artırmak için çağdaş ve topluma faydalı çocuklar yetiştirmek hedefinden güç almıştır. Yaşamının doğal akışı içinde sahip olabildiği bu biricik hayale tutunurken Aysel’e farklı hayaller kurma şansı verilmemiştir. Ne insanlık, ne de yurttaşlık bilinciyle bağdaştıramadığı dayatmaların ruhunu nasıl yaraladığının da farkında olmamıştır. Yüklendiđi misyonun ağırlığı altında ezilmiş, ezildikçe yalnızlığı artmıştır. Kendi gerçeğiyle yüzleşip, kadınlığını nasıl geri plana attığını anlaması için, neredeyse bir ömür geçmiştir. Kısır bir döngü içinde sürdürdüğü yaşam etkinliği ile bir robota dönüştüğünü ancak, Akademisyen Aysel olduğunda farketmeye başlamıştır. Öncelikle bir insan olduğunu unutmuş, daima başkalarını düşünerek gerçekleştirdiği eylemlerin kendisini cinsel kimliğinden nasıl uzaklaştırdığını görmemiştir. “Sıradan insan, içinde yaşadığı kültürün kalıplarıyla uyuşmayan duygu ve düşüncelerin bilincine varma iznini kendisine vermez. Bundan ötürü de bu gibi duygu ve düşünceleri bastırmaya zorlanır” diyen Erich Fromm; “Bastırmanın temeli olarak toplum tarafından dışlanma korkusunu almak, her toplumun insanı toplum dışı bırakma tehditiyle istediği şekilde sokabileceği ve insanlığından uzaklaştırabileceği türden çok karamsar bir görüşe yol açabilir” (a.g.y. 132). Nitekim, Aysel’in adanmışlığı ve bireyselliği evliliğinin ve yaşama dair bütün beklenti ve hazlarının önüne geçmiş, kendini çevresiyle mesafeli bir konuma getiren ulvi görev anlayışının esiri olmuştur. Kökleri çok derinlere uzanan

ve sökülüp atılması mümkün olmayan ataerkiyle yasal hakları arasında sıkışıp kalmıştır. Değiştirilemeyen bir olgu olarak cinsel ayrımcılık karşısında eli kolu bağlanan devrim kızlarının yaşadığı baskı, hem psikolojik hem sosyal sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. “Ruh İş Başında” adlı kitabın “Modern entelektüel” başlıklı bölümünde; Aydınlanma geleneği içindeki entelektüelin toplumsal koşulların değil, evrensel bir değerler sisteminin taşıyıcısı olduğunu ileri süren Franco “Bifo” Berardi, “Aydınlanmanın entelektüele, rasyonelliğin hayata geçirilmesi yoluyla insan haklarına, eşitliğe ve hukukun üstünlüğüne saygıyı tesis etmesi ve garanti altına alması rolünü atfettiğini” belirtmiştir (Berardi 25).

1940’lı yılların karmaşık ortamında, bir yandan genç Cumhuriyet’i korumak ve güçlü kılmak kaygısına düşen siyasiler, diğer yandan geçim derdine düşen yoksul ve yoksun aileler, çocuklarının sorunlarını ve isteklerini görmezden gelmişlerdir. Atatürk’ün ölümünü takip eden otuz yıllık dönem içinde ardı ardına yaşanan iç ve dış olaylar, İkinci Dünya Savaşı, çok partili döneme geçiş, Demokrat Parti yönetiminin liberal politikaları, “Varlık vergisi”, “Marshall yardımı”, “Kore’ye asker gönderilmesi” gibi önemli tarihsel olaylarla iç içe geçen yaşam koşulları Aysel ve arkadaşlarının hayata bakış açılarını ve ideolojik fikirlerini etkilemiş, her biri farklı yönere savrulmuştur (300-301). Ekonomik ve siyasal sıkıntılara, hızlı değişimin yarattığı şaşkınlık ve huzursuzluk da eklenince, kadın-erkek eşitliğinin toplum tarafından sindirilip benimsenmesi zorlaşmış, belki de geleceğin nice kadın sanatçı, siyasetçi, doktor, hemşire veya öğretmeninin önünün kesilmesine neden olmuştur. Çocuklarıyla duygusal bağ kurmaktan kaçınıp kendi doğrularında direten, “otorite”yi kaybetme korkusuyla zaman zaman sert davranışlar sergileyen kim bilir ne Salim Efendi’ler ne İlhan’lar nice genç kızların önünü kesmişlerdir. Seçkinler ya da büyük şehirlerde yaşayan şanslı bir kesimin dışında kalan gençler de ancak, Aysel gibi türlü acıya ve zorluğa katlanarak var olma mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. 1945’lere kadar sürdürülen otoriter rejim, Serpil Sancar’ın da işaret ettiği gibi II. dünya Savaşından sonra “muhafazakar modernleşme” dönemine evrilince, 1960’lı yıllarda yüceltilmiş görevlerinden sıyrılan kadınlar, kamusal mahreme aktarılmışlardır (Sancar 232-233). Çünkü, sanayi yatırımlarının artmasıyla birlikte dengeler değişmiş, insanlar büyük umutlar vadeden kentlere göç etmeye başlamışlardır. Kasabada yapamayacağına hükmedip başkente taşınan Salim Efendi de bu yıllarda “işlerini yoluna koymak” adına yeni burjuva düzeninde yerini almıştır. On paralık düğmeyi yirmi paraya sattığı

iddiasıyla hakkında açılan soruşturma yüzünden hapiste yatan ve orada yaşadığı boğulma duygusu şehre geldiğinde büyük bir korkuya dönüşen Salim Efendi eskisinden daha sert bir adam olmuştur. Babasının başına gelenlerden etkilenen dolayı İlhan'ın duyduğu utanç da “gözü dönmüş büyük bir öfkeye” dönüşmüştür (207). Bu nedenle Aysel, ilk zamanlar babası ve abisi yüzünden çok çile çekmiştir.

Her zaman “tek umudu” olarak gördüğü oğlunu kayıran annesinin gözünde Aysel'in evdeki eşyalardan hiç bir farkı olmamıştır. Evdeki erkeklerin, ekonomik durumları ve yaşam koşulları iyileştikçe üzerindeki baskı azalmış ve onların gözüne batmaktan kurtulmuştur. Birey olma yolunda, bir yandan bilinçlenme mücadelesi verip, bir yandan yeni burjuva kültürüne uyum sağlamaya çalışan Aysel, ezik ve suskun bir kuşağın temsilcisi olmaktan ve taşıdığı ağır yüklerden yorulmuştur. “Çocukluğunun egemen söyleminde bela çıkarmanın asla yapılmaması gereken bir şey olduğunu” dile getiren Aysel'in bu düşüncesini destekleyen Butler, bu durumun insanın başını belaya soktuğundan söz etmiştir. “İsyan ve azar aynı koşullara saplanıp kalmış gibi görünse de bu fenomen sayesinde iktidarın örtük hilesine dair ilk eleştirel kavrayışını gerçekleştirdiğini” belirtmiştir (Butler 33). Onaylanmayan duygulardan uzak durması öğretildiğinde, bireysel tercihlerini, kendi istek ve arzularını bilinç altına süpürüp bastırılmış ve tabulaşmış değer yargılarına farkında olmadan teslim olmuştur. İçinde bulunduğu koşullara isyan etmeye başladığında “Hiç kendim olabildim mi?” diye merak eden Aysel, “Acaba özgürlük sadece ezilen, yoksun insanların sorguladığı bir kavram mı olmuştur?” sorusuna cevap aramıştır. Kadını ve diğer yoksun grupları bastırılması gereken “öteki” olarak sınıflandıran, erkek egemen toplumdan uzaklaştırıp erkek egemen söylemin yarattığı yaşam biçimlerini sürdürmeye mahkum eden ideolojiler, nereden ve nasıl beslenmiştir? Ölmek isterken, kendini zihnine doluşan bu sorulara yanıt ararken bulmuştur. Cumhuriyet'in ahlaklı, erdemli, cesur ama utangaç kızı olarak, erkeklerin iktidarına boyun eğdiğinde zaten kendi istek ve arzularını yok saymıştır. “Baskı altına alınmış eğilimler, özgül içerikleri ne olursa olsun, her zaman insanın “karanlık” yanını, toplumsal olmayan, yüceltilmemiş ilke donanımını temsil ederler” diyen Freud, bastırma kavramının aynı zamanda toplumsal bir yanı olduğunu iddia etmiştir. “Toplum uygarlığın daha yüksek biçimlerine doğru geliştiği ölçüde içgüdüsel istekler geçerli toplumsal kurullarla uyuşamaz duruma gelirler ve bunun sonucunda giderek daha çok baskı altına alınmaları gerekir” (Freud'dan al.y. Fromm 98-99).

Kendi seçimleri uğruna kendini korumak için geri çekilen Aysel, sorgusuz sualsiz kabullenişin yarattığı kimliksizliği, irade yoksunluğunu ve her an boyun eğmeye hazır bir insan haline geldiğini geç de olsa görmüştür. Gelecek vadeden yeni kuşağın devrimine öncülük edebileceğini düşünmüş, bu nedenle gerçekten temsil edilebileceği bir gelecek için, “özgürleşmek ve özgür kalmak” istemiştir. Özne olmanın gereklerini yerine getirmesi ve tüm yaşamını denetleyen yasa ve yasakların tahakkümünden kurtulması gerektiğine inanmıştır. Erkeği üstün kılan her türlü ikili karşıtlığa meydan okuması ve erkek egemen topluma başkaldırabilmesi için öncelikle bedenini tanıması gerekmiştir. Hem bir devrimci hem de bir kadın olarak kimliğine sahip çıkmak ve yeniden var olmak isteyen Aysel, önce zihnini sonra bedenini özgür bırakmıştır. “Evet. Bir kez yattım öğrencimle. Bu yatıştan kısa süren, değişik bir tat aldım, Burası gerçek. Bedenimden çok, beynimde kurulan bir imparatorluğun şehvetiydi belki” (49). “Baskı mekanizması kültürel olarak çelişkili bir girişimdir; aynı anda hem yasaklayıcı hem üreticidir ve “özgürleşme” sorunsalını iyice vahimleştirir” diyen Foucault, “Babaerkil yasanın zincirlerinden kurtulmuş dişi bedenin aslında bu yasanın bir diğer cisimleşmesi olarak ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Foucault’tan al.y. Butler 168). Yaptığı eylemin sonuçlarına katlanamayan Aysel’in duyduğu haz ve özgürlük sevinci kısa sürmüştür. Kabuğunu kırdığını sanmış ancak, gün geçtikçe artan bir pişmanlıkla karamsarlığa kapılmıştır. “Bütün tutsaklık perdelerini yırtıyorsun, yırtıyorsun; sonra bir de bakıyorsun, hiç el değmemişlik. Hiç bir şeye başlanılmamışlık” (44). Aysel, ruhen çökmüş olarak bilinçsiz bir şekilde geldiği otel odasında ölmeye yatmış ve tükenmişlik psikoloji altında geçmişiyle hesaplaşmaya başlamıştır. İç sesinin eşlik ettiği bu yolculukta, ruhunun derinliklerinde gizlediği yaralarını görmeye çalışırken, tıpkı yaşamak gibi ölmenin de hiç kolay olmadığını ayırımına varmıştır. Ebedi suskunluk öncesi yakın ve uzak geçmişi arasında gidip gelirken, farklı bir gözle baktığı bir çok anı ve duyguyu iç içe yaşayan Aysel, kimi zaman hüzünlü, kimi zaman kendisiyle alay ederek neşelenmiş ve gülme krizlerine girmiştir. Kendini daima ikinci plana atmak zorunda kalan, daha doğrusu atmak zorunda bırakılan bir kadın olarak, yaşamına yön veren erkeklerle hesaplaşmıştır. “Hem, ‘canım kadınlığı’mı’ kocamın yanında bile düşünemem ben. Beni düşündüren hep başka şeylerdir ...” diyerek ve ruh ikizini bulduğuna inanmış, “bütün kokuşmuş töreleri” alt ettiğini düşünerek, hayatını birleştirmeye karar verdiği Ömer ile törensiz evlenmiştir. Yüce değerler uğruna hep koşturmuş, öğrenmek ve öğretmek üzere kurduğu yeni yaşamında mutlu olduğunu sanmıştır. “Atatürk

devrimciliğimiz Beethoven'e, oradan da barış ve kardeşlik düşüncesine kadar uzanmıştı işte, en sonunda. Cumhuriyet'in bir erkek ve kızı olarak elele, yanyana pembe ufuklara ulaşmış oluyorduk. Ben, Mülkiye üçüncü sınıfta. O aynı fakültede ünlü bir profesörün gencecik asistanı” (349).

Aysel, tek mutluluğu idealleri olan bir kadın olarak, istek ve beklentilerinin karşılanmadığı bir toplumda yaşamak zorunda kalmış, tekdüze ve iç karartıcı dünyasından kurtulabilmek için kendisine bir çıkış yolu aramıştır. Bulduğu yolun çıkmaz bir sokak olduğunu anladığında ise vicdan azabına dayanamayıp intihar etmek istemiştir. Cumhuriyet tarihiyle birlikte kaderleri de yazılmaya başlayan bir kuşağın büyüme öyküsünün anlatıldığı bu roman göstermiştir ki, yasalar önünde ne kadar eşit olsalar da, kadınların özgürlüğü söz konusu olduğunda toplumsal değer yargıları ağır basmıştır. Erken Cumhuriyet döneminde yurttaş olarak haklarına kavuşmalarının öni açılan kadınların, tek partili sistem içinde var olmaları sağlanmış ancak, kadınların sırf kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarının çözülmesi mümkün olmamıştır. Dolayısıyla her daim kendini yeniden üreten “modernite” insanların hem zihinlerine hem de yaşamlarına müdahale etmeyi sürdürürken, erkeklerin siyasal projelerini gerçekleştirme aracı olarak kadın ve kadın bedeni, toplumsal dönüşüm projelerinin vazgeçilmez unsuru olarak kullanılmaya devam etmiştir.

4.4 Varoluş Mücadelesi İçinde Aysel'in Yabancılaşması: Yaşamak, Ölmek ve Yeniden Doğmak

Türkiye'de kadınlar içinde yaşadığı toplumun değer yargılarıyla var olmuş, toplumsal koşulların neden olduğu her türden değişime ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Uygarlık projesi her alanda uygulamaya konulduğunda bilimsel ve teknolojik gelişmeler kentleri, kentleşme de doğal olarak sosyal yaşamı da değiştirmiş ve yeni bir toplum kimliği yaratılmıştır. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte yaşanan bu hızlı değişimin kuşaklar arasında yarattığı sorunlar kişileri olumsuz etkilemiş ve toplumun bütün kesimlerini etkileyen sancılı bir süreç yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik güçlükler, 1950'li yılların siyasi atmosferi ve kalabalıklaşan şehir hayatının gündelik zorlukları bu sorunu daha da tırmandırmıştır. Modern topluma özgü sıkıntılar söz konusu olduğunda en kırılgan ve zayıf halkayı kadınların oluşturduğu görülmüştür. Uygarlık yolunda nitelikli bir birey olmak ve geleceğine emin adımlarla yürümek isteyen bir kuşağın temsilcisi olarak

Aysel, varoluş mücadelesinde ailesi ve çevresi tarafından yalnız bırakılmıştır. Çağdaş uygarlık yolunda ilerlemek adına erkek egemen ideolojiye teslim olmuştur. Kendisinden önce toplumun yararını gözeten bir Cumhuriyet neferi olarak bütün istek ve duygularını geri plana atıp, baskı altında tutmuştur. Kendisine ve çevresine yabancılaşırken adım adım mutsuzluğunu inşa ettiğinin farkında olmamıştır. Kapitalizmin çarpık ve bencil yapısı, toplumda var olan değer yargılarını zayıflattıkça bireylerin yalnızlığa itildiğini, insanların ihtiyaçlarıyla olanakları dengede tutulmadığı sürece mutlu olamayacaklarını ve hayatı devam ettiremeyeceklerini savunan Durkheim'e göre yabancılaşma bütün endüstriyel toplumların sorunu olmuştur. Bu sorun iş bölümü ve dayanışma kültüründen uzaklaşıldığı zaman ortaya çıkmıştır (Durkheim 250). Yaşadığı toplumun zihni ve fikri yapısına ters düşmüş veya çevresindeki insanlardan farklılaşarak bir takım özellikleriyle öne çıkmış bir kadın olarak Aysel, benliğinden, emeğinden ve çevresinden uzaklaşarak, farkında olmadan bir döngünün içinde hapsolmuştur. Önüne çıkan engeller ve yaşadığı korkularla tek başına mücadele etmek zorunda kaldığı için kendi dünyasına kapanmak zorunda kalmıştır. Var olmak için kendisini ailesi dahil herkesten soyutlayan Aysel, modern "birey" olma yolunda büyük bedeller ödemek zorunda kalmış ve toplumun değer yargılarıyla savaşmaya başlamıştır. Kaçtırdıkları yüzünden yaşadığı "hiç"lik duygusuyla, yasaklı bir aşka sürüklenmiştir. Yalnızlık insanın doğal bir sorunudur diyen Fromm, çevresiyle kuvvetli bağlar kuramayan insanın bireyselleştikçe dünyanın türlü tehlikeleriyle tek başına mücadele etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir (Kendini Savunan İnsan 69-70).

Erken Cumhuriyet modernleşmesinin getirdiği standart uygulamalar ve maddi yaşam kalıpları gündelik yaşamı etkisi altına alırken, dinsel referanslara dayalı ev içi uygulamalar ağırlığını koymaya devam etmiştir. Kapitalizm sürecinde öne çıkarılan ve aile kurumunu gözeten ideolojiler toplum nezdinde daima kadın haklarının önüne geçmiştir. Erkek egemen otoriter söylemin hakim olduğu aile düzeni içinde yaşayan Aysel, kendini kapattığı dünyasında ancak yalnızlığa sığındığında dokunulmazlığını koruyabilmiştir. Toplumun ahlak kurallarına ve değer yargılarına boyun eğmeyen "iffetsiz" kadınlar, modern olsun veya olmasın "dil" yoluyla ötekileştirilirken, henüz daha büyüme çağında bu dile tutsak olan Aysel, "iffet"ini koruyabilmek için erkeklerden uzak durması gerektiğine inandırılmıştır. Bu yüzden erkek arkadaşlarından uzak durmuş, öfkelerine maruz kalmamak için evdeki erkeklerden

köşe bucak saklanmıştır. Toplumdan kopuk olarak sürdürdüğü yaşam yüzünden kendine olan güvenini kaybetmiş ve içine kapanmıştır. Hep aynı görev bilinciyle sürdürdüğü yaşamında ulaştığı statü ve iyi yaşam koşullarına rağmen içine düştüğü yalnızlıktan çekip çıkaracak birine ihtiyaç duymuş ve kendisine uzatılan ilk ele tutunmak istemiştir. Engin sayesinde hem kendine hem çevresine farklı bir gözle bakmaya başladığı an kendini tanıyamaz olmuştur. Yaşadığı birliktelik onu daha büyük bir karamsarlığa sürüklemiş ve ölmeyi istemiştir. Bu karamsarlık ve boşluk hali yüzünden kendini değersiz hissedenden Aysel, ölümün kıyasına geldiğinde ancak kendisi ve geçmişiyle hesaplaşmaya cesaret edebilmiştir. Uğruna kadınlığını feda ettiği mesleğini, onca acılar çekerek elde ettiği sosyal konumunu, kendini ve içinde yaşadığı toplumu farklı bir gözle sorgulamaya başlamıştır. Kendisine dayatılan her şeye, gündelik yaşam pratikleri içinde -giyim-kuşam, saç makyaj vb.- sarfettiği emeğe, geçip giden zamana bakarken içi acıyla dolmuştur. Aysel, başkalarının doğrularıyla başkaları adına şekillendirdiği kendi “ben”ini topluma köle kılmıştır. 1960’ların özgürlük ortamında yaşanan toplumsal değişimin etkisiyle, kendi varoluşuyla özü arasında yeni bir mücadele başlatan Aysel, dönemin gençlerinden aldığı feyzle yeni bir geleceğin inşa edilebileceği umuduna kapılmıştır. Yüzünü tekrar topluma dönmüş ve Engin sayesinde sırça köşkten inip sıradan insanlara dokunma cesareti bulmuştur.

Aysel, kadın olarak doğmanın ezikliğiyle yoğrulan yaşam etkinliklerine, kendisini duygusuz bir robota çeviren toplumsal görevlerine isyan etmiş ve değişmek istemiştir. Çünkü, kendisine dayatılan bu görevler, kültürel ideolojiler, geleneksel değer yargıları vb. gibi unsurlardan beslenen bir döngü içinde kaybolduğunu, kendini feda ettiği ideallerinin bütün yaşamına hükmettiğini farketmiştir. “İnsanın kendisine yabancılaştığı dışsal emek, ‘feda’dır, nefse eziyet etmektir” diyen Marx’a göre, bu emek, insanı kendine, emeğine, yaşama, başka insanlara ve doğaya yabancılaşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla kişinin emeğine yabancılaşması tek taraflı bir olgu değildir. “Kişinin emeğine dışsallaşması, yalnızca emeğinin bir nesne, dışsal bir varlık haline gelmesi demek değildir, emeği onun dışında, ondan bağımsız ve ona yabancı şekilde var olur, özerk bir güç olarak ona meydan okumaya başlar. İnsanı kendi bedenine, dış doğaya, kendi düşünsel ve insansal yaşamına yabancılaştırır” (Marx’tan al.y. Berardi 30). İnsanı güçlü ya da aciz konuma getirebilen modern yaşam düzeni insanlar arasında iletişimin kopmasına, güçlünün güçsüzü bir “meta” olarak

algılamasına neden olmuştur. İnsani niteliklerini ve kendine özgü bilinçliliğini kaybetmenin Aysel'e yaşattığı ruhsal çöküntü, onu ölmeye yatırmış olsa da, geçmişi anımsamaya başladığında, en derinlere çocukluğuna giderek, kadınlığını nerede kaybettiğini, neyi neyin yerine koyduğunu görmüş ve kendi gerçeğiyle yüzleşmiştir. Sahip olduğu değerleri ne zaman, nerede ve nasıl kaybettiğinin cevabını sadece anılarında ve düşlerinde bulup anlamlandırabilmiştir. “Her birimiz çekip gitmeden bir odada ölümle tokalaşmadan önce, kim hesabımızı kimden soracak?” (Ağaoğlu 355). Uyanması için önce farkında olması ve ardından sorgulaması gerekmiştir. Ancak bu durumda hayatını hesaba çekip, hatalarıyla yüzleşince tekrar o hayata karışabilme cesaretini göstermiştir. Fromm'un da işaret ettiği gibi, “Kendini diğer bütün varlıklardan ayıran nitelikleriyle insan, kendisine ilişkin bilinçliliği, geçmişi anımsama, geleceği gözünün önüne getirme, nesnelere ve edimleri simgeler aracılığıyla gösterme yeteneğine sahip olmuştur” (Fromm, Kendini Savunan İnsan 69-70). Kurtuluşu için okuma idealine sarılan Aysel, okulu kendine kalkan yapmıştır. Korunma dürtüsü ve güdülerıyla sığındığı okul, maruz kaldığı her türlü aşağılanma ve şiddetten uzak olduğu, sınırları belli olsa da kendisini tek özgür hissettiği bir alan, bir yuva olmuştur. Fakülte yılları dahil yaşamında ne sevgi, ne güven, ne de aşkı yaşayamamıştır. Evde, sokakta, okulda daima göz hapsinde tutulan Aysel, erkeklerin dünyasında onlara rağmen var olmak için kaderine boyun eğmiştir. Sevgi yoksunu bir çocuk olduğu halde sevgi-saygı dilenmeyi acizlik olarak görmüştür. Bir kadın olarak bütün istek ve arzularını görmezden gelmiş ve kimseden sevgi dilenmemiştir. Medeniyet ülküsünü ve “okul”unu bireysel varoluşu için bir araca dönüştürmüş fakat yaşadığı tecrübeler sonrasında yalnızlaştıkça hem kendine hem çevresine yabancılaşmıştır. “Marx, toplumculuğun yenmeyi amaç edinmiş olduğu yabancılaşmayı bir “ruhsal sakatlanma” biçimi olarak ele almıştır” diyen Fromm, “Kişinin kendi yarattığı bir nesneye aşırı bir sevgi ile bağlanması, ona tapması, onu putlaştırması, duygu ve düşüncelerini kendi dışındaki bu nesneye aktarması sonucunda, kişi artık kendisi olmayacaktır ve onda bir ben ya da kimlik duygusu kalmayacaktır” (Marx'tan al.y. Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum 55-57).

İlk büyük hayal kırıklığını Atatürk öldüğünde yaşayan Aysel, ülkenin büyük bir çoğunluğu yas tutarken, kıyıda köşede gülen insanların varlığından ürkmüş, herkesin aynı ortak acıyı paylaşmıyor olmasından şaşkına dönmüştür. Cumhuriyet'in açtığı toplumsal olanaklardan yararlanamayan ya da farklı ideolojiler uğruna Cumhuriyet

lksnden sapan arkadaşlarını da, bir önceki kuşağın gösterdiği direnci de anlamakta güçlük çekmiştir. Yaşadığı bütün bu çelişkiler yüzünden insanlardan uzaklaşmıştır. Geçmişte yaşadığı her hayal kırıklığından ardından Aysel biraz daha karanlığın içine itilmiştir. Nitekim ruh-beden bütünlüğünü kaybeden Aysel, kendine, yaşamına, emeğine, topluma kısaca özünde barındırdığı bütün değerlere uzak durmuştur. Toplumsal ve sosyal yapıya ayak uydurabilmek adına yüceltilmiş bir görevi tüm benliğiyle üstlenirken, ne bedenini ne de ruhsal benliğini düşünme ya da tanıma olanağı bulamamıştır. Deniz Tarba Ceylan, “Sıradan Kadınların Yazarı Jane Austen” başlıklı makalesinde, “Modernleşme sürecinde yeniliklere ancak eski değerlere eklenmek koşuluyla izin verildiğini, bireylerin kendi dürtülerinden, kişiliklerinden, deneyimlerinden yola çıkarak yaşamlarını dzenleseler de seçimlerinde öncelikli olarak toplumsal onayı gözetmek zorunda kaldıklarını” ifade etmiştir (Irzık-Parla, 104). Artık, bedeni üzerinde son sözü kendisinin söylemesi gerektiğini düşünen Aysel, isyanının bir tezahürü olarak Engin’le birlikte olmuştur. Yasak aşkını yaşarken duyduğu kısa süreli özgürlük sevincinin ardından yine kendini değersiz ve güçsüz hissetmeye başlamıştır. Her ne kadar yalnız olsa da, değerlere olan bağımlılığından ve sorumluluğundan kurtulamayacağını anlayan Aysel, bu kez ruhunu bedeninden kurtarıp, zgr bırakmayı denemiştir. Aysel, güçsüzlüğünü ve varoluşsal sınırlarını zorlamak adına beklemediği ve planlamadığı bir zamanda kendi kararıyla bir deneyim –ki özgürlük, kurtuluş, isyan, intikam vs. adına- yaşamış ve bu tecrübe onun bir başka zaman diliminde ölmeye yatmasına neden olmuştur. Fakat girdiği içsel hesaplaşma sonrasında kendi kendini yeniden gerçekleştiren Aysel’in ruhu bedeninden ayrılmayı reddetmiştir. Çünkü, her ne kadar kendi kararı olsa da isyan ettiği değerler yüzünden ölmeyi reddetmiş, o değerlerle mücadele etmeyi seçmiştir. Ne kadar isterse istesin, kendini ruhundan zgr kılamayan kişi, yaşadığı sürece bedeninden de kurtulamaz diyen Fromm’a göre, beden daima insanın yaşamak istemesini sağlamıştır (Fromm, Kendini Savunan İnsan 72).

Aysel, bireysel varoluşu için Cumhuriyet ideallerine sarılan, kendisine dayatılan doğruların ve toplumsal değerlerin dışına çıkmayı hiçbir zaman aklına getirmeyen, hem özel hem de toplumsal yaşamın sınırları içinde kendine ahlaklı ve erdemli bir yol çizen bir kadın olmuştur. Fakat, Ata’ya layık olamama korkusu, babasının okuldan alma korkusu, başarısız olma korkusu, kısaca dışlanma korkusuyla bir kısır döngüye mahkûm olmuştur. Topluma yararlı bir insan olmak ve sadece bilgili ve kültürlü

oluşuyla gurur duymak istemiştir. Gücünü “cinsiyet eşitliğinin layığıyla uygulandığı bir toplumda huzurlu, mutlu ve özgür olacağı” hayalinden almış, ölmeye yattığı odadan yine aynı umutla çıkmıştır. Özgürlüğün mutluluk, emeğin de zorunluluk olarak, “feragat” ve “acı”yla karıştırıldığına işaret eden Marx, “Eğer iş bizim için feragat demekse, gün gelir kendini gerçekleştirme anlamına da gelir” demiştir (Marx’tan al.y. Berardi 16). Yaşam standartlarını fedakarlık üzerine inşa eden Aysel, ideallerini gerçekleştirip başarılı bir kadın olduğunda, bu başarıları gösteremeyen sıradan insanları küçümsediğini geç de olsa anlamıştır. Yanılığarla dolu yaşamını, görevlerini, yapabildiği ve yapamadıklarını tartıkça utanç, alay, küçümseme, pişmanlık içeren birçok duyguyu aynı anda yaşamış ve yüreğini kirleten, bedenini paslandıran bütün acılardan arınmaya çalışmıştır. Kendini gerçekleştirirken hissettiği son duygu, yanılığlarından ötürü duyduğu acı olmuştur. [...] Ümmü Ninem beni kucağına aldı. Pörsük memesini ağzıma yapıştırıyor. Artık emmediğimi bile bile yapıştırıyor. İtiyorum onu. Hayvanın sokmasından ağladığımı, bu can acısından haykırdığımı sanıyorlar” (337).

Yanılmış olmanın derin acısıyla sarsılan Aysel, umulmadık bir anda yaşadığı bu acıyı ve bu acının dayanılmazlığının anlaşılammış olmasına içerlemiştir. İnsanoğlu her ne kadar insanlık dışı uygulamalara maruz bırakılmış olsa da, her şeye rağmen “sürü”den kopmayı, yani yaşadığı toplumdaki uzaklaşmayı “insanlıktan” kopmamak adına reddetmiştir. Toplumun insanı istediği şekle sokabileceği ve insanlığından uzaklaştırabileceği korkusu bir çok insanı karamsarlığa ve bunalıma götüren bir olgu olmuştur. Nitekim hem geleneğe dayalı hem de modern toplum değerlerinin aynı anda geçerli olduğu Erken Cumhuriyet yapılanmasında hangi norm ve değerlerin yansıtılacağı bu anlamda önemli bir sorun haline gelmiştir. Ne geleneğe bağlı değerler tamamen terkedilmiş ne de modern toplum değerleri tam anlamıyla özümsebilmiştir. İnsanlık adına toplumsal gerçekleri sorgulayan, belli kalıplar içine girmeyi reddeden bilinçli birçok birey/aydın tıpkı Aysel gibi yaşadıkları çelişkiler nedeniyle karamsarlığa düşmüşlerdir. Sosyal sorumluluklarını terkettiklerini düşünen bu insanlar kimlik bunalımı yaşamışlardır. Sartre, bunun acınası bir durum olmadığını, aksine yeniden doğmak veya yenilenmek için fırsata dönüştürüldüğünde, yeni varoluşlara neden olduğuna inanmıştır. “Kimse tarafından görevlendirilmeyen aydın yalnızdır” diyen düşünür, başkaları özgürleşmedikçe aydının da özgürleşemeyeceğini ileri sürmüştür (Sartre 47). Söz konusu olan yok olmanın

eşiğinden dönen bir ülke de olsa, bir insan da olsa, kendini yeniden var etmek hiç kolay bir şey olmamıştır. Göz açıp kapayınca kadar akan zamana ayak uyduramayan ve kendini yenileyemeyenler zamana yenik düşmeye de mahkum olmuşlardır. Yüklendiği görev bilinciyle, kendini adadığı sistemin kölesi haline gelen Aysel, statüsü ve refah düzeyi yükseldikçe sistemin çarklarına kapılıp mevcut düzene boyun eğmiştir. Ancak ölmeyi isteyecek kadar tükendiğinde, kendini yeniden keşfetmeye başlayan Aysel, benliğini huzura kavuşturmuş ve kendini yeniden gerçekleştirmiştir. Çağdaş uygarlık yolunda ilerlemek adına başlattığı varoluş mücadelesine kaldığı yerden devam etmek üzere bildiği ve tanıdığı ortama yani “dışarı” ya çıkma gücüne tekrar kavuşmuştur

Aysel’in ölmeyi değil de yaşamayı tercih etmesi kimileri tarafından bir yenilgi olarak kabul edilip eleştirilmiştir. Kimileri de onun yeniden doğuşunu, kendisini kamusal alandan dışlanmış hissedenler adına, tüm esaret unsurlarına karşı bir başkaldırı, “bir yeniden varoluş” olarak değerlendirmiştir. Kuşkusuz bir medeniyet buhranı ya da bir kimlik bunalımının ardından yaşanan ve dönemin kültürel ortamına ters düşen bir ilişkinin ölümle cezalandırılması bekleyenler de olmuştur. Çünkü roman geleneğinde toplumsal kuralların sınırlarını zorlayanlar bir şekilde cezalandırılırken, yasak elmayı koparan Havva’dan bu yana cezalandırılan hep kadın olmuştur. Fakat Aysel, yaşamayı seçerek, toplum hayatına geri dönmüştür. Cezası genellikle hep ölüm olan yasak aşkına sahip çıkarak oldukça cesur bir tavır sergilemiştir. Toplumsal hayatın dayattığı maskelerin ardına saklanarak “gelecek kuşaklara ne söyleyebilirim ki” diye düşünmüş ve bütün maskelerini çıkarıp atmıştır. Kamusal alana çıkmak için bedel ödeyen bir kuşağın modern temsilcisi olarak Aysel, bir nebze de olsa “makbul vatandaş” tabusunu yıkmıştır. Bütün kutsallarıyla, kendisine dayatılan “mahremiyet” kurallarıyla hesaplaştığı bu otel odasında, etrafına örülen duvarları, görünürlüğün bütün sınırlarını her ne kadar yok etmek istese de, çıkardığı maskeleri tekrar giyinmek zorunda kalmış fakat yepyeni bir umutla “dışarı”ya çıkmıştır. “Görünmez olan, görünür olan tarafından onun görünmeyen, yasaklanmış görüsü olarak tanımlanır” diyen, Althusser’in işaret ettiği gibi görünmez olan basitçe, görünür olanı dışarıda bırakmanın içsel karanlığı olarak kalmıştır (Althusser’den al.y. Berardi 244).

Aysel’in yalnızlığı çevresinde insanlardan uzak olması ya da onlara kırgın olmasından değil, çocukluğundan itibaren o insanlardan farklı düşünüp, farklı hayaller kurması ve

bilinçlenme yolunda emin adımlarla ilerlemek istemesinden kaynaklanmıştır. Nitekim aydınlar daima kendilerini topluma karşı sorumlu hissetmişlerdir. Dolayısıyla, aydınlık bir geleceğe umutla bakarken, geride bıraktığı karanlıklara hapsettiği, görmezden geldiği bütün hayaletlerle yüzleşme cesaretini gösterebilmiştir. Var olmanın koşulunun dışardakini yok saymak olmadığını anlaması uzun zaman almıştır fakat artık bir şekilde onlara ulaşmanın, ideallerini onlarla paylaşmanın bir yolunu bulması gerektiğinin bilincine varmıştır. Aysel kendi isyanını gelecek kuşaklara duyurmak için ayağa kalktığında onun çığılığı zaten “yeter artık, ben kendim olmak istiyorum, aşkta da arkadaşlıkta da eşitlik istiyorum” diye haykıran genç bir kuşağın çığılıklarına karışmıştır.

5. SONUÇ

Rönesans sonrası başlayan Aydınlanma süreciyle birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümünü gerçekleştiren Batı, Sanayi Devrimi'yle birlikte Batı dışı ülkelere karşı hem askeri hem ekonomik üstünlüğünü ilan etmiştir. Her alanda Avrupa'nın gerisine düşen Osmanlı İmparatorluğu geç de olsa modernleşme sürecine eklenmiş ve Tanzimat'ın ilanı ile başlatılan değişim Cumhuriyet ile devam etmiştir. Modernleşme sürecinin dayattığı bu değişim süreci Meşrutiyet yönetiminden Cumhuriyet'e geçildikten hemen sonra çok farklı bir boyutta ve çok daha hızlı ilerlemiştir. Toplumsal yapılanmanın da hız kazandığı bu dönemde başta eğitim, medeni hukuk olmak üzere siyaset, sanat ve dil alanında köklü bir değişim gerçekleştirilmiştir. Uygarlık projesi her alanda uygulamaya konulduğunda bilimsel ve teknolojik gelişmeler kentleri, kentleşme de doğal olarak sosyal yaşamı etkilemiştir. Yeni bir toplum kimliği yaratılırken, bu sürecin rol modeli olarak seçilen kadınlar hem siyasi hem toplumsal değişimin simgesi olmuşlardır. Kendi tarihsel sürecini yaşayan Batı toplumlarında, kendiliğinden gelişen kadın devrimi, Türkiye'de devlet ve devletin devamlılığını gözeten erkeklerin öncülüğünde başlatılmıştır. Değişimi destekleyen ve uygulamaların benimsetilmesine katkı sunan "münevver" kimlikler, ortaya koydukları edebi yapıtlarla değişime destek olmuş, böylece tarihe de ışık tutmuşlardır. Cumhuriyet öncesi ve sonrası Türk Edebiyatı'nda kadının varoluşu bir kadın mücadelesi olarak değil, toplumsal rolleriyle uyumlu kimlikler olarak ele alınmıştır. Bu yüzden reformist erkeklerin öncülüğünde gerçekleştirilen toplumsal dönüşüm süreçlerinde kadın meselesine her ne kadar öncülük verilmiş olsa da kadınlar ikincil varlık olarak görülmeye devam etmiştir. Esas anlamını Cumhuriyet devrimiyle bulan Türk modernleşmesi bu bağlamda ele alınmış ve tez kapsamında kadınların toplumsal konumlarının nasıl değiştiği ve ne ölçüde iyileştirildiği edebi anlatılar üzerinden tartışılmıştır.

Tanzimat Dönemi'nde başlatılan toplumsal yapılanma sürecinde öncelikle "yeni bir kadın" rolü oluşturulmak istenmiştir. Erkeklerin öncülüğünde gerçekleştirilen reformlar kapsamında okuma-yazmaya teşvik edilen Osmanlı-Türk kadınının konumu yavaş da olsa değişmeye başlamıştır. Aydınlar tarafından başlatılan bu tartışmanın zamanla bir kadın hareketine dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Birinci dalga feminist hareketin eşlik ettiği süreç, II. Meşrutiyet döneminde ivme kazanmış ve Batı'daki

gelişmelerden etkilenen kadınlar, hemcinslerinin kaleme aldığı kadın hakları ve eşitlik konularını gündeme getirip, gazete ve dergilerde paylaşmaya başlamışlardır. Bütün sorunların cehaletten kaynaklandığına inanmış ve bilinçli birey olmanın önemine vurgu yapmışlardır. Bir avuç Batılı kadının başlattığı gibi eşitlik ve özgürlük talebiyle yola çıkarak, öncelikle kadınları okuyup yazmaya teşvik etmişlerdir. Nitekim, bilinçli kadının yaşadığı toplumun çarpıklıklarını ve eksikliklerini farklı açıdan görüp değerlendirebileceğini, farklı düşünerek yaşadıklarını sorgulayabileceğini iddia etmişlerdir. Başlattıkları bu hareketi kitlelere ulaştırmak için dergi ve gazetelerde yazan öncü kadınlar, fikirlerini geniş bir kesime yaymayı başarmışlardır. Sorunlarını dile getirip, çözüm üretirken deneyimlerini paylaşmış ve kısa zamanda geniş bir kesimi harekete geçirmişlerdir. Kadını baskı altında tutarak gücünü muhafaza eden erkeğin iktidarını yıkmadan kadın konumunun değişmeyeceğinin bilincinde olan bu kadınlar hakları için sonuna kadar mücadele etmişlerdir. Fatma Aliye, Halide Edib gibi iyi eğitilmiş entelektüel kadınlar harekete öncülük etmiş, yazılarında ve romanlarında kadının modernleşmesini ve eğitimini desteklerken, aynı zamanda görücü usulü evlilik ve cinsel eşitsizlik vb. uygulamaları eleştirmişlerdir. Tıpkı öncü erkekler gibi kadınların kamusal alana çıkışını toplumsal çıkarları koruyarak ele almışlar, cinsiyet eşitsizliğine karşı bir bilinç geliştirme kaygısı gütmemişlerdir. Din, kültür ve ahlak kuralları gözetildiği sürece destek gören değişim, erkekler tarafından üretilip, yine erkekler tarafından şekillendirilmiştir. Kapitalizm öncesi devletlerle karşılaştırıldığında, “seçkin” kadın zümresine dahi kamusal özgürlük hakkı tanımayan Osmanlı yönetiminde, kadınlar sınırlı da olsa bir nebze sosyalleşmeye başlamışlardır. Gazete ve dergilerde yazan Osmanlı kadınları, memleketin her yerinde dernekler kurup, kadın hareketine güç vermişlerdir. Serpil Çakır’ın “Osmanlı Kadın Hareketi” adlı çalışması göstermiştir ki Türkiye tarihinin en geniş kapsamlı örgütlenmesi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Okuma yazma seferberliği birden fazla dil bilen, Batı kültürüne vakıf kadınların öncülüğünde yaygınlaştırılmış, farklı birçok mesleğe el atan kadınlar, daha çok öğretmenlik ve hemşireliğe yönelmişlerdir. Kurtuluş Savaşı’nda gösterdikleri yararlılıklar ve fedakârlıklar göz ardı edilmemiş ve Cumhuriyet projesinin sembolü “kahraman” Türk kadını olmuştur. Modernleşme sürecinin dayattığı toplumsal değişim Meşrutiyet yönetiminden Cumhuriyet’e geçildikten sonra farklı bir boyutta ve daha hızlı ilerlemiştir. Modern ulus-devletin gerekli kıldığı toplumsal dönüşüm gerçekleştiğinde ancak kadınlar eşit yurttaşlık hakkına ve kamusal özgürlüğe kavuşmuşlardır. Modern toplum yapılanmasının hız

kazandığı bu dönemde başta eğitim ve medeni hukuk olmak üzere, siyaset, sanat ve dil alanında çok köklü bir değişim gerçekleştirilmiştir. Saltanat ve halifelik kurumuyla bağını koparan Laik Cumhuriyet'in de öncelikli hedefi “yeni bir toplum” ve “yeni bir kadın” kimliği yaratmak olmuştur. Uygarlık projesi her alanda uygulamaya konulduğunda bilimsel ve teknolojik gelişmeler kentleşmeyi hızlandırmış ve doğal olarak bu durum en çok sosyal yaşamı etkilemiştir. Modernleşme yolunda atılan her adım geleneksel toplumda bir direnç yaratmış ve bu yüzden Doğu-Batı çatışması Cumhuriyet sonrası dönemde etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Batılılaşmanın nasıl olacağı veya tehlikeli bir batılılaşmanın karşısında takınılacak tavır her dönem farklılık gösterse de birçok kesimin ortak kaygısı olmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet kadını bir önceki dönemde elde edemediği kamusal özgürlüğe kavuşmuş ve erkeklerle eşit haklara sahip bir “yurttaş” konumuna getirilmiştir. Romanlarında Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'i anlatmaya girişen yazarlar, genel olarak devrimleri konu etmişlerdir. Yeni rejimin “milletin annesi” olarak kadınlara biçtiği rol çerçevesinde şekillendirilen “Cumhuriyet kadını” romanlar aracılığıyla benimsetilmeye çalışılmıştır. Erken dönem Cumhuriyet romanları bu doğrultuda bir nevi propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Başlangıçta fiziksel üstünlüklerine dayandırdıkları egemenlik haklarını, toplumsal süreç içinde gelenekler, yasalar ve dini kurallar yardımıyla meşrulaştıran erkekler, kendi iktidarlarını mevcut sistem içinde sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Dolayısıyla kadının görünürlüğü söz konusu olduğunda hem kadın hem erkek yazarlar tarafından Tanzimat Dönemi'nde başlatılan “cinsiyetsizleştirme” politikası Erken Cumhuriyet döneminde bir adım daha öteye taşınmıştır. Böylece kadının kamusal özgürlüğü, cinsiyet rollerinin kesin sınırlarla belirlenmesi ve kadın cinselliğinin denetim altında tutulması karşılığında kabul görmüştür. “Bütün modeller bir kategori olarak, yani iktidar ilişkilerinin esrarengiz bir ‘sonucu’ olarak ‘cinsiyet’ in tarihsel üretimini hesaba katmayan bir hukuki modele uydurulmuştur” tezini savunan Foucault, “Cinsiyetlendirilmiş olmak bir dizi toplumsal düzenlemeye tabi olmaktır. Bu yüzden de özgürleştirilmiş öznenin çok daha fazla sorun yaşıyor olmasının doğal olduğunu öne sürmüştür (Foucault'tan al.y.. Buttler171).

Sosyal statüyü yükseltirken, zihinsel alana da etki eden, kadın görünürlüğünü, kadın istihdamını artıran Cumhuriyet, yepyeni bir eşitlik anlayışıyla birlikte kadını parlayan

“bir güneş” gibi sunmuştur. Bu yeni inşa edilen toplumsal düzen içerisinde temsilde adalet sağlanmış ancak uygulama sürecinde göz ardı edilen kadın, haksızlığa uğramaktan kurtulamamıştır. Toplumsal katkısı görmezden gelinen kadınların sürece müdahale etmesine fırsat verilmemiştir. Dolayısıyla erkek egemen ideoloji tarafından tanımlanan kadın bedeninin nesne olma konumundan kurtulması mümkün olmamıştır. Bir yandan yüceltilen kadın diğer yandan güçsüzleştirilip, ötekileştirilmiştir. Erken dönem romanlarında eğitim oranı arttıkça roman kahramanları değişmeye ve gelişmeye devam etmiş ancak ideal kadın olmanın koşulları değişmemiştir. Cinsel ayrımcılıktan beslenen ve kendini her şekilde var eden “ataerki” -hukuki yasaların dışında oluşan güçlü bir ideoloji olarak- egemenliğini sürdürmüş ve bu sürecin mağduru daima kadınlar olmuştur. Çünkü kadınlar söz konusu olduğunda ahlaki değerler her zaman adalet duygusunun önüne geçmiştir.

Cumhuriyet’in erken dönemlerinde vurgulanan “ideal kadın” ve “meslek sahibi anne” imgesinin yerini 1950’lerden itibaren “ev kadını”nın alması kadınlığın gelişim sürecini olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte tekdüze bir yaşama mahkûm edilen kadınlar -yaşamsal pratikleri zaman içinde her ne kadar değişmiş ve gelişmiş olsa da- hayal ettiklerinin çok ötesinde aslında sadece dayatılan bir yaşamın tutsakları haline gelmişlerdir. Davranışlarının erkekler ya da toplum tarafından nasıl algılandığı kaygısı güden kadınlar farkında olmadan bu duruma uyum sağlamış, bu yüzden birey olma savaşında yenik düşmeye mahkûm olmuşlardır. Mesleğe yönlendirmenin, cinsiyetlere ilişkin tutum ve önyargıların esas olarak okullarda şekillendiği göz önünde tutulduğunda, cinsiyetçi toplumsallaştırma önemini korumuştur. Mülkiyette, dinde, ahlakta ve yönetimde erkek iktidarı önemli bir dönüşüm geçirmiş fakat tüm bunları hayata geçirmek, topluma gerçek anlamıyla anlatabilmek mümkün olmamıştır. Toplumsal statü ve zihinsel alana etki eden değişim kadın görünürlüğünün, kadın istihdamının ve kadın işçi hareketliliğinin artmasına neden olmuş fakat geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte yaşanan sıkıntıların önüne geçilememiştir. Hızlı değişimin kuşaklar arasında yarattığı çelişki kişileri olumsuz etkilemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik güçlükler, 1950’li yılların siyasi atmosferi ve kalabalıklaşan şehir hayatının gündelik zorlukları sorunun tırmanmasına neden olmuştur. Dünyayı etkileyen ekonomik bunalım ve yaşanan siyasi çalkantıların neden olduğu askeri darbeler süreci kesintiye uğrattıkça hem demokratik hem ekonomik gelişmeler sekteye uğratılmıştır.

Sanayileşme sürecinde farklı demokrasilere evrilen ülkelerde, siyasal yapılanmayı şekillendiren toplumsal cinsiyet ayrımcılığına son verilmesini isteyen en önemli aktörlerden biri “kadın hareketleri” olmuştur. 1960’lı yıllarda eve hapsolmayı reddeden kadınların başlattığı hareket, sömürülmenin altında yatan zihniyet biçimlerini analiz etmiş ve soruna çözüm aramıştır. 1970’ler sosyo-kültürel olarak yeni bir dönemin başladığı yıllar olmuştur. Dünyada refah seviyesi yükseldikçe toplumsal yapıların yeniden düzenlenmesi gerekmiş ve aileden başlayarak modernizmin ve dolayısıyla kapitalizmin hizmetine giren bütün kurumlar yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Genel olarak uzun yıllar sözlü ya da yazılı anlatılarda edilgin, güçsüz veya eksik bir varlık olarak gösterilen, eril bakış tarafından yaşamın her alanında hor görülen kadınlar tekrar feminist hareketin gündemine alınmışlardır. Kimliğine sahip çıkmak isteyen kadınlar, temsilde adalet, kamusal alanda eşitlik ve özgürlük talep etmeye başlamışlardır. Baskı ve şiddetin olmadığı bir dünyada var olabilmek için yeni bir mücadeleye girişmişlerdir. Ataerkil sistemin en propagandist aracı olarak edebiyatı gösteren Kate Millett’ in işaret ettiği gibi, erkek egemen edebiyatın satır aralarında gizlenen cinsel ayrımcılığa dikkat çekilmiştir. Nitekim, kadın temsili ve kadın imgesi söz konusu olduğunda itaatkâr bir cinsel nesne olarak kurgulanan kadın, daima erkek egemen iktidara hizmet eden edebiyatın konusu olmuştur. Bu yüzden toplumsal yapılanma süreçlerinde edebi anlatıların hegemonik bir mücadeleye sahne olması kaçınılmaz olmuş, “politik nitelikli bir sınıflama” olarak kabul edilen cinsiyetin ataerkil yapının bir ürünü olduğu kabul edilmiştir. Bu yapının dönüştürülmesinin bütün toplumsal yapıların tamamen yıkılması demek olduğunun bilincinde olan feministler, kendilerince yeni yöntemler geliştirmek ve toplumsal düzlemde gerçekliği etkileyebilecek ya da dönüştürebilecek yeni bir dil, düşünce ve kültür oluşturabilmek için harekete geçmişlerdir. Gerçekçiliğin hâkim kılındığı bu süreç Türk Edebiyatı’nın gelişim seyrini değiştirmiş ve özellikle kadın yazarlar kendilerini yeni bir sorgulamanın içinde bulmuşlardır. Dönemin politik ve ideolojik ortamında yaşadıklarını aile, toplum ve rejim üçgeninde değerlendirip, kendi bakış açılarıyla yorumlayarak gerçekçi ve eleştirel bir dille yansıtmaya çalışmışlardır. Kamusal alanda varoluşlarını gerçekleştirmek için her türlü fedakârlığı yapan, kendilerini gerçekleştirirken gelecek nesillere umut olmak isteyen kadın kahramanların yaşam öykülerini anlatmışlardır. Hem kuralları belirleyen hem uygulayan erkek egemen bakışı değiştirmek istemişlerdir. 1960’lı yılların sosyo-kültürel ortamında geliştirilen “bilinçli insanın toplumla yaşama sanatını icra ederken

zaman zaman nereden gelip nereye gittiğine bakması, kendisine sağlam ve doğru amaçlar koyabilmek için hayatıyla hesaplaşabilmesi gerektiği bilinci” meyvelerini vermeye başlamıştır. Çünkü, hayatın gerçek anlamını kavramak için, karmaşa ve rutine dönüşen bir yaşamın ortasında kalındığında kişinin çözüm üretebiliyor olması gerekmiştir. Ancak belli bir zihinsel olgunluğa kavuşmuş, anlamlı, ilkeli bir yaşam süren kadınlar hayatı iyi okuyup doğru ve anlamlı bir şekilde yorumlamaya girişmişlerdir. Bu dönemin yazarlar yeni bir sorgulamayla ortaya çıkararak, eserlerine kendi yaşam deneyimlerini yansıtmışlardır. Nitekim Doğu-Batı tartışmalarının, ekonomik sorunların, sınıf çatışmalarının, kimliksizliğin kısaca toplumsal sürece tutunamayanların, ezilenlerin ele alındığı bu dönem içerisinde Türk edebiyatına birbirinden değerli birçok eser kazandırılmıştır. Roman kahramanları çeşitlendirilerek toplumun her kesiminden insanlar konu edilmeye başlanmıştır. Profesörden işçiye, öğrenciden köylüye toplumsal figürler romanlara konu edilmiştir. “Ölmeye Yatmak” adlı kitabıyla bu döneme öncülük eden Adalet Ağaoğlu, ulus-devletin gelişme öyküsünü anlatırken kendi bakış açısıyla bir dönemin muhasebesini yapmıştır. 1938-1968 yılları arası dönemin anlatıldığı romanda, aydın bir Cumhuriyet kadını olarak kurgulanan öğretim görevlisi Aysel’in büyüme ve bilinçlenme öyküsü anlatılmıştır. Cumhuriyet idealine yürekten inanan Aysel, kendine ait bir düşünce, kendine ait bir beceri edinmedikçe özgür kimliğine ulaşamayacağını bilinciyle çağdaş uygarlık yolunda ilerlemeye ant içmiştir. Kendini ifade edebildiği ve özgür hissedebildiği tek yer olan okuluna ve okuma azmine sıkıca sarılıp, Atatürk’e layık ahlaklı ve erdemli yurttaş olmak için mücadele etmiştir. Hedefe giden yolda amacına ulaşmak için sağına soluna bakmadan ilerleyen Aysel, karşılaştığı bütün engellere rağmen hayal ettiği statüye kavuşmuştur. Özgür yaşam vadeden Cumhuriyet kazanımlarına rağmen, kadının “aile” ye ait bir varlık olduğu fikrinden vazgeçemeyen geleneksel toplumun içinde Aysel, kadın olsun erkek olsun çevresindeki birçok insan tarafından mağdur edilmiştir. Hem ailesi hem de arkadaşları tarafından yalnızlığa itilmiştir. Hayatı bir görev bilinciyle yaşarken, kendine ve çevresine yabancılaşmıştır. Ancak fakülte yıllarından sonra bir nebze özgürleşen Aysel, iyi bir evlilik yapmış ve tekdüze bir hayat sürmeye başlamıştır. Öğretim görevlisi olarak görevini yaparken, 1950’lerin baskı ortamına ve emperyalizmin yeni uygulamalarına isyan eden gençlere kulak vermiş, onları anlamaya çalışmıştır. Kendi kimliğinden ve köklerinden koparılan gençlerin muasır medeniyet yolundan bilinçli olarak saptırıldığını ve kapitalizmin ücretsiz köleleri haline getirilmeye çalışıldığını görmüştür. Kendi hayatına da farklı

bir pencereden bakmaya başlamış, öğrencisi Engin’le gerçekleştirdiği sohbetler, yaşadığı hayatı farklı bir gözle sorgulamasına neden olmuştur. Özgürlüğe ve özgür düşünceye sahip çıkmak adına Engin’le birlikte olan Aysel, yaşadığı yasak ilişkiyi kaldıramamış ve duyduğu pişmanlıkla intiharın eşiğine gelmiştir. Ölmeye yattığı otel odasında kendisiyle ve geçmişiyle hesaplaşmıştır. Varoluşunu yeniden sorguladığı bu içsel yolculuğun sonunda yaptığı bütün hatalara sahip çıkarak hem bedenini hem ruhunu özgürleştirmiştir. Toplumsal yargıların, bireysel problemlerin, sosyal ve kültürel ideolojilerin kısıcında sıkışıp kalan bütün kadınlar adına yeşerttiği umutlarla arınmış ve yeniden doğmuştur. Kaldığı yerden mücadeleye devam etmek üzere gerçek hayatına geri dönmüştür.

Genel olarak bu araştırma göstermiştir ki; Cumhuriyet’in bütün yeniliğine ve yenilikçiliğine karşın, ilerleyen yıllarda kültürün ve iktidarın erkek-egemen yapısında gerçek bir değişim sağlanamadığı için rejim ataerkil yapısını muhafaza etmiştir. Kadının statüsü, kadın-erkek rolleri, kadının ezilmişliği, cinsel eşitsizlik, kız-erkek eğitiminde süregelen ideolojik tartışmalar kadın sorunsalının çözülmesine olanak vermemiştir. Soyut ve acımasız ideolojik klişeler karşısında aciz kalan kadın ancak aynanın arkasına bakıp kendini yeniden keşfetmeyi denediğinde, toplumsal olgunluk yaklaşımını ve değişme iradesini gösterebilmiştir. Her iki cinsin kendine mahsus özellikleri değiştirdiği ölçüde, toplumsal yapının mevcut değerlerini de değiştirdiği fakat değişimi etkileyen esas unsurun dış kaynaklı faktörler olduğu tespit edilmiştir. Modernleşme sürecinde yürütülen uygulamalar, eşitliğin sağlanmasının ya da geliştirilmesinin “kadınların sorunu” olmaktan çok erkeklerin sorunu olduğunu göstermiştir. Nitekim, kadın konumunun iyileştirilmesi için yürütülen çalışmalar bağlamında, kadınların kişisel gelişim ve bireyselliklerinin desteklenmesi, ana-babalık rollerinde kalıcı değişimin acilen gerçekleştirilmesi gerektiği görülmüştür. Geleneksel aile yaşamında kültürel değerlerin değil, demokratik dönüşümün sağlanması gerektiği düşünülmüştür. Çünkü, kurumsal pratiklerin ve alışkanlıkların değişmesiyle birlikte, gündelik iş yükü ve zamanın organizasyonunda yapılacak değişiklik, anne-babadan çok çocukları etkileyecek ve sağlıklı bir toplum olma yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Adalet. Ölmeye Yatmak. İstanbul: Everest Yayınları, 2014.

Ağaoğlu, Adalet. Göç Temizliği. İstanbul: Oğlak yayınları, 1995.

Ağaoğlu, Adalet, Geçerken. İstanbul: Everest Yayınları, 2014

Altınay, Ayşe Gül. Vatan Millet Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013

Altındal, Aytunç. Türkiye’de Kadın, İstanbul: Birlik Yayınları, 1975.

Andaç, Ferudun. Adalet Ağaoğlu Kitabı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2000,

Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt no. I, II, III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt no.II. 5.B. Ankara:Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1997.

Agacinski, Sylviane. “Cinsiyetler Siyaseti.”, Çev. İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1998

Althusser, Louis. İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: Birikim Yayınları 1978

Bensadon, Ney. “Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları.” Çev. Ş. Tekeli İstanbul: İletişim yayınları, 1994.

Berardi, “Bifo” Franco. Ruh İş Başında:Yabancılaştırmadan Otonomiye, Çev.Fırat Genç. İstanbul: Metis Yayınları, 2012

Berger Peter, Luckmann Thomas, Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, çev: Vefa Saygın Öğütle, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2008,

Bozdağ, İsmet, Atatürk’ün Evrensel Boyutları, İstanbul:Emre Yayınları, 2006.

Berktaş, Fatmagül, “Türkiye’de Kadın Hareketi” Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar, Rizikolar, İstanbul: Metis Yayınları, 1994.

Berktaş, Fatmagül. Cumhuriyetin 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, A. Berktaş Hacımırzaoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998

Berktaş, Fatmagül, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Berktaş, Fatmagül, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Feminizm”, Tarihin Cinsiyeti içinde, İstanbul, Metis Yayınları, 2003

Butler, Judith. Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.

Connell, R. W. Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel İktidar, çev.

Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı 2016

Coşar, Hasan, Tarihte ve Günümüzde Kadın, Ankara: Sınırsız kitap ve yayıncılık, 2013.

Çakır, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul:Metis Yayınları, 2013.

Dirlikyapan-Özata, Jale, Kabuğunu Kıran Hikaye. Türk Öykücülüğünde 1950 Kuşağı. İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Domaniç, Prof. Dr. Hayri, Yaratılıştan Bu Yana Kadın Haklarının Gelişimi ve Sorunları. İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım, 2007.

Durakbaşı, Ayşe, Halide Edip. Türk Modernleşmesi ve Feminizm. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014)

Durkheim, Emile. İntihar. Çev: Özer Ozankaya). Ankara: Cem Yayınları, 2013.

Firuzan, Kuşatma, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007

Foucault, Michel. Bilginin Arkeolojisi. Çev.Veli Urhan. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2014

Foucault, Michel. Cinselliğin Tarihi. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Foucault, Michel. Kelimeler ve Şeyler. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul, Imge Kitapevi, 2015.

Fromm, Erich, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, çev. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları, 2015

Fromm, Erich, Kendini Savunan İnsan, çev. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları, 2015

Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev. E.Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı yayınları, 1994.

Giritli, İsmet, Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi Kurtuluş ve Kuruluş. İstanbul: Der Yayınları, 1996,

Gökalp, Ziya. Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan. Mehmet Kaplan. Ankara: Kültür Bakanlığı 1986.

Gülendam, Ramazan. Türk Romanında Kadının Kimliği (1946, 1960). Konya: Salkımsöğüt Yayınları, 2006

Güneş, Aslı, Kadınlar Dile Gelince, Küçük Hanım Efendinin Atölyesi. Hazırlayan. Aslı Güneş. İstanbul: Amargi, 2009,

Günel, Burhan. Romanda Tarih, Tarihte Roman. İstanbul: Damar Dergisi, sayı.187, Ekim 2006

Gürbilek, Nurdan, Kör Ayna, Kayıp Şark, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Gürbilek, Nurdan, Sessizin Payı.İstanbul: Metis Yayınları, 2015.

- Gürbilek, Nurdan. Vitrinde Yaşamak. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Gürbilek, Nurdan, Benden Önce bir başkası. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.
- Gramsci, Antonio. Hapishane Defterleri, Çev.: Adnan Cemgil. İstanbul: Kalkedon, 2012.
- Göle, Nilüfer, Modern Mahrem, İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Habermas, Jurgen, İdeoloji Olarak Bilim ve Teknik, Çev. Mustafa Tüzel İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- Heritier F, Perrot M, Agacinski S, Bacharan N, Kadınların En Güzel Tarihi. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016.
- İleri, Selim. Çağdaşlık Sorunları, İstanbul: Kent Basımevi, 1978
- İlhan, Attila. Hangi Batı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011.
- İlhan, Attila. Hangi Atatürk. Ankara: Bilgi Yayınevi 2011.
- İhan, Attila. Hangi Laiklik. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2011.
- İlhan, Attila. Ulusal Kültür Savaşı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- İnan, Afet. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017
- Jameson, Fredric. “Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı”. Modernizm İdeolojisi: Edebiyat Yazıları. Çev. Kemal Atakay ve Tuncay Birkan. Haz. Orhan Koçak ve Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Kandiyoti, Deniz, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Kaplan, Mevlüt. Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri. İzmir: Özgür Eğitim Yayınları, 2003.
- Kara, İsmail. Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

Karay, Refik Halid, Doğuştan İnsancıl, Memleket Yazıları 6. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.

Kartal, Cemile Burcu. II. Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e Mirası: Makbul Kadınlar, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:38. 2008.

Kılıçbay, Mehmet Ali. Antikçağdan Günümüze Batı'da Kadın ve Cinsellik.İstanbul: Otopsi Yayınevi, 2000.

Köknel, Özcan, Şiddet Dili, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2013.

Lewis, Bernard. Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2015.

Mardin, Serif. Türkiye'de Din ve Siyaset, İstanbul: İletişim yayınları, 1991.

Millet, Kate. Cinsel Politika, Çev: Seçkin Selvi. İstanbul: Payel Yayınevi, 2011.

Mitchel Juliet, Ann Oakley. Kadın ve Eşitlik, Çev.Fatmagül Berktaş, Pencere yayınları, 1998.

Moran, Berna. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I. İstanbul: İletişim,2016.

Moran, Berna. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II. İstanbul: İletişim, 2016.

Moran, Berna. Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III. İstanbul: İletişim, 2016.

Ortaylı, İlber. Atatürk. İstanbul: Kronik, 2018

Özbudun, Ergun. "Türk Siyasal Sisteminde Değişim ve Süreklilik Unsurları. Türkiye Günlüğü, sayı 25. Cem Ofset, 1993.

Parla, Jale. Kadınlar Dile Düşünce Der. Sibel Irzak, Jale Parla. İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Parla, Jale. Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım. İstanbul: İletişim Yayınlar, 2012.

Parla, Jale. Don Kişot'tan Bugüne Roman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

- Parla, Jale. Babalar ve Oğullar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014
- Pelizzon, Sheila Margaret. Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme. İstanbul: İmge kitapevi, 2009
- Phillips, Anne. Demokrasinin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yayınları, 2015
- Woolf, Virginia. Kendine Ait Bir Oda, Çev. Suğra Öncü. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003
- Sartre, Jean-Paul. Aydınlar Üzerine, Çev. Aysel Bora. İstanbul: Can Yayınları, 2016
- Saussure, Ferdinand. Genel Dilbilim Dersleri Çev. Berke Vardar. İstanbul: Birey ve Toplum, 1985
- Soysal, Sevgi. Tante Rosa. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017
- Şölçün, Sargut. Tarih Bilinci ve Edebiyat Bilimi. Ankara: Dayanışma Yayınları, 1982.
- Tanör, Bülent. Osmanlı - Türk Anayasal Gelişmeleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Tayanç, Füsün, Tayanç Tunç. Dünyada Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın. Ankara: Toplum Yayınevi, 1977
- Tekeli, Şirin. Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat. İstanbul: Birikim Yayınları, 1982
- Tekeli, Şirin. Feminizmi Düşünmek. İstanbul: İst. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Tokuroğlu, Belma. Özgürleşemeyen Kadın: Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı. Ankara: Odak Yayınları, 2004.
- Uğurlu, Seyit Battal. Adalet Ağaoğlu’nun Hayatı, Roman ve Hikayeleri Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2010
- Üstel, Füsün. Makbul Vatandaş’ın Paesinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008
- Wellek, Rene, Austin Warren, Edebiyat Teorisi, Çev. Ömer Faruk Huyugüzel. İzmir:

Akademi Kitabevi,1993

Wollstonecraft, Mary, Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi, Çev. Hasan Ali Yücel.
İstanbul: İş Bankası Yayınları, İstanbul

Yaraman, Ayşegül, Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili. İstanbul, Bağlam
Yayıncılık, 1999

Yaraman, Ayşegül. Resmi Tarihten Kadın Tarihine. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001

İnternet Kaynakları

Arat, Yeşim, Modernite Projesi ve Kadınlar, 2010, Erişim; 21 11 2017

[http://www.halkevleri.org.tr/sites/default/files/indir/01-11-2010-
arat_yesim_turkiyede_modernlesme_projesi_ve_kadınlar.pdf](http://www.halkevleri.org.tr/sites/default/files/indir/01-11-2010-arat_yesim_turkiyede_modernlesme_projesi_ve_kadınlar.pdf)

Berktaş, Fatmagül, Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve
Demokrasi Konferansı Yazıları no 7, 2004. Erişim: 21 11 2017

http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/berktay_std_7.pdf

Gencer, Mustafa. Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset
İlişkileri, 2008. Erişim; 22 08 2017

<http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi8/gencermustafa.pdf>

Güneş, Aslı, Kemalist Modernleşmenin Adab-ı Muâşeret Romanları: Popüler Aşk
Anlatıları, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2005. Ankara
Erişim; 24 03 2018

<http://www.thesis.bilkent.edu.tr/0002837.pdf>

Dülger, İlhan, Cumhuriyet Döneminde Türk Toplumunu, Erişim; 03 07 2017

[https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355086&/Cumhuriyet-Döneminde-Türk-
Toplumunu/-Doç.-Dr.-İlhan-Dülger-](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355086&/Cumhuriyet-Döneminde-Türk-Toplumunu/-Doç.-Dr.-İlhan-Dülger-)

Kurnaz, Şefika. Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), 1992. Ankara:1991
Erişim: 04 04 2018

http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_4_cumhuriyet_onesinde_turk_kadini.pdf

Toynbee, Arnold J. Tütkiye- Bir Devletin Doğuşu I-II-III

Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş. Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. ŞtL Aralık 1999 Erişim: 17 06 2017

<https://ssosyalizm.files.wordpress.com/2013/01/arnold-joseph-toynbee-bir-devletin-yeniden-dogusu-turkiye-1.pdf>

Uygun, İsmali, Cumhuriyet Dönemi Tarihî Romanları 1923-1946: “eski” kahramanların yeni söylemleri. 2004 Erişim; 10 10 2017

<http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/18316/10049468.pdf?sequence=1>

Savran, Sungur. Osmanlı’dan Cumhuriyete; Türkiye’de Burjuva Devrimi Sorunu. 1985

<http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/11incitez-sayil-1985-osmanlidan-cumhuriyete-turkiyede-burjuva-devrimi-sorunu-sungur-savran.pdf>

Erişim;13 06 2017

Söyleşiler

Çoban, Mutar Şevki, Biz Yanlış Tarihleri Bireyleriyiz, Söyleşi, 20 Ağustos 2015,
<http://t24.com.tr/k24/yazi/adalet-agaoglu,329> Erişim, 20 Aralık 2017

Par, Kübra, Adalet Ağaoğlu Aydınların Trajedisini Anlattı, 04 05 2014, HT Pazar,
<http://www.haberturk.com/yasam/haber/944889-aydinlarin-trajedisini-yazdi>, Erişim;
20 Aralık 2017

